

de

HUMANIST

ONAFHANKELIJK OPINIETIJDSCRIFT Nr 2 | 2006 € 5,50

SCHRAMEIJERS VREES:

Terugkeer van de medicalisering

Nederlandse oorlogsmissie

Goed twee maanden geleden is het nog maar, dat Boris Dittrich terugtrad als fractieleider van D66. Hoon werd zijn deel na gestoethaspel in de Kamer, zoals dreiging met een kabinetscrisis in een politiek spel om besluitvorming van de PvdA te beïnvloeden. Bij alle consternatie is jammer genoeg het gelijk van D66, om de plannen van het kabinet voor een militaire missie naar Afghanistan te dwarsbomen, onderbelicht gebleven. Noch het kabinet-Balkenende, noch de regeringspartijen CDA en VVD noch de 'oppositiepartij' PvdA willen het onder ogen zien: de werkelijkheid is, dat zij het land onder dekking van een uitgelokte politieke rel hebben opgezaaid met een onvervalste oorlogsmissie.

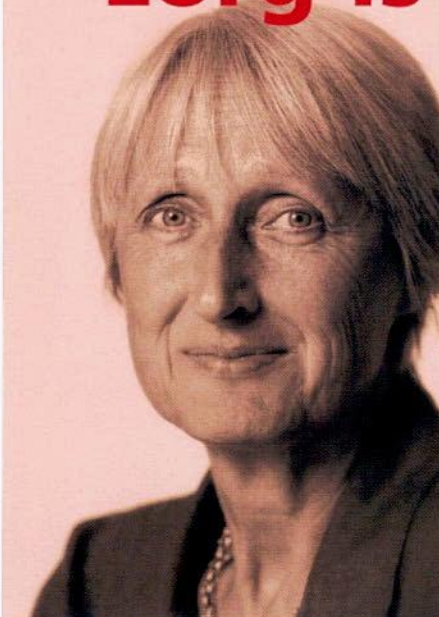
Hoewel, – onvervalst? In aangelegenheden van militaire of politionele aard vervalt de politiek ras in verhullend taalgebruik, en daar begint de collaboratie, een bijna collectieve misdaad. Wat de bevolking geschetst wordt als een vredesmissie is in werkelijkheid een vechtmisssie. Wat verkocht wordt als opbouwwerk in een verwoest land is vooral jacht op Taliban, terroristen en stammenmilities. Met de komst van de ISAF-'vredesmacht' zal *peace keeping* zomaar kunnen verkeren in *war tracking*. De Nederlandse bevolking is er totaal niet op voorbereid, maar wie de moeite heeft genomen zich te informeren over de situatie in de gebieden, waar in augustus aanstaande 1200 Nederlandse soldaten naar toe vertrekken, weet dat Uruzgan veeleer een oorlogsgebied is dan een 'min of meer onrustige provincie waar onze mannen

de veiligheid gaan helpen garanderen'.

De Canadezen, die in Kandahar zitten met een contingent van 2300 man, zijn er opener over. Balkenendes evenknie in Toronto, Stephen Harper, komt er rond voor uit dat het om een oorlog gaat, een oorlog tegen terreur. "Daarbij vallen doden," – zo is reeds gebleken – "maar heel Canada staat achter deze missie. We zijn een verplichting aangegaan, en daar lopen we niet voor weg bij de eerste tegenslag. Dat zal zo blijven zolang ik dit land leid." Krijgshaftige taal van de conservatieve premier, die we straks ongetwijfeld ook hier in variaties zullen horen als de eerste slachtoffers met militaire eer begraven worden.

Dat kan trouwens al eerder zijn dan augustus. Behalve de thans reeds in Afghanistan aanwezige kwartiermakers blijken er al een jaar lang Nederlandse commando-eenheden te opereren. Van gevechtsacties zou het nog niet gekomen zijn, wel van 'een schietincident' c.q. 'vuurgevecht' (!?). Daarbij werden strijders gepakt, die vervolgens werden afgevoerd door Amerikaanse militairen. Ook andere strijders, die zich hadden overgegeven aan de Nederlandse commando's, zijn overgedragen aan de Amerikanen. Hoe die denken over mensenrechten bij detentie is intussen genoegzaam bekend. Minister Kamp van defensie blijft daarbij volhouden, dat de commando's slechts verkenning uitvoeren en inlichtingen verzamelen. En wat doen wij? Wij hopen dat het allemaal wel mee zal vallen. Wij zijn *niet* in oorlog, en dat willen wij zo houden.

Als nalaten u een zorg is

Na een overlijden moet er in korte tijd veel geregeld worden. Dat gaat gemakkelijker als u zelf al maatregelen heeft genomen. Veel mensen vinden het moeilijk of onaangenaam om daar over na te denken. Toch is het belangrijk dat op tijd te doen, want het geeft veel rust als deze zaken van tevoren goed geregeld zijn.

U kunt de Stichting Steunfonds Humanisme benoemen als executeur-testamentair. Het Steunfonds heeft deskundige mensen in dienst die uw laatste wens kunnen uitvoeren. Een jarenlange ervaring met deze vorm van dienstverlening staat borg voor zorgvuldigheid en integriteit.

Het Steunfonds Humanisme is opgericht door het Humanistisch Verbond. Het Humanistisch Verbond zet zich in voor een humane, tolerante samenleving. Vraag gerust meer informatie, telefonisch via nummer **020 521 90 36** of met behulp van de bon. U kunt ook kijken op: www.humanistischverbond.nl/steunfonds.

Stuur de bon in een envelop zonder postzegel naar:
**Steunfonds Humanisme,
Antwoordnummer 10938,
1000 RA Amsterdam**

JA ik wil meer informatie over een executeur-testamentair van het Steunfonds Humanisme

naam m/v

adres

pc/woonplaats

telefoon H

de HUMANIST
Onafhankelijk opinietijdschrift
Verschijnt 6x per jaar
59e jaargang

Postbus 257, 1000 AG Amsterdam
Nieuwe Keizersgracht 45
Tel. (020) 330 72 00

Redactie
(redactie@humanist.nl)
Martine Harsema

Hoofdredactie
Boudewijn Chorus

Medewerkers aan dit nummer
Ivonne van Akkeren, Mohammed Benzakour, Floris van den Berg, Freek Boon, André de Bruin, Carrie, Anna Dasovic, Kees Driessen, Ad van Dun, Riccardo Gangale, Esther Gerritsen, Stan van Houcke, Kees Kaldenbach, Max Pam, Arjan Post, Peter van Rietschoten, Matthew Septimus, Hein Thijssen, Dirk Verhofstadt, Hilde van Vlaanderen, Femke van Zeijl.

Correspondenten
Jeannine Corneille (HVO), Roeland Ensie (Humanistisch Verbond), Francis Beelaerts (Hivos), Judith van der Goes (Universiteit voor Humanistiek), Marco Oostdijk (Humanistische Alliantie), Rudy Schreijnders (Humanitas).

Uitgever
Paul Roosenstein/Uitgeverij SWP
Vormgeving Merel van Dam,
Plots grafische vormgeving
Druk Geers Offset, Oostakker (B)
Administratie Marga Ineke

Abonnementsprijzen
Per jaar € 29,75. Leden Humanistisch Verbond en Humanitas € 24,75.
Studenten € 24,00. Toeslag buiten Nederland € 11,50. Los nummer € 5,50.

Aanmelden abonnement
SWP, Postbus 257,
1000 AG Amsterdam
Fax (020) 330 80 40, admi@swpbook.com
Abonnementen worden berekend per kalenderjaar en gaan in met de eerstvolgende editie. U ontvangt een factuur of acceptgiro voor de resterende periode van het lopende jaar. Abonnementen worden automatisch verlengd tenzij uiterlijk vóór 1 december schriftelijk is opgezegd.

Advertentie-acquisitie
Ton de Hoop, Ron de Graaf

Advertenties
All-Round, Lorentzkade 344, 2014 CJ
Haarlem. Telefoon: (023) 524 53 36. Fax:
(023) 524 80 43. E-mail: amedia@xs4all.nl

Verschijningsdata
De Humanist verschijnt tweemaandelijks.
De komende verschijningsdata in 2006
zijn: 7 juni, 1 september, 25 oktober,
15 december.

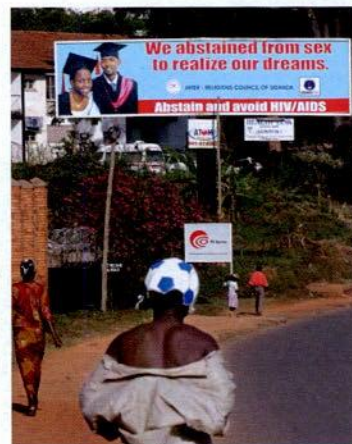
Foto omslag
Anna Dasovic

© 2006-2007 Uitgeverij SWP, Amsterdam.
Alle rechten voorbehouden. Algemene
voorwaarden: zie www.swpbook.com.
ISSN 0025-9489

Nederlands
uitgeversverbond
groep publiekstijschriften

INHOUD

'DE REALITEIT IS NIET
DAT MENSEN NIET MEER
VRIJEN, MAAR DAT
ZE HET DOEN ZONDER
CONDOOM'
(P.16)

Nr. 2 | 2006

ANALYSE & ACHTERGROND

- 4 Turkije en de EU: *mission impossible*
(door Peter van Rietschoten)
- 12 Paul Kurtz, hoofdredacteur van *Free Inquiry*:
'Atheïsme heeft een negatieve connotatie, daar wil ik me niet
mee afficheren' (door Floris van den Berg)
- 20 Winnaar Van Praag-prijs Heddy Honigmann brengt passie en
verlangen in beeld (door Kees Driessen)
- 34 Essayist Lewis Lapham over een verdorven wereldmacht:
'Wij zijn failliet en voeren oorlog' (door Stan van Houcke)

INTERVIEW

- 8 Flip Schrameijer over de patiëntenbeweging:
'Gekken zijn nu medemensen' (door Arjan Post)

WERELDBERICHT

- 16 Moraal beheerst aidsbestrijding in Uganda (door Femke van Zeijl)

OPINIE

- 2 Boudewijn Chorus: Een Nederlandse oorlogsmiszie
- 11 Mohammed Benzakour: Bestialiteit
- 15 Esther Gerritsen: File
- 27 Max Pam: Euthenasie
- 28 Dirk Verhofstadt: Heirman versus Huntington
- 39 Carrie: Andersom

SERIE

- 24 Tussen kunst en koop Riekus

RUBRIEKEN

26	Ondertussen op het internet	44	Vers van de pers
32	De DoorDenker	46	Agenda
41	Zoom	47	Cartoon

Atatürk met eerste Turkse regering van de door hem gevestigde republiek Turkije.

'Liever een dan een

Voor de toetreding van Turkije tot de Europese Unie wordt van dat land een ongeken- de transformatie verlangd. Velen beschouwen het verlanglijstje van de EU daarom als onhaal- baar en ongewenst. Hierdoor dreigt de discussie over de toetreding te worden gereduceerd tot een politiek-economisch vraagstuk met een militair-strategisch randje.

TEKST & FOTO'S PETER VAN RIETSCHOTEN

Wie toekomstgericht door een economische bril naar de EU en Turkije kijkt, heeft zijn mening snel gevormd. Turkije móet lid worden van de EU. Het land kan de huidige EU voorzien van een grote afzetmarkt en een goedkoop arbeids- reservoir én samen kunnen Turkije en de EU mondiaal een belangrijke politiek-economische rol spelen.

En als het 'geloof in de markt' wordt gekoppeld aan het ge- loof in de *war against terrorism*, dan kan er helemaal geen twijfel meer bestaan over nut en noodzaak van de toetreding van Turkije. Ook al omdat de Turken 'zich toch wel zullen en moeten aanpassen.'

Maar wie door een sociaal-culturele bril naar Turkije kijkt, zou wel eens tot een geheel andere conclusie kunnen komen. Een conclusie die niet alleen is gebaseerd op verschillen tus- sen de huidige EU en Turkije, maar ook op de complexe re- laties tussen staat, kerk, politiek en leger en op de scherpe en diepgaande tegenstellingen tussen het seculiere Westen van Turkije en het conservatief-religieuze Oosten.

ECONOMIE: GROTE KANSEN

Een aantal materiële parameters geeft aan waarom de toetreding van Turkije tot de EU wenselijk is. De aantrek- kelijkheden van een groeiemarkt zijn onmiskenbaar en de synergetische mogelijkheden van de EU plus Turkije zijn ook mondiaal gezien veelbelovend. Turkije telt nu 70 miljoen

goede concurrent slecht familielid'

inwoners, in 2030 zullen dat er 85 miljoen zijn. Ruim 30 procent van de bevolking is jonger dan 15 jaar. De economie is (uitgedrukt in BNP, Bruto Nationaal Product) de achttiende in de wereld en behoort met een groei van 10 procent in 2004 tot de koplopers. De EU is de belangrijkste handelspartner. Turkije telde in 2005 ongeveer 40 miljoen gsm-aansluitingen, circa negen miljoen internetgebruikers en 30 nationale en 260 lokaal/regionale tv-zenders.

Daar is tegen in te brengen dat de werkloosheid in Turkije in 2005 15 procent bedroeg en stijgt. Van de hoger opgeleiden kan 25 procent geen baan krijgen. Het BNP lag in 2004 op slechts 30 procent van een gemiddeld EU-land. Vanuit de EU komen er wel kapitaal en hoogwaardige arbeidskrachten naar Turkije, maar Turkse academici worden in de EU nog maar nauwelijks geaccepteerd. Naast allerlei sociaal-culturele verklaringen wordt hiervan ook als oorzaak gezien de relatief matige kwaliteit van het Turkse universitaire onderwijs. Van de 80 universiteiten die het land rijk is, halen er hooguit drie naar EU-maatstaven een voldoende. Wat ook volgens de Turken zelf het zaken doen ten goede zal komen, is een verbetering van de kwaliteit van de statistieken en de bestrijding van de corruptie.

'TURKIJE KAN DE EU VOORZIEN VAN EEN GROTE AFZETMARKT EN EEN GOEDKOOP ARBEIDSRESERVOIR'

Ondanks deze 'schoonheidsvlekjes' is de Tüsiad, de belangrijkste Turkse werkgeversorganisatie, zeer optimistisch over de toetreding tot de EU. (Preciezer geformuleerd: men heeft geen 'inclusion' voor ogen, maar een 'enlargement' waarbij ook de EU zal moeten veranderen.) Volgens deze organisatie

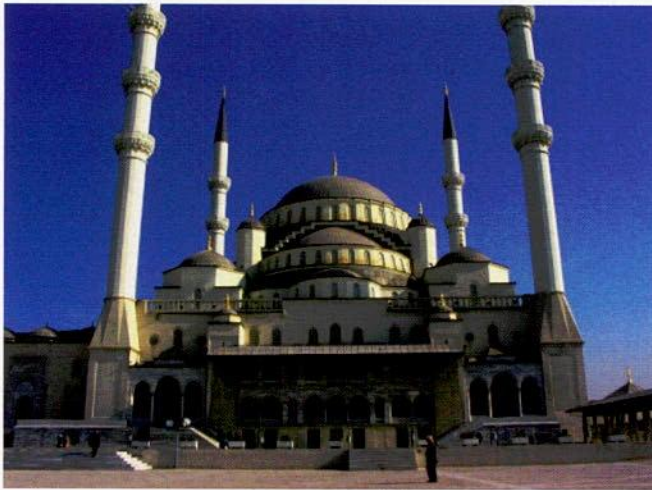
Mondain Ankara

'voelen de Turken zich Europees' en is het voor zowel de EU als voor Turkije een uitdaging om de 'Turkse politieke, economische, sociale en culturele groeikracht om te zetten in activa voor de toekomst van Europa'. Daarbij wijst Tüsiad op de jonge en ondernemende bevolking, het positieve effect voor de consument als de economie van Turkije volgens de EU-regels gaat werken, het dito effect voor EU-ondernemingen in Turkije en Turkse ondernemingen in de EU, de enorme vergroting en verbetering van het EU-ecosysteem. En natuurlijk niet te vergeten: de verbetering van de mondiaal-politieke en militair-strategische positie van de EU door de toetreding van Turkije. Zelfs met betrekking tot 'hot items' als cultuur, multiculturalisme en vrouwenrechten ziet de Tüsiad in de Turkse toetreding tot de EU vooral voordelen. En ook tal van EU-ondernemers en -politici horen de kassa's rinkelen en zijn

dus voor toetreding. Bezwaren worden gebagatelliseerd of weggewuifd. Eerst zaken doen, dan komt de rest vanzelf.

HERVORMINGEN: TE WEINIG, TE LANGZAAM

Amnesty International denkt daar anders over. Ondanks alle vorderingen die de parlementaire democratie in Turkije de afgelopen jaren heeft gemaakt, wordt de mensenrechtensituatie nog steeds grotendeels bepaald door de veiligheidsdiensten, het leger en de politie. In Turkije kwam in 2004 het hele spectrum aan mensenrechtenschendingen nog steeds volop voor: marteling en mishandeling, buitengerechtelijke executies, beknotting van de vrijheid van meningsuiting, gevangenzetten van gewetensbezwaarden en 'verdwijningen'. In het Jaarboek 2005 van Amnesty International staat over Turkije: 'De regering voerde verdere wettelijke en andersoortige hervormingen door om de Turkse wetgeving in overeenstemming te brengen met internationale normen. Deze hervormingen werden echter met wisselend succes in de praktijk gebracht en nog altijd stonden talloze wetten het uitoefenen van fundamentele rechten in de weg. Ofschoon detentieomstandigheden verbeterden, hielden marteling en mishandeling door veiligheidstroepen aan. Functionarissen van de overheid namen geen afdoende maatregelen om geweld tegen vrouwen te voorkomen en te bestraffen.'

Moskee Kocatepe Camii (1987) in Ankara.

De Human Rights Foundation of Turkey houdt zich al 15 jaar bezig met het registreren van schendingen van de mensenrechten en het fysiek, psychisch en juridisch opvangen en ondersteunen van slachtoffers van mishandelingen. Tot nu toe zijn er ruim 10.000 personen geholpen. In 2004 werden 348 mishandelde personen aangemeld (slachtoffers van gemiddeld 3,5 vormen van mishandeling), in 2003 waren dat er 340. In 2005 is waarschijnlijk sprake van een daling van 15 procent. Dit, en vele andere hervormingen hebben veel zo niet alles te maken met de beoogde of gewenste toetreding van Turkije tot de EU. En maar weinig of helemaal niet met

een van binnenuit aangestuurd en in gang gehouden civilisatieproces.

'IN 2005 WERD TURKIJE 290 KEER DOOR HET EUROPEES HOF VOOR DE RECHTEN VAN DE MENS VEROORDEELD WEGENS SCHENDING VAN DE MENSENRECHTEN'

Getuige de conclusie en aanbevelingen in het jaarlijkse voortgangsrapport van de EU dat half november 2005 uitkwam, is het tempo van de hervormingen zelfs afgenomen en moet er met name op het gebied van de mensenrechten meer actie worden ondernomen. Het 'nul-tolerantie'-beleid van de Turkse regering ten aanzien van marteling en mishandeling is tot nu toe ontoereikend gebleken. Ook op het gebied van de godsdienstvrijheid zijn er volgens het EU-rapport 'nog maar heel weinig vorderingen' gemaakt. Hetzelfde geldt voor de rechten van vrouwen en homo's. En wie een openbaar debat wil of zich in de pers een eigen mening denkt te kunnen permitteren over kwesties als Cyprus, de Koerden, Armeniërs, de minderheden in het algemeen, het leger, de meer en meer vervloeiende grens tussen kerk en staat, moet heel goed op zijn tellen passen. De (inmiddels ingetrokken) strafklacht tegen Orhan Pamuk is slechts het topje van een kolossale ijsberg. Het aantal critici dat om minder is vervolgd, mishandeld of vermoord is waarschijnlijk veel groter dan het officieel bekende cijfer. Turkije werd het afgelopen jaar 290 keer door het Europees Hof voor de Rechten van de Mens veroordeeld wegens schending van de mensenrechten. Weliswaar heeft een rechtbank in februari een schadeclaim van premier Erdogan tegen het satirisch maandblad *Penguen* (waarin een paar dieren waren afgebeeld voorzien van zijn hoofd) afgewezen, maar dat lijkt niets meer te zijn dan de uitzondering die de regel (beperkte vrijheid van meningsuiting jegens de overheid) bevestigt.

COMPLEXE SAMENLEVING

De dwingende EU-suggestie 'het hervormingstempo moet omhoog' is dus niet zinloos, maar wie de complexiteit van de Turkse samenleving kent, weet dat van Turkije wellicht het onmogelijke wordt gevraagd. Zeker in deze tijd van herlevend nationalisme en 'verreligisering' van substantiële delen van de samenleving.

Zonder te streven naar volledigheid kunnen voor het bovenstaande de volgende argumenten worden aangevoerd.

- De politieke, economische, sociale en culturele verschillen tussen de Turken in het seculiere Westen en die in het streng-religieuze en conservatieve Oosten zijn groot. Istanbul wordt beschouwd als 'het New York van het Midden-Oosten'; het Oosten is een geheel andere wereld met de Armeense historie, de Koerden, de PKK en de vage

Ankara, straatbeeld

scheidslijn tussen conservatief-religieus en fundamentalisme.

- Het leger is nog steeds een dominante machtsfactor. Het beschouwt zichzelf als dé beschermer van de grondwet zoals de stichter van het Turkse rijk Atatürk heeft opgesteld (met daarin een stringente scheiding tussen kerk en staat).
- Na twee zware economische crises (2000 en 2001) kent Turkije een nieuwe machtsfactor: de AKP, de Rechtvaardigheids- en Ontwikkelingspartij. Deze partij (34 procent van de stemmen) profileert zichzelf als conservatief-democratisch, maar ziet daarbij religie als één van de meest belangrijke instituties van de menselijkheid. Mede door toedoen van premier Erdogan vertoont de AKP steeds meer kenmerken van de behoudende soennitische islam, met inbegrip van een versterkte relatie tussen kerk en staat, het propageren van het dragen van hoofddoekjes, een verislamisering van het onderwijs en de uitbreiding van het alcoholverbod. Dat de AKP een dubbele agenda voert, wordt door nog maar weinigen betwijfeld. De relatie tussen AKP en leger is onderkoeld.
- De grootste oppositiepartij is de CHP, de Republikeinse Volkspartij. Deze partij is in 1922 opgericht door Atatürk (toen nog Mustafa Kemal) en beschouwt zichzelf als de belangrijkste zo niet enige erfgenaam van het kemalistische erfgoed. Dat de AKP zich eveneens bedient van Atatürks woord en beeld heeft een polariserende werking.
- Wat de liberale, moderne elite en intellectuelen in het Westen en de streng-religieuze Turken in het Oosten enigszins met elkaar verbindt, is hun afwijzing van Europa. Beiden groepen zijn van mening dat de EU van

Turkije verlangt 'Europa te imiteren'.

- Tal van aspecten van de Turkse samenleving zijn wettelijk beschermd tegen kritiek, satire, spot of belediging. Het gaat om Atatürk, het Turkse volk en de staat als zodanig, de grondwet, de vlag, het leger. Het voorstel om het leger te halveren wordt bijvoorbeeld beschouwd als landverraad en levert een stevige gevangenisstraf op.
- De rechtspraak is niet onafhankelijk, er is geen 'Europese' scheiding van machten. Niet alleen kerk en staat, maar ook kerk en rechterlijke macht zijn op tal van manieren formeel en informeel met elkaar verbonden.
- Met name op het platteland is het slecht gesteld met vrouwenemancipatie en mensenrechten. Polygamie, gedwongen huwelijken, mishandeling komen nog veel voor. Ook worden vrouwen vaak niet meegeteld bij statistisch onderzoek.
- De Turkse wet verbiedt het onderscheid in 'soorten islamitische Turken'. Grieken, Joden en Armeniërs zijn erkende minderheden, maar ook zij worden tegengewerkt en gediscrimineerd. De circa 400 miljoen Alevieten, aanhangers van de humanistisch/sjiitische islam, vormen de grootste religieuze minderheid, maar worden niet als zodanig erkend. De uit Turkije afkomstige Harvard-filosoof Seyla Benhabib spreekt over 'groeipijnen': de moeite die Turkije heeft om de eigen multiculturaliteit onder ogen te zien en het idee van één gezamenlijke en alles en iedereen bindende identiteit los te durven laten. Het gaat volgens hem om de 'mythe van de oorsprong', door Plato al genoemd 'de nobele leugen'.

'NU NOG HEEFT CIRCA 70 PROCENT VAN DE TURKEN GEEN BEZWAAR TEGEN DE TOETREDING TOT DE EU. MAAR DAT PERCENTAGE DAALT'

- Omdat de Turkse samenleving veel meer dan voorheen vanuit het buitenland (EU, VS en niet-gouvernementele organisaties) wordt gevolgd, is ook de vaardigheid toegenomen om misstanden te ontkennen en andersdenkenden te marginaliseren dan wel systematisch in diskrediet te brengen. Een stevig deel van de media gaat hierbij bepaald niet vrijuit.

Op dit moment heeft circa 70 procent van de Turken geen bezwaar tegen de toetreding tot de EU. Maar dat percentage daalt. Het standpunt van de oppositiepartij CHP over de haalbaarheid van de toetreding verwoordt deze ambivalentie: 'We willen graag lid worden van de EU. Maar niet tegen elke prijs. Als het niet kan, zijn we liever een goede concurrent dan een slecht familielid.' De EU zal heel waarschijnlijk een prijs moeten betalen voor het reduceren van de Turkse toetreding tot een militair-economisch vraagstuk.

'Gekken zijn nu medemensen'

Het verzet tegen de inrichtingspsychiatrie is niet voor niets geweest, zegt ex-activist Flip Schrameijer. In zijn boek 'De Adolescentenkliniek', over geestdrift en ontgoocheling rond de behandeling van schizofrenie, maakt hij de balans op van 'pillen' en 'praten'. Ook al zat de antipsychiatrie fout, de zorg is humaner geworden. Maar 'nieuwe apartheid' dreigt.

AUTEUR ARJAN POST FOTO'S ANNA DASOVIC

Ja, het heeft zin gehad, zegt Flip Schrameijer over de patiëntenbeweging, over het verzet tegen 'totale instituties', over de kritiek op de autoritaire behandeling van psychiatrische patiënten. Medisch socioloog Schrameijer (1945) behoorde toen, in de rumoerige jaren zeventig, tot de voorhoede van de strijd om een humanere zorg. Je had Jan Foudraïne, de antipsychiater met zijn bestseller 'Wie is van hout'. Je had Carel Muller met zijn vrijplaats Nieuw-Dennendal. Je had demonstraties, Weken van de Psychiatrie, Valiumvrije Vrijdagen, Breingeinfestivals, werkgroepen, sit-ins, 'One Flew over the Cuckoo's Nest'. En je had geëngageerde twintigers als Schrameijer die samen met Geert Mak de *Gekkenkrant* oprichtten, het huisorgaan van de Gekkenbeweging. Een geuzennaam was dat toen.

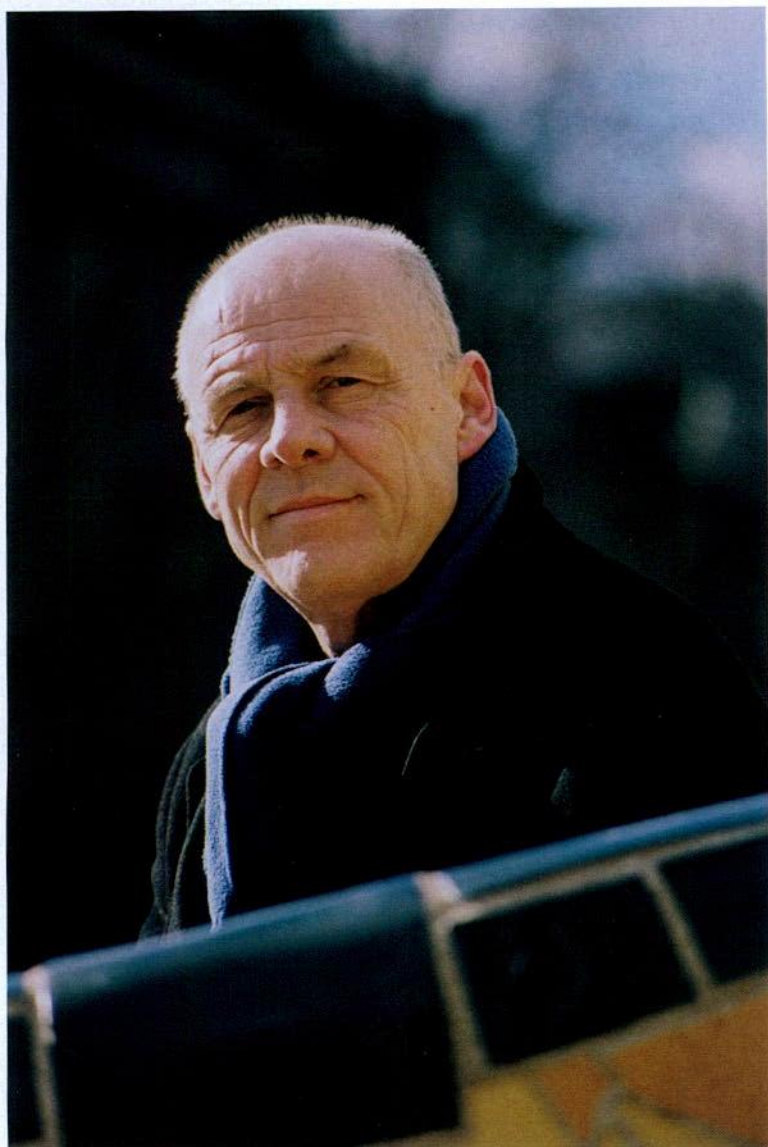
"Het heeft zin gehad. Ik kwam als gewetensbezwaarde eind jaren zestig in de Rijks Psychiatrische Inrichting bij Eindhoven te werken. Wat ik daar zag

was verbijsterend. Die gestichtskleding. Dat hermetische regime, die uitgestrekte terreinen. Achthonderd zwijgende mannen en vrouwen die de hele dag kartonnen dozen vouwden. Ik wist daar niets van, niemand wist daar iets van. Mede dankzij de *Gekkenkrant* kwam dat uit de verborgenheid. En nu moet je vaststellen: die klasieke inrichtingspsychiatrie bestaat niet meer."

'PATIËNTEN WERDEN VAAK NIET ALS VOLWAARDIGE MENSEN GEZIEN'

Nu zijn er cliëntenraden, vertrouwenspersonen, burgerrechten. De Krankzinnigenwet uit 1884, die zo lang heeft doorgewerkt, is afgeschaft. De braakspuiten zijn er niet meer, elektroshocks zijn zeldzaam geworden. Die omslag van het oude medische model waarin patiënten golden als 'kapotte radio met rare geluiden', naar het sociale model waarin schizofrenie gold als 'gezonde reactie op een ziekmakende maatschappij': het was niets minder dan een 'paradigmawisseling' à la Copernicus. Maar was het ook de verdienste van de kritische beweging?

"Dat zou te veel eer zijn," zegt Schrameijer met dezelfde afgewogen toon als in zijn wervende ideeëngeschiedenis 'De Adolescentenkliniek'. "Wij waren maar een klein onderdeel van een internationale beweging. Daaraan namen ook behandelaars deel, zeg maar de échte antipsychiaters. Ons ging het om de misstanden. Patiënten werden daarvoor vaak niet als volwaardige mensen gezien, net zomin als pygmeeën of negers. Bram de Swaan spreekt van 'uitdijende kringen van identificatie'. Die omslag zag je ook in de psychiatrie: hoe gek je ook was, je was in de eerste plaats medemens."

PILLEN EN PRATEN

Het sociale model als uitgangspunt voor de behandeling is ook de oorsprong van de Adolescentenkliniek, de afdeling van het Amsterdams Medisch Centrum voor schizofrenie – toen nog psychose geheten – bij adolescenten. Volgens de waan van de dag begonnen onderzoekers en behandelaars geestdriftig met het *nurture*-perspectief. In de loop der jaren kregen ze ook steeds meer oog voor *nature* en de ooit zo verguisde ‘hersenmythologie’. ‘Pillen én praten’ werd de unieke combinatie van de kliniek.

In zijn boek laat Schrameijer zien dat dat meer de vrucht is van ‘onbevangenheid’ en ‘opportunisme’ dan van leerstelling of taboes. Bij de Adolescentenkliniek wist men dat psychosen gepaard gaan met een overmatige productie van de neurotransmitter dopamine; dat was al sinds de jaren zestig bekend. Niettemin verwachtten behandelaars in de beginjaren alle heil van een betere ‘losmaking’ van het gezin en het beheersen van de ‘crisis’ in de adolescentie. Die sociale context was zo dominant dat de diagnose ‘schizofrenie’ werd gemeden: die gold toen nog als stigmatiserend.

Een belangrijke ‘succesfactor’ van de kliniek, zo niet een slimme zet van *chef de clinique* Don Linszen, waren de inspanningen om ouders bij de behandeling te betrekken. Bij de kliniek geloofde men niet in ‘schizofrenogene moeders’, hardvochtige opvoeders die hun kinderen afwezen. Zulke antipsychiatrische ideeën hebben volgens Schrameijer elders tot ‘gruwelijke’ ongelukken geleid. Zo beschrijft hij het geval van een meisje dat na een reeks praat sessies zelfmoord pleegde. Behandelaars gaven daarop haar moeder de schuld: zij ‘kon niet rouwen’, met de therapie

zelf kon niets mis zijn. Het brede ouderprotest dat daarop volgde, betekende het einde van het sociale model.

Bij de kliniek kwamen zulke misstanden niet voor. Door haar combinatie van perspectieven overbrugde de Adolescentenkliniek ‘een levensgevaarlijke kloof’. De kloof tussen het oude medische model waarin patiënten ‘defect’ waren, en het sociale model waarin ouders schuldige lastpakken waren. De kliniek hanteerde zogezegd een poldermodel. Je zou bijna vergeten dat er eind jaren zeventig strijd is gevoerd waar de politie aan te pas moest komen.

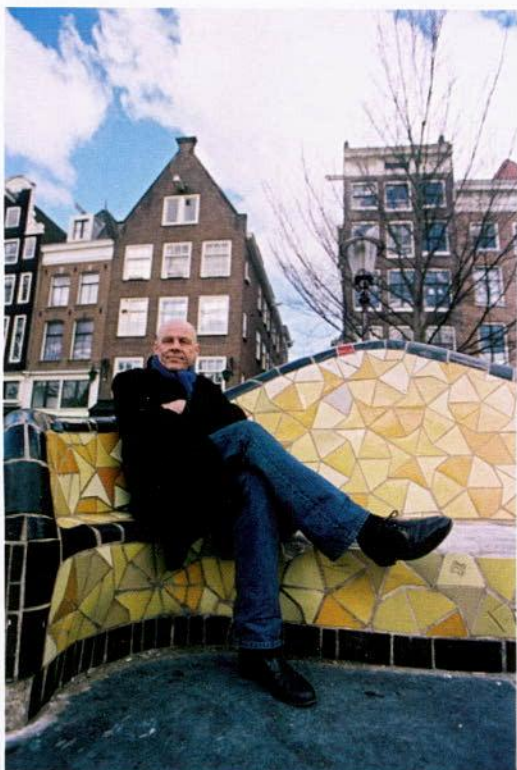
“Akkoord,” zegt hij, “wijsheid achteraf is altijd milder.” Zoals hij ook in een openhartig stuk in *Vrij Nederland* beschreef hoe hij jarenlang zijn ‘kop in het zand’ had gehouden. ‘Ik wist wel dat er op biologisch gebied van alles was gepresteerd, maar dat wilde ik eigenlijk niet weten.’ Dat kwam, zegt hij nu, “omdat we het biomedische model vereenzelvigden met de repressie van de inrichtingspsychiatrie. Die misstanden hebben de hele progressieve beweging op het verkeerde been gezet.”

GEVAARLIJK

Lange tijd vond hij het ‘gevaarlijk’ om over de biologische herkomst van stoornissen te spreken. Tegenwoordig leest hij met droge ogen een boek als ‘Onze hersenen’ van René Kahn, de psychiater die volgens de *nurture*-school te ver gaat in zijn biologische oriëntatie. Schrameijer is er nuchter in. Daarvoor heeft het internationale hersenonderzoek te veel succes geboekt – hij vindt het ‘fascinerend’. Dat geldt ook voor de kliniek, waar bij toeval werd ontdekt dat cannabis geen troost maar juist een *trigger* voor schizofrenie vormt.

Het zijn zulke resultaten die de voormalige activist en medeontwerper van de Amsterdamse geestelijke gezondheidszorg ‘bescheidener’ hebben gemaakt.

“We kunnen het biologische onderzoek naar schizofrenie niet meer afdoen als hersenmythologie.” Maar het heeft hem ook optimistischer gemaakt. “Als je kijkt naar het tempo van de kennisontwikkeling, kun je verwachten dat er binnen afzienbare tijd doorbraken zullen

komen. Meer dan de helft van wat nu bekend is over neurotransmissie is van de laatste vijf jaar! Ingrijpen in de kern van stoornissen kunnen we nog niet, maar vergelijk het met kankeronderzoek: ook daar is er geen greep op de oorzaken, maar de geleidelijke verbetering van de levensverwachting is spectaculair.”

Bescheiden over het sociale, optimistisch over het medische: is ook hijzelf, zoals hij het noemt, ‘als een zandloper’ omgekeerd? Schrameijer: “Nu is weliswaar het medische model dominant, maar de causaliteit is niet zonder meer omgekeerd. Er zijn prachtige interacties ontdekt tussen de genen en de omgeving. Je kunt niet meer zeggen: het zijn óf de genen óf de omgeving. Hoe je met stress omgaat, kan nog steeds de doorslag geven in het verloop van schizofrenie. Het sociale model, dat net zo weinig wetenschappelijk was als het medische vóór de jaren zeventig, dat moest wel afbrokkelen.”

Was het allemaal een naïeve oprisping, een vergissing? De epiloog van ‘De Adolescentenkliniek’ is nog net geen schuldbekenenis. “Het gaat mij om de ontwikkeling in het denken en de behandeling van schizofrenie. Daar gaat mijn boek over. Maar ik vond het ook eerlijk te vertellen dat ik mijn denkbeelden drastisch heb moeten herzien. Hoewel wij als patiëntenbeweging niet over de

behandeling gingen; wij bestreden in de eerste plaats de misstanden. Daar sta ik nog steeds achter.”

STANDENMAATSCHAPPIJ

Vergeet niet, zegt hij met meer vuur nu, de patiëntenbeweging was onderdeel van een brede revolutie tegen onrecht. “De angst voor het biomedische model was de angst voor uitsluiting. Het was ook het verzet tegen de autoritaire jaren vijftig. Ik heb nog meegemaakt hoe mensen sidderden voor bazen en vaders, voor dokters in witte jassen. Wij vochten tegen de resten van de standenmaatschappij. Juist in een tijd dat de gevestigde orde op grote schaal door de mand viel: ‘Vietnam’, werkloosheid, het rapport van de Club van Rome, Watergate. De generatie voor ons had er met al zijn poeha een geweldige puinhoop van gemaakt. Dat zag je aan de misstanden in de psychiatrie.”

En die bestaan niet meer, bijna niet meer. Er is dus zoiets als een kritische erfenis. Of in professionele termen: de ‘rehabilitatie’ van patiënten, een menswaardig bestaan en maatschappelijke participatie staan centraal. Sinds het aanvankelijke optimisme van behandelaars (‘die ziekte gaan we even fiksen’) omsloeg in ontgoocheling, domineert het ‘suikerziektemodel’: niet het genezen maar het ‘managen’ van schizofrenie, dus de kwaliteit van leven. Is dat ook een psychoanalytische erfenis? “Hoezeer de psychoanalyse als behandelvorm voor psychosen ook heeft afgedaan, een wezenlijk element daarvan is gebleven in de toewijding voor patiënten. Ook al kunnen we de sleutel van die problemen niet meer in hen zelf vinden, dan nog kunnen we contact met ze maken. Luisteren, *Verstehen*. Al was het maar uit betrokkenheid en respect. Dat zie ik als een psychoanalytische erfenis.”

Maar trots voelt hij daar niet bij. “De zorg zou ook wel humaner zou zijn geworden zonder ons. Wij waren een katalysator, we hebben het proces versneld. De meeste behandelaars en onderzoekers zien intussen wel in dat ‘pillen’ zonder ‘praten’ niet werkt.” Vrijwel overal in de psychiatrie heeft de oude Foudraïne met zijn banvloek over de biologie afgedaan. Maar toch heeft diens waardevolle streven om patiënten te ‘bereiken’ nog niet overal ingang gevonden.

Schrameijer vreest zelfs dat er ‘nieuwe redenen’ zijn voor een democratisering van de psychiatrie. “Het biologisch reductionisme loert,” waarschuwt hij. “De genen

‘HET BIOLOGISCH REDUCTIONISME LOERT. DE GENEN ZIJN WEL ERG POPULAIR AAN HET WORDEN’

zijn wel erg populair aan het worden. Je hoort ook weer van gevallen waarin amper met patiënten wordt gesproken, waarin het alleen nog over medicatie gaat.”

Daarmee lijkt de balans tussen *nature* en *nurture* waar hij op uitkomt, de balans van de Adolescentenkliniek, nog altijd een uitzondering op de regel. Schrameijer: “Als je alles reduceert tot een stofje in de hersenen, verdwijnt de aandacht voor *mensen*. Als je hen isoleert van hun sociale context, zet dat de zorg opnieuw onder druk. Ook bij stoornissen in de hersenen liggen pijn en uitsluiting op de loer. Het is precies die ‘medicalisering’, die isolatie waar wij tegen streden. Als je slechts uitgaat van defecten, creëer je een nieuwe apartheid. Dat is een ontkenning van de geschiedenis.”

Flip Schrameijer, De Adolescentenkliniek. Onderzoekers en behandelaars over schizofrenie. Augustus, Amsterdam. 318 blz. € 24,90

MOHAMMED BENZAKOUR

BESTIALITEIT

Als enige Reviaan van Marokkaanse origine voel ik me verplicht nog even stil te staan bij de uitzending van een tweedelig profiel van de inmiddels behoorlijk aan Alzheimer lijdende schrijver Gerard Reve door een gelegenheidscoalitie van de KRO en Humanistische Omroep.

Wij herinneren ons een van de meeste opzienbarende rechtszaken met betrekking tot godslastering: de 'burgerschrijver' had 'het' in zijn godgezegende fantasie langdurig gedaan met een als ezel voorgestelde God. Moslims kenden we toen nog niet, dus werd hun taak waargenomen door de christelijke goegemeente; ze daagden de heer Reve voor het gerecht. Wat erna volgde, is alom bekend. Opmerkelijk genoeg is in de hele affaire één element danig onderbelicht: bestialiteit.

Wat is dat eigenlijk, bestialiteit? Is het een ziekte? Is het een stoornis? Nou ja, bestialiteit (ofwel rampetampen met koeien en ezels) is misschien niet zo best, maar een ziekte?

Neerlands geestigste bioloog, Midas Dekkers, alsook de Australische filosoof Peter Singer hebben overtuigend betoogd dat seksualiteit die niet gepaard gaat met leed, nooit negatief is, en daarom dus ook niet ziek of crimineel. Er zouden anders, inderdaad, wel erg veel mensen ziek zijn. Volgens het Amerikaanse Kinsey Instituut zou zo'n 10 procent van de mannen en 5 procent van de vrouwen zich weleens vergrijpen aan een hond of een paard. In plattelandsgebieden zou dit percentage bij mannen zelfs tegen de 50 procent zijn! Belangenbehartigers van zoöfielen gaan een stapje verder. Zij beweren dat dierenpassie de seksualiteit overstijgt en dat tussen mens en dier een echte liefdesrelatie mogelijk is die jaren kan duren en die niet verschilt van andere vormen van seks- of liefdesrelaties.

Ik herinner me een bericht uit de krant waarin een pasgetrouwde Cambodjaanse man zich van zijn vrouw liet scheiden omdat hij meer van zijn hond hield. Op een middag werd hij door zijn echtgenote betrapt: de ontzette meid zag haar levensgezel innig verstrengeld liggen met de tweejarige bastaardteef. Na de scheiding is de man met de teef bij zijn moeder ingetrokken, of liever ondergedoken. Want in het boedhistische Cambodja worden honden als een van de laagste diersoorten beschouwd.

Hoe staat het ervoor in 't Europese vasteland? In de Middeleeuwen stond er de doodstraf op –voor mens én dier! – en tot in de negentiende eeuw stonden er in Europa zware straffen

op. Om maar te zwijgen over de verdoemenis die de heilige schriften ons in het vooruitzicht stellen. Maar als je verder teruggaat in de oudheid dan weten we dat volgens de Grieken Zeus aan Leda verscheen in de vorm van een zwaan en dat uit deze verbintenis Helena en Polydeuces werden geboren. De Minotaurus werd geboren na een hartstochtelijke nacht van koningin Pasiphaë en een witte stier. Van de libidineuze god Pan is bekend dat hij onophoudelijk van bil ging met schaapjes, geitjes, koetjes en wat niet al. En wist u dat de bordelen van het oude Rome de naam droegen van de diersoorten die voorhanden waren? Doe mij vanavond maar een lekker geil zwijntje bij Het Zwijn!

'IK STA ALS GEITENNEUKER STEVIG IN DE EUROPESE HISTORISCHE TRADITIES'

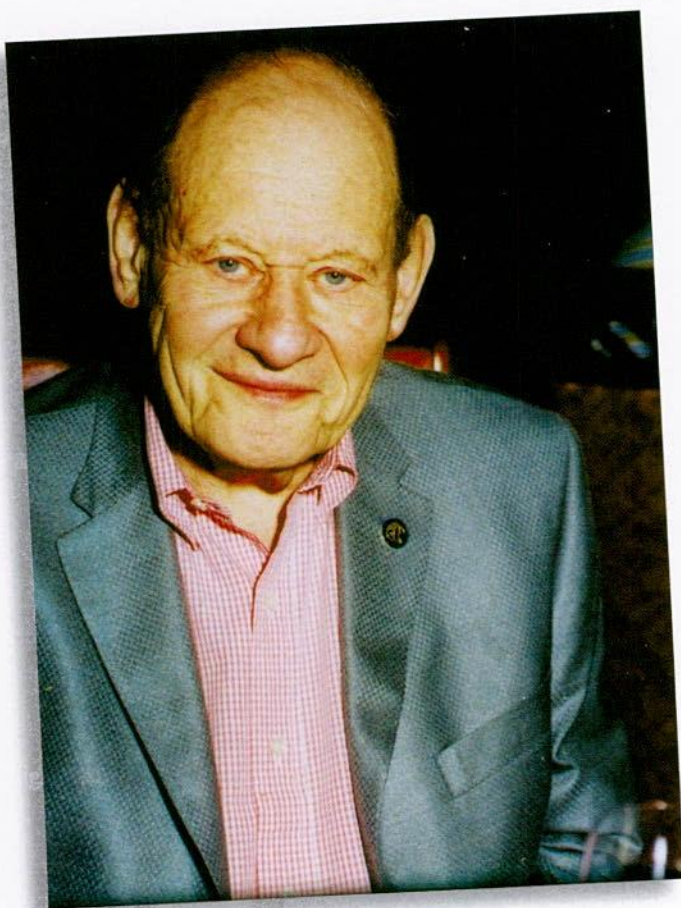
Inmiddels zijn we terug bij af. Want in Nederland bijvoorbeeld is dierenseks allang niet meer verboden. Nou ja, in 2004 ontstond een beetje opschudding nadat een ponypenetrerende man was vrijgelaten. Landbouwminister Veerman kondigde stappen aan, maar tot op heden is er niks veranderd. Het idee is namelijk dat vervolging alleen dan mogelijk is wanneer het dier pijn of verwondingen worden toegebracht, of, natuurlijk, de dood wordt ingesekst. (laat ik er trouwens op wijzen dat veel veeminnaars geen extra straf behoeven daar de meeste beesten venijnig kunnen schoppen, krabben en bijten).

Enfin. Omdat ik geen Cambodjaan ben en ik als Marokkaanse bergbewoner volgens Theo zaliger (en ook volgens vele van zijn plotseling erg talrijke 'vrienden') eerder met een geit dan met een hond in bed betrapt zal worden, geneer ik mij dus nergens voor. Zo abnormaal ben ik niet. Sterker, ik sta als geitenneuker stevig in de Europese historische tradities. En als ik nu weer zie hoe aanstekelijk gepassioneerd de potente Pan aan het stoeien is met een enorme geit (kent u dat prachtige marmeren beeld uit Herculaneum?) dan denk ik dat mijn madonna vanavond maar even pas op de plaats moet maken.

Een hedendaagse

TEKST FLORIS VAN DEN BERG

Als boegbeeld van de seculier humanisten in de VS toont Paul Kurtz zich sinds jaar en dag een onvermoeibaar bestrijder van geloof en – naar zijn stellige overtuiging van hetzelfde laken een pak – bijgeloof. Kurtz is een meester in het aantonen van de onhoudbaarheid van kennisclaims, of deze nu door kerkgeleerden of paranormale charlatans worden gede-biteerd. Zijn vlijmscherpe commentaren in *Free Inquiry* worden dikwijls aangehaald, het blad zet de toon in menige discussie onder Amerikaanse humanisten.

Paul Kurtz heeft een coherent humanistisch wereldbeeld. Dat blijkt al uit een titel als 'Toward a New Enlightenment. The Philosophy of Paul Kurtz', een van zijn essaybundels. Naast het schrijven van boeken en het geven van college, is hij hoofdredacteur van *Free Inquiry*, huisorgaan van het seculier humanisme in de VS. Hij is oprichter en inspirator van een wetenschappelijk studiecentrum dat onderzoek doet naar paranormale verschijnselen, en van Prometheus Books, uitgeverij van humanistisch georiënteerde boeken.

Kurtz kan misschien geen aanspraak maken op een plek op de lijst van Grote Filosofen, omdat hij zelf geen nieuwe methode of inzichten aan de canon heeft toegevoegd, maar in een opsomming van het moderne denken verdient hij wel degelijk een plaats. Gravend in de intellectuele geschiedenis heeft hij elementen samengevoegd en die tot een helder wereldbeeld en een overzichtelijke levensbeschouwing ontwikkeld. En dat is niet iets waar filosofen doorgaans in uitblinken.

SOLDAAT VAN DE VRIJHEID

Paul Kurtz' werkkamer in het Center for Inquiry is gevuld met memorabilia

PAUL KURTZ, HOOFDREDACTEUR VAN *FREE INQUIRY*

Voltaire in Amerika

van zijn lange carrière. Vol enthousiasme en Amerikaanse openheid toont hij de foto's met beroemdheden uit wetenschap en filosofie. Hij is inmiddels 78 jaar, en staat nog midden in het leven. Een levensgroot kitsch bronzen beeld van Prometheus met een peertje als vlam in zijn hand prijkt midden in de kamer. Mijn oog viel op een legerautootje in de boekenkast omdat dat haast net zo detoneert als een kruisbeeld dat had gedaan. Kurtz vertelde er het verhaal bij. Een *pars pro toto* voor de legertruck waarmee hij in 1945 Maastricht binnenreed als soldaat bij de geallieerde troepen. Behalve in metaforische zin was hij ook letterlijk een soldaat van de vrijheid die Europa van het juk van de totalitaire terreur bevrijdde.

Kurtz ziet zichzelf als een pragmatist die de kennis, die door de denktank van Center for Inquiry wordt gegenereerd, toepast. Omdat filosofie zo vaak nergens toe leidt, gebruikt Kurtz liever de door hem bedachte term eupraxosofie, gevormd van het Griekse 'eu' (goed), 'praxis' (praktijk) en 'sophos' (wijsheid), dus het betekent ongeveer 'wijsheid van het goede handelen'. Eupraxosofie is een pragmatische levensfilosofie. Kurtz geeft hiermee een nieuwe interpretatie aan het Amerikaanse pragmatisme van Charles Peirce, William James en John Dewey.

Humanisme is een emancipatiebeweging. Filosoof en seculier humanist Peter Singer heeft het over moraal als een uitdijende cirkel. Hoe staat Paul Kurtz tegenover Singers pleidooi om ook dieren binnen het bereik van de moraal te halen? Is humanisme niet antropocentrisch, uitgaande van het

primaat van de eigen soort? Kurtz wijst erop dat er binnen de organisatie zeker aandacht is voor en discussie over de omgang met dieren, maar volgens hem zijn de belangen van proefdieren ondergeschikt aan de belangen van mensen die baat hebben bij die proeven. Wel meent Kurtz, in navolging van Dawkins en Singer, dat de primaten die het dichtst bij de mens staan, rechten zouden moeten krijgen. In deze discussie wordt duidelijk dat een filosoof als

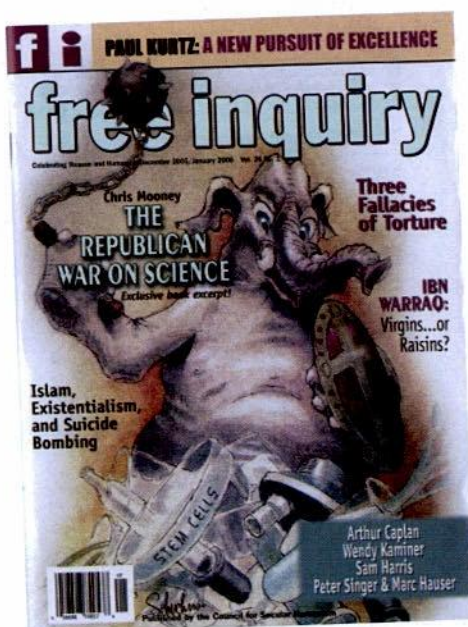
Wijzen op het belang van proefdieronderzoek en tegelijkertijd het morele probleem negeren, is dan op zijn minst opmerkelijk.

KRUISTOCHT TEGEN CHARLATANS

In het Center for Inquiry in Amherst zitten onder één dak de humanisten, de sceptici en de medische sceptici. Ik vroeg hem naar de American Atheist Association, waar geen contact mee is. Het is natuurlijk jammer dat mensen met meningen die zo dicht bij elkaar liggen niet samenwerken. Volgens Kurtz is dat omdat de Amerikaanse atheïsten geen positief programma hebben. Kurtz vindt het ook niet nodig om zich als atheïst te afficheren omdat die kwalificatie een negatieve connotatie heeft.

'ATHEÏSME HEEFT EEN
NEGATIEVE CONNOTATIE,
DAAR WIL IK ME NIET MEE
AFFICHEREN'

Dat wil niet zeggen dat hij niet ten strijde trekt tegen (bij)geloof. Als hij de onhoudbaarheid van kennisclaims aan de kaak wil stellen gaat hij met een team van wetenschappers de boer op, er evengoed voor zorgend dat een professionele goochelaar niet ontbreekt, om doeltreffend en voor een breed publiek paranormale charlatans te ontmaskeren. Hij schreef een handboek voor sceptici, en een monografie over de menselijke geneigdheid tot geloof in onbewijsbare entiteiten, 'The Transcendental Temp-

Peter Singer voor het seculier humanisme een voortrekkersrol speelt in het morele discours. Hij is het die nieuwe gebieden ontgint, zoals eerder zijn pleidooi voor het criterium 'kwaliteit van leven' (versus 'kwantiteit van leven') in de medische ethiek. Dierenleed zit grosso modo in de bio-industrie, daar waar op massale schaal dieren worden gehouden ten behoeve van consumptie.

tation'. In dat boek interpreteert hij het ontstaan van diverse religies op naturalistische wijze. Zo betoogt hij dat het

'DE PROFEET MOHAMMED KREEG ZIJN VISIOENEN TIJDENS EPILEPTISCHE AANVALLEN'

plausibel is dat Mohammed, de stichter van de islam, leed aan epileptische aanvallen die werden aangezien voor inspiratiemomenten van god.

CHRISTELIJKE COMPTOTHEORIE

Niet alleen ageert Kurtz tegen religie en het paranormale, ook bekritiseert hij veel van de (post)moderne wijsbegeerte, zoals Derrida en Heidegger. Ironisch genoeg heeft Kurtz zelf bijgedragen aan de verspreiding van de Franse filosofie in de Verenigde Staten door te helpen Derrida in vertaling uit te geven. Hierin toont hij zich een ware Voltaire: de vrijheid van het woord is van fundamenteel belang. Pas als iets gezegd is, kan het met argumenten bestreden worden. Kurtz is strijdbaar en nooit moe om te debatteren, tot in de rechtzaal toe.

Rechts-conservatieve christenen in de VS hebben het seculier humanisme aangewezen als staatsvijandnummer één – inmiddels zijn ze een plaats gedaald. Recent verschenen is het boek 'One Nation under Man? The World-view War Between Christians and the Secular Left' van Brannon Howse (voorwoord van Michael Reagan, zoon van ex-president Ronald) dat een directe aanval is op Paul Kurtz. Deze christenfundamentalisten bekritisieren het seculier humanisme op twee tegen-

in het lesprogramma zit. Dat is volgens hen in strijd met het *First Amendment* dat bepaalt dat religie niet door de staat opgedrongen mag worden. Brandon beschuldigt het seculier humanisme ervan de staatsgodsdienst te zijn die de burgers opgedrongen krijgen. Een rechts-christelijke complottheorie met het seculier humanisme in de hoofdrol. Aan de andere kant willen ze juist dat het onderwijs en de maatschappij wel op (hun interpretatie van) de christelijke leest geschoeid worden.

MORELE OMGANGSVORMEN

In de filosofie van Paul Kurtz, zoals in zijn 'Forbidden Fruits. The Ethics of Humanity', komt de notie van 'common moral decencies' (gemeenschappelijke morele omgangsvormen) voor. Kurtz zoekt naar een gemeenschappelijke grond om een moraal te kunnen opbouwen die geen individuen uitsluit. Hij wil een planetaire ethiek. Religie is, zelfs als ze universele pretenties heeft, altijd uitsluitend. Kurtz meent dat er in de praktijk een redelijk grote mate van overeenstemming is tussen basale morele regels in alle culturen. Zoals het verbod op doden, stelen, liegen en waarden als oprechtheid. Het gaat erom het bereik van de omgangsvormen die er al zijn te vergroten. Het seculier humanisme zoekt de verbondenheid van alle mensen, ze zijn allen eindige, en althans in die zin gelijkwaardige menselijke wezens.

'Komt er een botsing van beschavingen?' is mijn laatste vraag. Kurtz antwoordt prompt: Ja, als de VS verder gedomineerd zullen worden door religieus rechts dat gelooft dat er een einde der tijden komt waarvan maar enkelen gered zullen worden, dan is daar kans op. Deze christenfundamentalisten verwelkomen een wereldoorlog omdat Jezus dan terug zal keren. En ja, als de moslims toegewijd blijven aan de jihad, dan stuurt ook dat aan op een oorlog tussen beschavingen.

Floris van den Berg is filosoof en bestuurslid van vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte.
E-mail: f.vandenberg@uu.nl

'HET SECULIER HUMANISME ALS DE STAATSGODSDIENST DIE DE BURGERS KRIJGEN OPGEDRONGEN'

strijdige manieren. Aan de ene kant merken ze op dat seculier humanisme een religie is die op scholen onderwezen wordt doordat de evolutietheorie

ESTHER GERRITSEN

FILE

De file is niet de file. Ik laat de koppeling niet opkomen, schakel niet van een naar twee en weer terug, luister niet naar de radio. Ik zit niet in mijn auto. Ik zit wel in de angst dat de file maar duurt, ik later thuiskom dan ik wilde zodat ik die avond te moe ben om te lezen, ontevreden naar bed ga, slecht zal slapen, de dag erop niets waard ben, mijn werk zonder bezieling voltooi, mijn leven zal vergooien en met spijt het graf in ga. Maar sluit ik mijn ogen voor mijn vergooide toekomst, en bezweer ik: de file is gewoon de file, zie ons allen saamhorig naar dezelfde radio-dj luisteren – oh hoe ontroerend de mensheid! – dan roept een andere stem me de werkelijkheid uit. Wat een gevaarlijk optimisme! Deze file is niet de file maar een tussenstap naar een volledig dicht geslipt land, waar de mensen elkaar zullen verdringen en de hersens inslaan, treinen steeds vaker tegen elkaar te pletter zullen rijden wegens overspannen dienstroosters, waar overbevolking door epidemieën wordt gestraft, huizen schaars worden, bomen en zuurstof verdwijnen, onze kinderen door luchtvervuiling massaal zullen sterven aan longaandoeningen, waar de vreemdeling slechts dient om onze angsten op te projecteren. Want al geloof ik dit beeld niet werkelijk, ik wil niet naïef zijn, houd het doemscenario voor ogen en vraag me af of ik ooit zal terugverlangen naar files van maar veertien kilometer.

Ik ben op tijd thuis voor het journaal, dat opent met het onderwerp: bevolkingskrimp. De nieuwslezeres spreekt van 'een urgente nieuwe invalshoek', titel van een onderzoek, uitgevoerd in opdracht van de VROMRaad. De bevolkingskrimp heeft grote gevolgen voor de arbeidsmarkt, woon-werkverkeer, bedrijventerreinen en woningbouw. De Polen waar iedereen nu bang voor is, zullen we straks meer dan nodig hebben, de bedrijventerreinen moeten stoppen met groeien willen we geen overschot krijgen. De files verminderen vanzelf en het is de vraag of we überhaupt moeten investeren in straks onrendabele treinverbindingen. In enkele minuten schetst de nieuwslezeres een doemscenario en trekken er voor mijn ogen lege Vinex-wijken voorbij, verlaten bedrijventerreinen, onbemande fabrieken.

Ik heb iets gemist. Waar is die tijd, al was het maar kort – een week, een dag, een moment, een gedachte – dat ik beseftte: zo gaat het goed? Hoe kan het ene doemscenario zo snel vervangen worden door een tegenovergesteld doemscenario?

Maar natuurlijk, de ramp die ons overvalt is altijd een andere dan die we ons voorstellen.

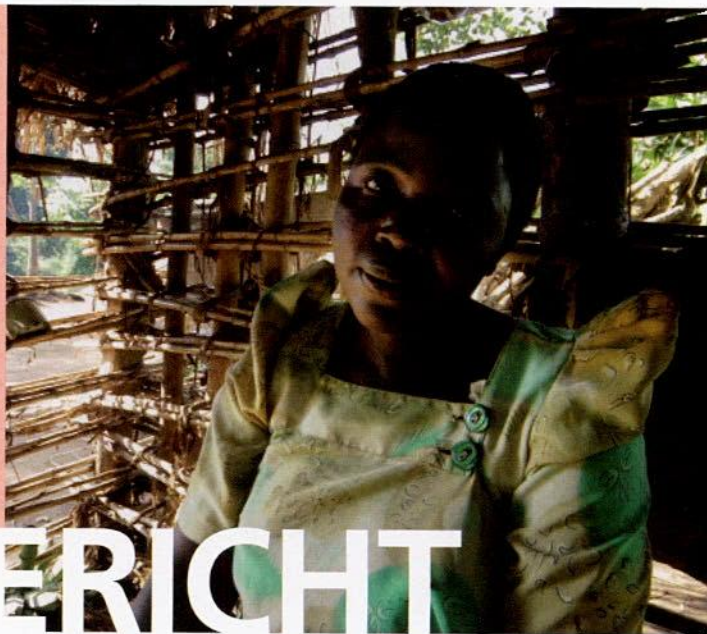
Ik denk aan dat andere universele doemscenario; dat iedereen sterft. Weet nog hoe ooit de dood in mijn omgeving toesloeg en daarmee het besef: ook voor mij kan dit de laatste dag zijn. Had ik ooit gedacht dat dit besef een groots en meeslepend leven opleverde, er gebeurde het tegenovergestelde. Ik herinner me maanden van apathie en het constante malen: mijn laatste dag, dit is mijn laatste dag, wat doe ik in godsnaam op mijn laatste dag? Oh god, weer een dag voorbij. Wat te doen, op deze opnieuw laatste dag? Besloot toen uiteindelijk mijn kop in het zand te steken en me weer te verliezen in het misverstand van onsterfelijkheid.

'DE RAMP DIE ONS OVERVALT IS ALTIJD EEN ANDERE DAN DIE WE ONS VOORSTELLEN'

Zou ik überhaupt pas floreren bij naïviteit? Misschien. Toch zoek ik dat rapport over bevolkingskrimp op. Mijn ogen sluiten is gemakkelijker gezegd dan gedaan.

Verrassend genoeg blijkt dat rapport een stuk zonniger te zijn dan het avondnieuws deed vermoeden. De onderzoekers spreken nadrukkelijk van 'geen doemscenario'. Goed, het beleid moet aangepast, maar 'het dalen van de bevolkingsomvang, in de hele wereld kan de druk op schaarse goederen, waaronder met name natuur, milieu en openbare ruimte, wegnemen, en daarnaast nieuwe kansen creëren.' 'Een krimpende beroepsbevolking' is 'absoluut geen economisch probleem,' en ook geen probleem is de vergrijzing waarmee we al jaren angst worden aangejaagd. 'De stelling dat we langer zouden moeten werken om de welvaart op peil te houden is onjuist. We moeten langer werken om de materiële welvaart te verhogen.' Dat is alles. De onderzoekers stellen me zelfs nog verder gerust, met de mededeling dat die welvaart ons geluk niet zal bepalen. 'Ondanks de verdubbeling van onze materiële welvaart in de afgelopen halve eeuw zijn we niet gelukkiger geworden.' Geweldig. Ik mag – met een wetenschappelijk rapport ter onderbouwing – mijn ogen sluiten. Mijn geluk is niet te regelen. De file is een file.

TEKST FEMKE VAN ZEIJL
FOTO'S RICCARDO GANGALE

UGANDA WERELDBERICHT

DE STRIJD TEGEN HET CONDOOM

'Moraal beheerst aidsbestrijding in Uganda'

Ooit was Uganda een succesverhaal in de strijd tegen het aidsvirus, nu is het Oost-Afrikaanse land een zorgenkindje.

Condoms zijn uit de gratie en moralisme beheerst het debat. 'God houdt van je als je je onthoudt van seks.'

Condoms hebben haar leven gered, zegt Amanja Nakalema Justin Naalongo (38). Toen haar man vermagerde, vermoedde de Ugandese meteen dat het aids was: "Hij was een dronkelap en ging met andere vrouwen mee." Vanaf dat moment schoof ze steeds het pakje voorbehoedsmiddelen naar voren als hij wilde vrijen. Vier jaar geleden overleed haar echtgenoot, maar Amanja bleef kernegezond. Overtuigd van de noodzaak ervan begon ze condoms te verspreiden in haar dorp Bbibo. Twee jaar geleden bekeerde zij tot *born again christian*. "Toen besepte ik dat ik zondigde en heb ik ze nooit meer uitgedeeld."

Condoms zijn uit de gratie in Uganda. Het land stond internationaal bekend als succesverhaal om zijn brede aanpak van de aidsepidemie. Het percentage seropositieven liep terug

'TOEN IK BESEFTE DAT IK ZONDIGDE, HEB IK NOOIT MEER CONDOOMS UITGEDEELD'

van vijftien procent begin jaren negentig tot vijf in 2001. Het bespreekbaar maken van seks, het beschikbaar stellen van condoms en een grootscheepse campagnes voor het gebruik ervan lagen daaraan volgens velen ten grondslag.

ONTHOUDING, TROUW EN CONDOOMGEBRUIK

In 2004 ging het roer om. De billboards voor condoms verdwenen uit het straatbeeld en maakten plaats voor reclameborden die *abstinence* prediken, onthouding van seks, als de enige veilige manier niet besmet te raken met het aidsvirus. De voorbehoedsmiddelen, die altijd in overvloed te krijgen waren in het Oost-Afrikaanse land, werden schaars.

Foto: Amanja Nakalema (38) voor haar huis in Bbibo, Uganda. Haar man overleed aan de gevolgen van Aids, maar ze is tegen het gebruik van condoms sinds ze bekeerde tot *born again christian*.

Hoe kon dit gebeuren? De beschuldigende vinger wijst naar het Amerikaanse hulpfonds Pefar dat president Bush in 2003 instelde. Dit fonds keert honderden miljoenen uit voor aidsbestrijding in Derde Wereldlanden. In 2004 ontving Uganda ruim negentig miljoen dollar uit dit fonds, afgelopen jaar liep dit bedrag op tot 143,7 miljoen. Bij de besteding van dit geld ligt de nadruk op onthouding van seks als de enige veilige manier om aan het aidsvirus te ontkomen.

Abstinence, Being Faithful en Condom use, ABC, staat voor

'DE BILLBOARDS VOOR CONDOOMS MAAKTEN PLAATS VOOR RECLAMEBORDEN DIE ONTHOUDING VAN SEKS PREDIKEN'

de combinatie van gedragsfactoren die mensen kan behoeven voor het aidsvirus. In Uganda verliest de 'C' terrein, al ontkent de Ugandese overheid dat. De Amerikanen wijzen de kritiek op Pefar af met het argument dat zij wel degelijk aandacht hebben voor condooms.

Wie praat met gewone Ugandezen hoort hetzelfde verhaal, hoe de gratis condooms verdwenen uit de ziekenhuizen, militaire kazernes en universiteiten. Vrijgezel Joseph laat zich geregeld testen op aids. Tot een paar jaar geleden kreeg de 35-jarige bewaker uit Kampala altijd een doos condooms mee: "Drie maanden geleden kreeg ik alleen het advies niet aan seks te doen. Als ik niet zonder kon, moest ik maar zo snel mogelijk trouwen."

Vlakbij de Keniaanse grens, aan de stoffige doorgaande weg tussen Nairobi en Kampala, maken de prostituees van Naluwere zich zorgen over de hoge prijzen van de voorbehoedsmiddelen. Wilber Wakabi, verpleger bij de medische staf van de politie in Bugiri in het zuidoosten, mag sinds april 2005 geen condooms meer uitdelen – terwijl juist de infectiegraad onder politieagenten zorgwekkend hoog is.

Directeur Richard Mulugo van het Uganda Reproductive Health Bureau in Bugiri klaagt dat hij geen nieuwe voorbehoedsmiddelen krijgt aangeleverd: "We kunnen tegenwoordig maar aan heel weinig mensen condooms verstrekken."

Wie van deze mensen je ook vraagt wat deze ommezwaai teweegbracht, ze geven hetzelfde antwoord: "Het is het geld van Bush."

Catherine Watson is directeur van Straight Talk, een Ugandese organisatie die met radioprogramma's en krantjes jongeren informeert over gezondheid en seksualiteit. Op haar bureau ligt de nieuwe krant van Straight Talk. Daarin een keurig stukje met wetenschappelijke feiten over condooms, dat de geruchten tegengaat over gaatjes waar het virus doorheen kan. "Vroeger hadden we dat met humor gebracht en veel minder saai, maar tegenwoordig zijn we voorzichtiger. Dat is inderdaad zelfcensuur. Je weet nooit wanneer je een telefoontje krijgt van het Ministerie."

Foto: Reclamebord met een oproep tot onthouding van seks om aids te voorkomen (Kampala, Uganda).

Volgens Watson is het Pefargeld maar een deel van het probleem. Het is vooral de manier waarop de discussie in Uganda zich ontwikkelde: "De lokale interpretatie van Pefar gaat verder dan de Amerikanen hadden gedacht." De voorkeur van de VS voor religieuze clubs is daar debet aan: "Het Amerikaanse beleid heeft bepaalde groepen mondiger gemaakt. De religieuze organisaties roepen veel harder dan vroeger."

CHRISTELIJKE WAARDEN EN SECOND VIRGINS

Gelukkig kijkt het meisje in de camera: 'Zij doet niet aan seks voor het huwelijk, en jij?' Het levensgrote billboard is getekend 'Office of the First Lady'. Janet Museveni, de vrouw van de president, zelf een *born again christian*, strijdt fel voor christelijke waarden en tegen het condoom. In haar kielzog trekt ze tal van gelijkgezinde organisaties mee. Die van Martin Ssempe is de meest luidruchtige.

Vrijdagavond aan het zwembad op de campus van de hoofdstedelijke Makerere universiteit. Martin Ssempe, zelfbenoemd pastor van de door hemzelf opgerichte Makerere Community Church, spreekt dik duizend studenten toe. "Jullie doen het juiste door maagd te blijven, daar hoeft je je niet voor te schamen!"

'Prime Time @ the Pool' is een show met reli-hiphop, toeneelstukjes en ander 'non-seksueel vermaak' voor de jeugd. De avond moet jongeren weghouden van het uitgaansleven in de hoofdstad. De studenten vinden Ssempe met zijn dik aangezet Amerikaans accent, opgedaan tijdens zijn studie in Philadelphia, 'cool'. En allemaal hebben ze zich heilig vorgenommen niet te vrijen voordat ze zijn getrouwd. Wel blijkt menig een *second virgin*. Niet eens zo lang geleden waren ze nog promiscue, maar nu niet meer.

Volgens Martin Ssempe is juist onthouding in Uganda in het verdomhoekje beland. "Jarenlang werden we overspoeld met informatie over condooms. Over onthouding en huwelijkse trouw hoorde je niets. Terwijl dat veel beter past in de Afrikaanse cultuur."

Alle in zijn ogen verwerpelijke zaken – homoseksualiteit, abortus, prostitutie – komen uit de Westerse wereld. Dat er in de meeste lokale Ugandese talen geen woord is voor onthouding of huwelijkse trouw, doet niet ter zake.

Terug naar 'Prime Time'. Student Ben Engeemait (24) klappt luid voor Ssempe. "Ik wacht tot ik getrouwd ben." Enthousiast vertelt hij hoe Ssempe condooms verbrandde om zijn boodschap kracht bij te zetten. De aanwezige studenten herhalen vol overtuiging de heersende mythes. Dat je van de voorbehoedsmiddelen kanker krijgt, dat er poriën zitten in het rubber en dat wie ze gebruikt zondig is.

Sinds de religieuze organisaties het aidsdebat beheersen, doen veel halve en hele onwaarheden over het virus de ronde. De donorlanden, aangevoerd door de VS, riepen Uganda eind vorig jaar op de discussie over aidsbestrijding te voeren op basis van wetenschappelijke feiten. Het lijkt erop dat ook de Amerikanen zijn geschrokken van de wending van de discussie. "We geloven sterk in onthouding van seks voor jongeren tot achttien jaar. Als je studeert, is het ook verstandig te onthouden om je dromen te verwerkelijken. Maar Pepfar is meer dan

alleen *abstinence*." Aldus een vertegenwoordiger van USAid, de ontwikkelingsorganisatie van de Amerikaanse overheid.

'SINDS RELIGIEUZE ORGANISATIES HET AIDS-DEBAT BEHEERSEN, DOEN VEEL ONWAARHEDEN OVER HET VIRUS DE RONDE'

De richtlijnen voor ontvangers van Pepfargeld verbieden de aanschaf van condooms niet. Ze zijn wel duidelijk over wie de preservatieven mogen krijgen: condooms zijn niet voor schooljeugd. Dat betekent dat scholen die pubers tot veertien jaar willen informeren hierover bij Pepfar nul op rekest krijgen. En condooms aanschaffen mogen scholen al helemaal niet van het geld. Voor grootscheepse campagnes voor condoomgebruik hoeft je ook niet bij het fonds aan te kloppen – terwijl USAid die in het verleden wel bekostigde. Toch vindt de USAid-medewerkster niet dat Pepfar condooms in de ban doet: "Voor hogere leeftijdsgroepen is er geen bezwaar. Pepfar betaalt ook voor zo'n twintig miljoen condooms per jaar. Daar hoor je niemand over."

AIDSBESTRIJDING IS POLITIEK GEWORDEN

"Meisjes, luister naar me. Als 'ie er niet omheen zit, laat hem dan niet erin!" Edward Baligonzaki, pastoor van de Bible Gospel Temple, windt er geen doekjes om. Hij staat op zijn vrije zaterdagmiddag voor een groep jongeren in de Mpwewerwe Church of Uganda. "Ik weet dat er zaken zijn waar we normaal niet over praten in de kerk. Maar aids is onderdeel van het leven. Daarom moeten we het er ook hier over hebben. Het is geen misdaad als je je interesseert voor seks. Als je je kunt inhouden, is dat prima. Maar als dat niet lukt, wat moet je dan gebruiken? Een condoom!"

Baligonzaki, beter bekend als Pastor Eddy, is een van de weinige religieuzen in Uganda die hardop pleit voor het condoom. Hij maakt zich zorgen: "Sommigen denken dat de 'C' staat voor Christus en dat het net zo effectief is als condooms. Maar ik haal morele en wetenschappelijke kwesties niet door elkaar. Jonge mensen weten meer dan we denken. Als ze alles zelf moeten ontdekken, is dat veel gevaarlijker dan wanneer je er open over bent."

Pastor Eddy werkt ook voor de Uganda Youth Anti Aids Association, een club die jongeren voorlicht over seksuele gezondheid. Al jaren geeft zijn organisatie informatie op middelbare scholen. Tot begin 2005 hoorden daar ook demonstraties van condooms bij en het uitdelen ervan, maar dat is ze door het ministerie van onderwijs verboden: "Organisaties zoals die van ons worden nu gezien als immoreel. Omdat we nog steeds open zijn over condooms, belandden we op de zwarte lijst. De overheid betreft ons niet meer bij overleg." Aan den lijve ervaart hij dat aidsbestrijding politiek is geworden.

Veel organisaties in het veld zien de *First Lady* als drijvende kracht achter de anti-condoomcampagne. Presidentsvrouwen in Afrika hebben een aanzienlijke macht, en Janet Museveni is daarop geen uitzondering. Bang dat zij het hun organisatie

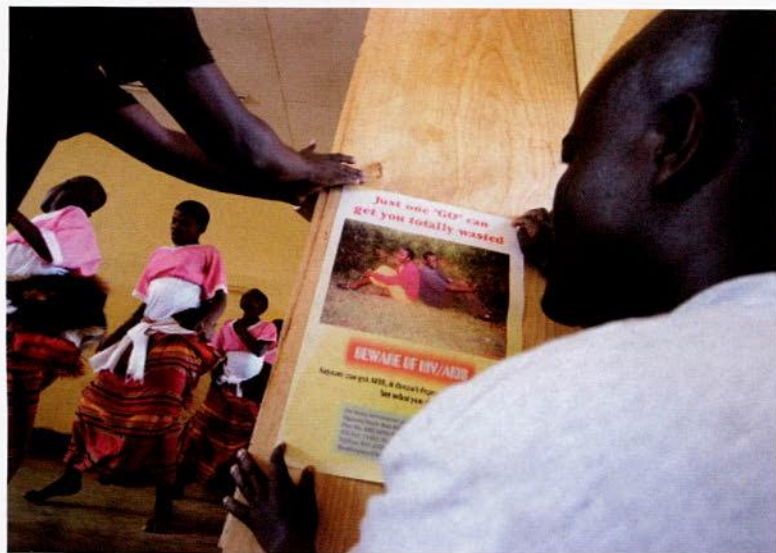

Foto boven en foto rechts: Pastoor Edward Baligonzaki praat met tieners over het gebruik van condooms in de kerk. "Girls, if it's not on, don't let it in!" Pastoor Baligonzaki is ook werkzaam voor de Ugandan Youth Anti Aids Association.

moeilijk zal maken, lopen hulpverleners op eieren en vermijden ze onderwerpen als homoseksualiteit of seks.

Pastor Eddy is ook kritisch over het Amerikaanse beleid. "Als ze dan echt de complete ABC-aanpak zijn toegedaan, waarom staan er dan geen advertenties in de krant daarvoor? Daar lees je enkel over campagnes voor onthouding en trouw. En waarom betaalt Pepfar voor lesmateriaal voor Ugandese middelbare scholen dat alleen maar daarover gaat?"

De pastoor doelt op lesboeken *life-skills*, op dit moment in de maak, die pupillen voorbereiden op het leven. Het materiaal is doortrokken van godsbesef in de zin van: 'God houdt van je als je je onthoudt van seks'. Dan is er een pagina over 'seksuele afwijkingen' waarin homoseksualiteit en masturbatie aan bod komen. Homoseksualiteit is een zonde, net als masturbatie, wat verslavend zou zijn en funest voor je latere seksleven. Straight Talk, dat in eerste instantie meewerkte aan de totstandkoming van de boeken, verzocht al zijn naam van de kافت to halen, zo zeer is de organisatie het oneens met de inhoud. Het geld voor het lesmateriaal is neergeteld door de VS. Is dat te rijmen met het Amerikaanse pleidooi voor een discussie gebaseerd op wetenschappelijke feiten? Volgens de USAid-medewerkster waren de eerdere versies van de boeken veel erger, en is het alleen aan de Amerikanen te danken dat ze zijn bijgesteld: "Twee pagina's over condooms met foutieve informatie hebben we gecorrigeerd. Dat was al een hele strijd met het Ministerie van Onderwijs. We stelden onze prioriteiten en zijn niet meer hard ingegaan tegen beweringen over homoseksualiteit en masturbatie."

ONTHOUDING IS EEN SPROOKJE

"Een hele generatie schoolkinderen die leert dat masturbatie ongezond is, mede dankzij de Amerikanen." Paul Semugoma, arts met een gezondheidsrubriek in de staatskrant *New Vision*, vindt de houding van de VS onverstandig. "De Amerikanen vergeten dat veel Ugandezenaalfabeet zijn. Wat een genuanceerde boodschap is in Amerika gaat hier volkomen over de kop. Dat is dagelijkse kost in Afrika. Het is naïef dit niet te beseffen."

'DE REALITEIT IS NIET DAT MENSEN NIET MEER VRIJEN, MAAR DAT ZE HET DOEN ZONDER CONDOOM'

Hij houdt zijn hart vast voor de aidsepidemie. Onthouding is een sprookje, en huwelijkse trouw evengoed, aldus de arts: "De realiteit is niet dat mensen niet meer vrijen. De realiteit is dat ze het doen zonder condoom. De *wake-up call* komt op het moment dat het aantal aidsgevallen weer stijgt."

Eind 2005 worden de nieuwe cijfers bekendgemaakt. 6,4 procent van de bevolking vanaf vijftien jaar is geïnfecteerd met het aidsvirus. Dat is voor het eerst sinds jaren een stijging.

"De epidemie wordt ons de baas," reageerde voorzitter Apuuli van de Uganda Aids Commission op de cijfers, "We moeten stoppen met het gemoraliseer."

TEKST **KEES DRIESSEN**

FOTO'S HEDDY HONIGMANN **ANNA DASOVIC**

Passie en

Het was de eerste keer dat ze het meemaakte. Heddy Honigmann, geboren in Peru, zat in een Nederlandse tram, die plotseling stilstond. Iedereen in de tram zweeg. Dodenherdenking. Honigmann was ontroerd; ook de gesloten Nederlanders, die voor elke afspraak een agenda trekken en zo weinig hartelijkheid tonen, hadden hun manier om met gezamenlijk verlies om te gaan. Niet door te schreeuwen, maar door te zwijgen. De schoonheid van dat ritueel leidde tot Honigmanns film '2 Minuten stilte a.u.b.', waarin ze enkele Nederlanders, onder wie schrijfster Anna Enquist, interviewt en filmt op 4 mei. Honigmann richt zich daarbij niet op het massale bijeenkomen, maar op de betekenis van het ritueel voor het individu. Zoals ze altijd de individuele mens centraal stelt.

LIMA, PERU

Honigmann werd in 1951 geboren in de Peruaanse hoofdstad Lima. Haar grootvader van moeders kant was een Poolse jood, die kort voor de Tweede Wereldoorlog naar Zuid-Amerika vluchtte. Honigmanns moeder trouwde een Oostenrijkse jood, ook een immigrant, die ze ontmoette bij een amateur-toneelgezelschap in Lima. Zij was actrice, hij ontwierp de decors. Er was in Peru geen filmschool, en daarom vertrok Honigmann, na enkele omzwervingen, naar een filmschool in Rome. Daar werd ze verliefd op de Nederlandse filmmaker Frans van de Staak, met wie ze in 1978 naar Nederland reisde. Ze spreekt, dankzij haar internationale achtergrond, meerdere talen – met nog altijd een licht Zuid-Amerikaans accent.

De waardering voor haar films is in de loop der jaren gestaag toegenomen. Bij het publiek, de critici én de jury's. In 1996 opende ze met 'O amor natural' het IDFA (International Documentary Festival Amsterdam), het grootste documentairefestival ter wereld. In 2000 was ze eregast op het Nederlands Film Festival in Utrecht met een retrospectief van haar hele oeuvre. Datzelfde jaar won ze daar het Gouden Kalf voor Beste Lange Documentaire voor 'Crazy', die al eerder op het IDFA de Publieksprijs had gewonnen. In 2003 won ze bovendien de eerste Jan Kассies Oeuvre Prijs, uitgereikt door het Stimuleringsfonds Culturele Omroepproducties, vanwege haar 'grote bewogenheid met kwetsbare personen of verschijnselen'.

MELANCHOLIE

In 1988 trok Honigmann voor het eerst breed de aandacht met haar verfilming van Bernlef's roman 'Hersenschimmen', over een dementerende man en zijn vrouw – twee Neder-

In het jubileumjaar van het Humanistisch Verbond wordt een extra Van Praag-prijs uitgereikt. In mei zal de filmmaker Heddy Honigmann deze in ontvangst mogen nemen. Honigmann is vooral bekend als documentairemaker, al heeft ze ook speelfilms gemaakt. Haar geheim? Met rituelen, groot of klein, de emoties van mensen naar boven halen.

verlangen in beeld

landse immigranten in Canada. Vijf jaar later brak ze door als documentairemaker met 'Metaal en melancholie', een portret van taxichauffeurs in Lima, waarvoor ze na lange tijd weer terugkeerde naar haar geboorteland. "Toen ik daar weer rondliep en de bloemen en de mango's en de geuren van de stad opsnoef, was het alsof ik nooit was weggegaan. (...) 'Metaal en melancholie' heeft me mijn jeugd teruggegeven, me vleugels gegeven, vrijheid. Ik ging weer improviseren, mijn intuïtie volgen, spontaan ergens op af" (in: *De Groene Amsterdammer*).

Ze filmde taxichauffeurs die vroeger een ander beroep hadden, maar door de economische malaise in Peru tot het taxi rijden gedwongen waren. Een van hen zegt: 'Pijn en armoede hebben ons hard gemaakt als metaal en tegelijkertijd melancholisch, omdat we ook zacht zijn, en verlangen naar vroeger.' Die melancholie, doorgaans van de zoete variant, zit in veel van Honigmanns documentaires. Ze laat mensen meestal praten over emotionele gebeurtenissen van vroeger. In plaats van de taxichauffeurs te laten klagen over hun huidige situatie, vraagt Honigmann ze naar wat ze vroeger deden, hun herinneringen, hun trots en hun droom. Ze blijken net zo onverslijtbaar en koppig als hun rammelende autootjes. Honigmann legt zo de nadruk op de waardigheid van haar onderwerp.

'ZIJ VRAAGT DE MENSEN NAAR
HUN HERINNERINGEN,
HUN TROTS EN HUN DROOM'

Net als in het wonderschone 'O amor natural', waarvoor ze opnieuw naar Zuid-Amerika reisde. Ze laat oude inwoners van Rio de Janeiro gedichten voorlezen van de twintigste-eeuwse Braziliaanse dichter Carlos Drummond de Andrade. Erotische gedichten, met teksten als: 'O jij, verheven hoer met witte haren/die mij gunsten weigert, ooit gegeven/toen wij, in die donkerrode jaren/fallus en vagina hadden verweven'. Het geeft aanleiding tot veel gelach, enige bravoure en glimlachende herinneringen aan vroeger tijden, toen deze geïnterviewden nog in de bloei van hun seksuele leven stonden.

Ook veel van haar fictiewerk draait om passie en verlangen, maar dan in het heden. In 'Tot ziens' en 'De juiste maat' gaat

het om de heftige verwarring van een buitenechtelijke relatie; in 'Uw mening graag' om wanhopige pogingen in de smaak te vallen bij een geliefde. Honigmann brengt haar acteurs daarbij tot intense prestaties: Johanna ter Steege won voor 'Tot ziens' een prijs op het festival van Locarno, Anneke Blok voor 'Uw mening graag' een Gouden Kalf. In haar documentaires gaat het echter, in Honigmanns eigen woorden,

Honigmann zien

De dvd-markt voor Nederlandse films is klein, en dat geldt zeker voor documentaires. Het is daarom niet gemakkelijk om nog films van Hedy Honigmann te vinden. Nieuw werk van Hedy Honigmann wordt doorgaans vertoond op het International Documentary Festival Amsterdam (IDFA) en het Nederlands Film Festival in Utrecht en vervolgens uitgezonden op televisie. 'O amor natural' wordt binnenkort uitgebracht door Cinema Delicatessen in samenwerking met Film Freaks. Via de Amerikaanse of Duitse sites van Amazon of Yahoo is een vhs van die film overigens ook nog wel te vinden; de door A-Film uitgebracht dvd van 'Dame la mano' is niet meer officieel leverbaar, meer wellicht wel tweedehands nog te vinden. De VPRO kan een kopie voor u maken van 'Crazy', als u 29 euro overmaakt op giro 444600 t.n.v. de VPRO te Hilversum o.v.v. 'Crazy dvd/vhs' (aangeven welke). Rekent u op een week of vier levertijd. 'Hersenschimmen' en 'Tot ziens' zijn te huur bij de betere videotheek. De reeks 'Liefde' gaat door de maag is in zijn geheel (gratis) online te bekijken via www.liefdegatdoordemaag.nl (deze serie is overigens gemaakt voor de Humanistische Omroep). Ook haar bijdrage aan de serie '26.000 gezichten' is online te zien, via www.26000gezichten.nl.

niet zozeer over 'het verlangen', maar over 'het verlangen naar het verlangen (in: *De Groene Amsterdammer*)'. Verlangen, in combinatie met weemoed.

HOUVAST

Er valt na een tijdje iets op in haar documentaires. Als we de term een beetje oprekken, kunnen we zeggen dat Honigmann de mensen die ze interviewt elke keer een *ritueel* laat gebruiken. Om haar gesprekspartners te kalmeren, mischien, en ook een beetje om ze af te leiden. Een stilte is nu

Filmografie Heddy Honigmann

- 1979 L'Israëli dei Beduini (doc., coregie Carlo Carlotto)
- 1981 Het vuur (docudrama)
- 1982 De overkant (fictie)
- 1983 De witte paraplu (fictie; coregie Noska van der Lely)
- 1984 Uit & thuis (doc.)
- 1985 De deur van het huis (speelfilm, coregie Angiola Janigro)
- 1988 Hersenschimmen (speelfilm)
- 1989 Uw mening graag (fictie)
- 1990 Ghatak (doc., vierluik, coregie Peter Delpeut, Kees Hin en Mark-Paul Meyer)
- 1990 Vier maal mijn hart (fictie)
- 1991 Verhalen die ik mijzelf vertel (fictie)
- 1993 Metaal en melancholie (doc.)
- 1993 Oog in oog – Hoeveel strippen naar Calcutta? (fictie)
- 1993 Oog in oog – Breinaald in aquariumvis (fictie)
- 1994 In de schaduw (doc.)
- 1995 Tot ziens (speelfilm)
- 1996 O amor natural (doc., openingsfilm IDFA)
- 1997 Het ondergronds orkest (doc.)
- 1998 2 minuten stilte a.u.b. (doc.)
- 1998 De juiste maat (fictie)
- 1999 Crazy (doc., Gouden Kalf voor Beste Documentaire, Publieksprijs International Documentary Festival Amsterdam)
- 1999 Hanna licht (doc.)
- 2000 10 Geboden – Privé (doc.)
- 2000 Film en melancholie (fictie, met Patrick Minks)
- 2001 Goede man, lieve zoon (doc.)
- 2004 Dame la Mano (doc.)
- 2004 Liefde gaat door de maag: Twaalf documentaires.
- 2005 26.000 gezichten: 'Wat men nooit van hem heeft willen weten' (doc.)
- 2005 Ingelijst huwelijk (doc.)

eenmaal natuurlijker, en minder ongemakkelijk, als je staat te koken (om maar een 'ritueel' te noemen) dan als je stil op een bank zit met een camera op je gericht – de zogenoemde

talking head-methode. Dankzij zo'n alledaags ritueel valt de haast weg uit de gesprekken.

Dat koken gebruikt Honigmann in de serie 'Liefde gaat door de maag', als ze aan twaalf mensen, onder wie haar moeder, vraagt om voor de camera een gerecht klaar te maken voor

'METAAL EN MELANCHOLIE' HEEFT ME MIJN JEUGD TERUGGEGEVEN'

een dierbare. Het autorijden in 'Metaal en melancholie' heeft dezelfde functie; in andere films is het zingen of muziek maken. Telkens gaat het om een reeks semi-automatische handelingen die een houvast bieden aan de geïnterviewde én aan de kijker. Zoals ze zei over 'Het ondergronds orkest', waarin Parijse straatmuzikanten uit alle windstreken worden geportretteerd: 'Als deze mensen hun muziek niet hadden, dan zouden zij ten onder gaan in een ontstellende *tristesse* (in: *de Filmkrant*).' En ook filmmaken zelf is zo'n houvast: 'Als ik geen films meer kon maken, zou ik verloren zijn' (in: *IDFA Dagkrant*). En van daar is het een kleine stap om ook film *kijken* als een ritueel te zien. Dankzij het ritme, de poëzie en de structuur van een film, die worden bepaald door de regisseur, komen bij de kijker op een beheerste manier emoties aan de oppervlakte, net als bij de geïnterviewde.

VN-SOLDATEN

In 'Crazy', een documentairemeesterwerk, is die rituele vorm zeer overdacht en overheersend. Aan de ene kant gebruikt Honigmann hier wel de *talking head*-vorm, als ze Nederlandse VN-soldaten interviewt over hun missie (van Libanon tot Srebrenica). Thuis op de bank zitten is voor zo'n beladen onderwerp toch de veiligste plek. Maar aan het eind van elk interview laat ze de (ex-)blauwhelm zwijgend luisteren naar muziek, die voor zijn of haar gevoel sterk aan de tijd in het VN-leger verbonden is. Honigmann: 'De inspiratie voor 'Crazy' komt uit de laatste scène van (...) 'Metaal en melancholie'. In die scène draait een Peruaanse taxichauffeur een muziekcassette die hem aan zijn grote liefde doet denken. Hij overleeft met de herinnering aan die liefde door de muziek. Dat bracht me op het idee om het thema 'muziek als overlevingsmiddel' verder uit te werken. Zo is ook 'Het

ondergronds orkest' ontstaan. 'Crazy' gaat een stapje verder (in: *IDFA Dagkrant*). Het is een gewaagd ritueel, dat in de handen van een mindere regisseur gemakkelijk een larmoyant resultaat op had kunnen leveren. De situatie lijkt gekunsteld. Maar dan voltrekt zich een klein documentairewonder: de gezichten breken, de mensen lijken de camera te vergeten, de muziek sloopst elke barrière die ze nog hadden en wij zien – zo lijkt het in elk geval – de zuivere gezichten.

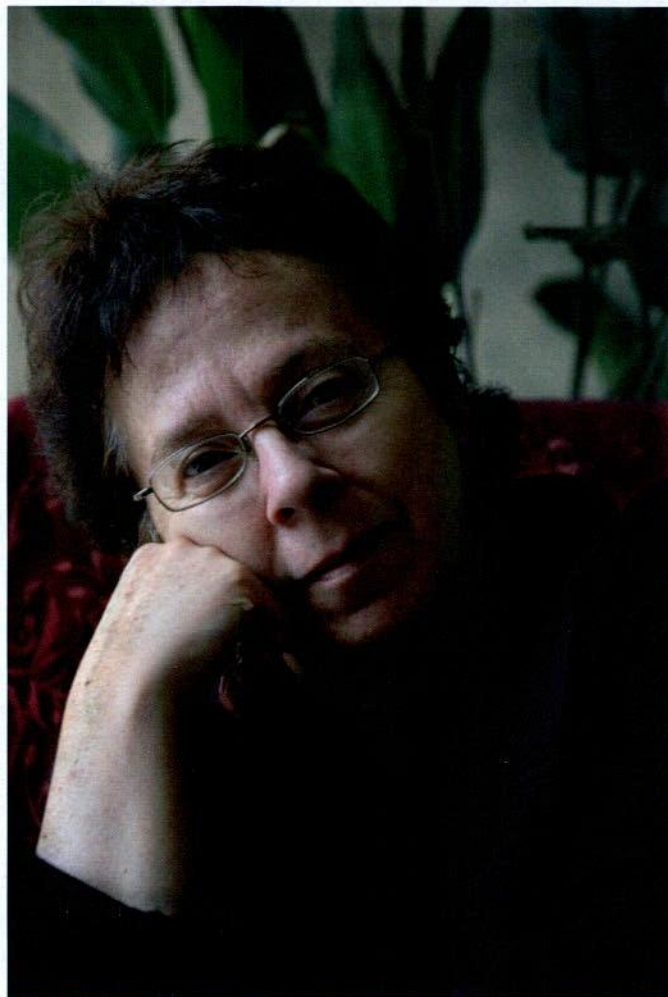
Ook in 'Goede vader, goede zoon' komt de oorlog in voormalig-Joegoslavië aan bod; opnieuw indirect. In het Bosnische dorp Ahatovici is tijdens de oorlog tachtig procent van de mannelijke bevolking vermoord. Je ziet het niet af aan de herbouwde huizen en tuintjes. Honigmann laat bewoners vertellen over de verloren familieleden aan de hand van eenvoudige voorwerpen. Een foto, een horloge, een stuk gereedschap, een T-shirt. 'Telkens als ik dit shirt zie, zie ik mijn zoon,' zegt een moeder. In de context van de documentaire worden deze voorwerpen rituele objecten. Relikwieën.

POLITIEK

Honigmanns maatschappelijke betrokkenheid, die ook uit deze film weer blijkt, is meer persoonlijk dan politiek. Het gaat bij Honigmann altijd in de eerste plaats om het individu. Net als bij haar meest recente politieke werk, een bijdrage aan de activistische reeks '26.000 gezichten', die aan tientallen uit te zetten asielzoekers een gezicht geeft. Honigmann toont een Iraanse man, zwijgend en geblinddoekt, terwijl zijn advocaat de details van zijn zaak voorleest. Een zaak, is de boodschap, gaat altijd over *iemand*.

'ALS IK GEEN FILMS MEER KON MAKEN, ZOU IK VERLOREN ZIJN'

In de eerste films die ze maakte, was politiek explicieter aanwezig: 'L'Israëli dei Beduini' over de Israëlische onderdrukking van bedoeïenen; 'Het vuur' tegen de Israëlische politiek; 'De overkant' tegen nucleaire wapens. Gaandeweg verschoof echter het zwaartepunt van haar aandacht. 'Ik heb niet meer die puberale behoefte die ik in het begin had om de dingen rechtstreeks te vertellen. Poëzie en humor werken veel beter. En mijn interesse verschuift ook (...) Ik interesseer me meer voor persoonlijke drama's. De politiek

interesseert me nog steeds mateloos, maar op de een of andere manier past de grote politiek niet in mijn films (in: *De Groene Amsterdammer*). Wat overblijft is een gevoeligheid voor ontheemden, ballingen, nomaden – vaak de slachtoffers van die 'grote politiek'. Dat geldt voor veel van haar films, bij uitstek voor 'Het ondergronds orkest'. Zelf voelt ze zich ook nog altijd enigszins misplaatst in Nederland. In 1997 zei ze tegen *de Filmkrant*: 'Ik voelde mij in Peru als kind al een balling, omdat ik wist dat ik daar eigenlijk niet thuishoorde. Dat gevoel is altijd bij mij gebleven. Als ik ergens woonde, voelde dat nooit als een definitieve keuze.' De betrokken buitenstaander – het is de definitie van een goede documentairemaker.

'Overleven en doen

'BÊH' (Riekus)

Karel Appel zei eens: 'Je hebt commercie en je hebt kunst. Een echte kunstenaar werkt niet voor de verkoop. Ik hou me nooit met handel bezig. Echte kunstenaars zijn als de vrije vogels in de lucht.' Hoe denken minder bekende kunstenaars daar over? Maken zij uitsluitend wat zij zelf willen of werken ze ook in opdracht? En waar trekken zij dan de grens? In deze aflevering: Riekus.

TEKST IVONNE VAN AKKEREN
FOTO'S RIEKUS [SCHAAP] EN
REDMAR KRUIHOF [TASK TABLE]

Dit is een van mijn eerste herinneringen: ik zit hoog op de glijbaan van de crèche en ik zie door de grote ramen mijn vader in de verte voorbij fietsen. Ik wil naar hem toe. Weg. Toen kon ik al niet van negen tot vijf doen wat van me verwacht werd.

Toen ik ouder was wilde ik naar de lts – met mijn handen werken. Maar mijn ouders vonden een degelijke opleiding belangrijk. Op de havo werd ik steeds geschorst, de mts bleek nog schoolser. Ik stopte, werkte zes weken op een reclamebureau en dacht: moet ik dit mijn hele leven doen?

Gelukkig ontdekte ik de vrije studierichting van de lerarenopleiding Tekenen, Handarbeid en Textiel. Tijdens mijn stage bij een bronsgieter, leerde ik het ambacht van boetseren, mallen maken en beelden installeren. Vooral het bronsgieten greep me aan, een eeuwenoud proces van transformatie. Elk vrij uur maakte ik schilderijen in de schuur

naast de gieterij, waar ik ook sliep. Door deze plek kon ik mezelf transformeren in Riekus.

MAGISCHE DENNENAPPEL

Riekus, zo noemde mijn opa me altijd als hij in een goede bui was. Toen de bronsgieter dat overnam, voelde ik dat die naam me los maakte van alles waarmee ik me niet identificeerde: de veilige keuzes binnen ons gezin en de voor- en achternaam die daarbij hoorden. Ik koos mijn eigen identiteit: Riekus. Ik koos ook voor de kunstacademie in Kassel, in Duitsland. Nederland vond ik bekrompen, in Kassel leek ik volledig vrij. Ze zeiden: 'Hier is jullie lokaal, zoek een plek, laat eens per maand je werk zien, kies een docent die je begeleidt tot het afstuderen en veel succes.' Ik wilde steeds van anderen leren en zoveel mogelijk uitproberen. Dat was niet de bedoeling, dus moest ik vechten voor mijn manier. Zelfs deze school bleek dus 'bekrompen'. Zo besefte ik dat mensen altijd leven in een decor waarbinnen spelregels gelden en

dat ik, waar ik ook woonde, enigszins zou moeten meedraaien. Dus kon ik net zo goed terug naar Nederland.

Ondertussen leek iedereen door de aanslag op de Twin Towers gek te worden. Hoe ontstaat die massale paniek, hoe komt het dat iedereen elkaar volgt? Uit die vragen ontstond het werk van RAFF, het Riekus Air Fircone Force. Als klein kind rende ik na schooltijd

'IK WILDE STEEDS VAN
ANDEREN LEREN
EN ZO VEEL MOGELIJK
UITPROBEREN. DAT WAS
NIET DE BEDOELING'

altijd naar mijn stokoude buurman. Terwijl ik op zijn schoot zat, vertelde hij me vreselijke verhalen over een heks die alles en iedereen betoverde, behalve ons. Want wij hadden een magische

wat je graag doet'

dennenappel in onze hand. De fictieve poort naar RAFF bestaat daarom uit twee dennenappels, *fircones* in het Engels. RAFF is mijn veilige decor zonder regels, waarbinnen ik vragen over oorlog en geweld kan raffineren tot beelden vol symbolen. Sterren, piemels, tanden.

De meeste mensen begrijpen er niks van. Dat is prima. Want ik weet ook niet hoe het moet, ik heb geen antwoord op wereldproblemen. Alleen kunstenaars begrijpen dat, maar ook hun wereldje is me te klein. En als ik alleen met hen omga, wordt de gewone wereld nog vreemder. Ik pas nergens naadloos in, hoewel Frankrijk er dicht bij komt.

LEVEN VAN DE KUNST

Mijn vriendin en ik huren in Nederland zo goedkoop dat we er een oud huisje konden kopen. 's Morgens moet ik meteen houthakken om het warm te stoken. Vanaf de wc zie je alleen boerenland. Onze buurman is de hele dag op zijn land bezig en komt daarna vaak een wijntje drinken. Deze wereld snap ik. Het gaat om de basis: overleven en doen wat je graag doet. Overal zie ik mensen die het zo druk hebben met geld verdienen voor hun hypotheek dat ze nooit thuis zijn. Het lijkt mij heerlijk om er definitief te wonen en te leven van mijn kunst. Of, als dat niet lukt, als boerenknecht net genoeg te verdienen om daarnaast mijn werk te maken. Maar kan ik dat, elke dag voor één baas werken? Waarschijnlijk zou ik de vrijheid missen die ik nu door mijn klussen in Nederland heb.

Als ik geld nodig heb, help ik bij verbouwingen en geef ik workshops voor bedrijfsuitstapjes. Het enige vaste zijn een paar lesuren op een school voor amateurkunst. Het is heerlijk om op mijn manier de liefde voor het materiaal over te mogen brengen. Ik vertel nooit hoe het moet, ik ondersteun en geniet

als mensen iets nieuws ontdekken. Ik hou er niet van als ze herhalen wat anderen mooi vinden. Dan vind ik het geen kunst, maar een kunstje. Dat is het risico van succes, ook bij kunstenaars. Mensen kopen hun werk vanwege de status, niet omdat het hen raakt.

'IK MOET MIJN INDRUKKEN KUNNEN VERWERKEN EN TROUW BLIJVEN AAN MIJN IDENTITEIT'

Natuurlijk wil ik ook goed verkopen. RAFF gaat niet zo hard, maar Riekus verkoopt aardig. Ik maak beesten en lampjes, polyester stoelen, schilderijen. Ook een reactie op wat ik zie, maar vrolijk en dat spreekt mensen aan. Ik maakte 'BÊH' toen ik dacht: hoe ver kun je gaan? Accepteren mensen een lelijk schaap op een sokkeltje ook als kunst? Twee keer wilden kopers iets dat leek op een stuk uit mijn expositie. Ik gaf ze steeds inspraak, maar uiteindelijk was het niet precies wat ze

zich hadden voorgesteld. Als ik nu een opdracht heb, vraag ik naar belangrijke randvoorwaarden, zoals de maat en eventueel een kleur. De rest bepaal ik zelf. Dan zijn ze wel tevreden.

VRIJE VOGEL

Al met al kan ik net rondkomen. Maar als dat niet zo was, zou ik geen commerciële kunst maken. Ik moet mijn indrukken kunnen verwerken en trouw blijven aan mijn identiteit. Dat betekent: niet tien keer hetzelfde maken omdat dat geld oplevert zonder dat er een idee of gevoel achter zit, onder grote tijdsdruk. Ik zal nog eerder een foto op een muur naschilderen. Maar daar zet ik geen 'Riekus' onder. Desnoods ga ik in een fabriek staan, al zou ik het vreselijk vinden. Ik denk wel eens: waarom kan ik niet gewoon naar een baas gaan? Dat lijkt bij anderen zo gemakkelijk. Maar voor mij klopt de uitspraak van Karel Appel. Ik ben alleen gelukkig als vrije vogel die alles overziet en zijn eigen weg gaat.

Kijk op: www.riekus.com.

'Task table met attributen' (Riekus Air Fircone Force)

Valkuilen bij digitale tv en internet

Zo'n veertig tv-zenders zijn inmiddels beschikbaar op de kabeltelevisie. En dan zijn er straks ook nog digitale betaalkabelnetwerken met nog meer tv-zenders, en *pay-per-view*-kabelnetwerken. Maar welke prijs betaalt de consument voor dit televisie-Walhalla?

Goedbetaalde marketeers wrijven zich in de handen vanwege de fuik die zij ongestoord hebben aangelegd. In de nieuwe digitale technologieën is namelijk een retoursignaal ingebouwd dat de zend- en kabelmaatschappijen stiekem vertelt wat we kiezen en wat voor type consument we zijn. Die informatie wordt geregistreerd en is daarna goud waard. Dat is ook de reden waarom die digi-firma's tot een bedrag van € 1500 per consumentenansluiting investeren.¹ Straks weten ze alles over ons.

'STRAKS WETEN DE KABELMAATSCHAPPIJEN ALLES OVER ONS'

De Nederlandse overheid heeft hen geen strobreed in de weg gelegd. Er is geïncasseerd bij het inschrijven op frequenties en verder zijn de teugels losgelaten. De belofte uit de jaren '80 van brede emancipatie en democratisering via communicatie tussen televisiestation en consument en andersom is goeddeels in rook opgegaan.

INTERNET COOKIES EN DIEPE GEHEUGENS

Verder van ons bed, maar potentieel even privacy-bedreigend en *invasive* is het werkgeheugen verbonden aan websites. Als ik bij Google een zoekvraag intik, dan wordt die zoekvraag verbonden aan mijn IP (Internet Protocol) nummer. Met een beetje geluk maak ik contact via een door mijn provider

verstrekt willekeurig IP-nummer en weten ze bij Google dus niet dat ik die vraag stel. Maar is dat bij mijn ADSL-verbinding – die altijd open staat – ook het geval? Google onthoudt wellicht wél elke vraag die ik stel. En uit dat systeem van vragen kunnen ze te weten komen wie ik ben, hoe ik denk en wat ik overweeg aan te schaffen. Hoe gaan ze daar mee om?

En dan die *cookies*, piepkleine bestandjes die automatisch van mijn computer naar de internetserver van bijvoorbeeld mijn bank gaan en melden dat ik ben ingelogd. Hoeveel informatie is er in duizenden computers opgeslagen over mijn surfgedrag via die duizenden *cookies*?

BOMRECEPTEN EN ATOOMGEHEIMEN

De schrik slaat me nu echt om het hart. Ik ben ook nog lid van de Openbare Bibliotheek en daar zal logischerwijs een lijst worden bijhouden van door mij geleende boeken. Uit die lijst kan een scherp profiel van mijn leesgedrag, mijn voorkeuren en dus mijn geestelijk leven worden samengesteld.

Kan een spion van onze nationale AIVD bij de bibliotheek mijn gegevens inzien? Of moet ik dan eerst radicaal

afwijkend leengedrag vertonen met boeken over bomrecepten, kidnapping, liquidaties en atoomgeheimen? Nee, drierwef nee, beslis ik hier ter plekke. De bibliotheek is een beschaafd instituut en een pijler van de democratie. De AIVD is ook beschaafd. Basta.

Maar ik vrees dat het finerlaagje beschaving intussen erg dun is geworden bij de snelle marketingjongens. Het vergaren, opslaan en vermarkten van informatie bij digitale tv-zenders en bij internetverbindingen gaat al veel verder dan toegestaan en bedoeld is in de Wet Registratie Persoonsgegevens. Wij slapen en de overheid lijkt te slapen. Of slaan we alsnog hard met de vuist op tafel?

¹ John de Mol, televisie-interview, augustus 2005.

Kees Kaldenbach

<http://www.canaldigitaal.nl/consumentenbond>
<https://www.aivd.nl>

MAX PAM

EUTHANASIE

Het onderwerp leent zich er misschien niet toe, maar ik moest hardop lachen toen ik las dat de Italiaanse minister Giovanardi het Nederlandse euthanasiebeleid met 'nazi-praktijken' had vergeleken. Minister Bot werd daar erg boos over en premier Balkenende heeft zich beklaagd bij zijn collega Berlusconi, die daarop geantwoord schijnt te hebben dat er niets aan de hand was. Giovanardi had niet namens zijn regering gesproken, maar geheel alleen voor zichzelf. Tot het aanbieden van excuses dwong Berlusconi zijn minister echter niet en je moet constateren dat Balkenende zich weer met een kluitje in het riet heeft laten sturen. Wat is onze premier toch een bange sufferd! Het was verkiezingstijd in Italië en Giovanardi moet het hebben van conservatieve katholieken, die uiteraard door het Vaticaan worden gesteund. In het verleden heeft het Vaticaan de Nederlandse euthanasiewet ook al in nazistisch daglicht proberen te stellen en in dat opzicht zijn de uitspraken van Giovanardi niets bijzonders.

'MENSEN GAAN EROP REKENEN DAT ZIJ OUD WORDEN EN GEZONDHEID WORDT EEN RECHT'

Het komische van al die protesten zit hem erin dat ze uit Italië komen en uit de katholieke kerk, twee instituties die zich juist in die nazistische tijd niet van hun beste kant hebben laten zien. Italië was lid van de As en Mussolini kon het bijzonder goed met Hitler vinden. Omgekeerd was er minder respect voor die Italiaanse slappelingen, maar dat zei Hitler natuurlijk niet hardop. Ook de katholieke kerk speelde tijdens de Tweede Wereldoorlog bepaald geen heldenrol, een enkele bisschop buiten beschouwing gelaten. Tegen het euthanaseren van joden heeft de toenmalige paus nooit geprotesteerd, al zijn ze in het Vaticaan nog steeds op zoek naar die ene brief die iets anders zou moeten bewijzen.

Dat uitgerekend een Italiaanse conservatief op instigatie van het Vaticaan tegen de Nederlandse euthanasiewet protesteert, zou je daarom een *gotspe* kunnen noemen.

Het Vaticaan is de hoeder van het hiernamaals en als het met de medische wetenschap zo doorgaat, zou dat hiernamaals wel eens helemaal overbodig kunnen worden. Dat leid ik af uit een stuk in *NRC Handelsblad* over 'L'Avènement du Corps', een boek van Hervé Juvin, dat veel stof heeft doen opwaaien. 'De toekomst van het lichaam', zoals de Nederlandse vertaling zal luiden, heb ik nog niet gelezen, maar gezien de prikkelende vragen die het boek oproept, ga ik

dat zeker doen. Volgens Juvin wordt elk jaar de gemiddelde levensverwachting in zijn land gerekt met 2,4 maanden, wat zou betekenen dat één op de twee Franse meisjes (zij worden ouder dan jongens, zoals overal in Europa), geboren in het jaar 2000, straks de leeftijd van honderd gaat bereiken.

De vergrijzing ruikt onafwendbaar op, maar dat is nog niet eens het ergste. Veel erger is, volgens Juvin, de verandering die de voortschrijdende technologie in ons denken teweeg zal brengen. Mensen gaan erop rekenen dat zij oud worden en zij gaan gezondheid beschouwen als een recht. Over het recht op een rechte neus of een mooier stel tieten valt nog te twisten, maar het recht op een nieuw hart of een nieuwe lever lijkt iets te zijn dat binnen enkele decennia zal worden vastgelegd in een Europese Grondwet. Dat betekent volgens Juvin ook dat het publieke zwaartepunt zal worden verlegd. De drie waarden van de Franse Revolutie – vrijheid, gelijkheid en broederschap – zullen op den duur worden vervangen door: gezondheid, veiligheid en plezier. Dat zijn puur individuele belangen en Juvin voorspelt dat wat eens 'solidariteit' werd genoemd onder grote druk komt te staan. Het zal in de toekomst alleen nog gaan over de vraag hoe de rechten van het ik nagekomen zullen worden. Het publiek domein zal het op den duur afleggen, als deze trend doorzet.

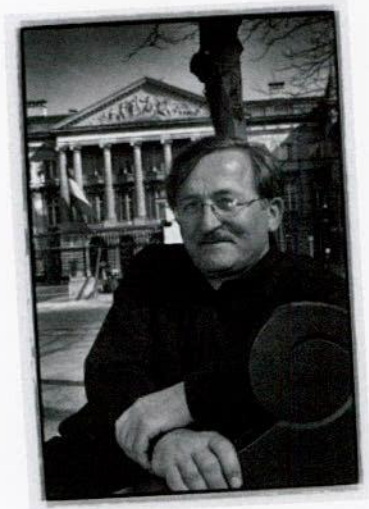
Geen vrolijk vooruitzicht, maar er zijn ook voordelen. Waarvoor zou je nog bang zijn als gezondheid altijd wordt gegarandeerd? Een zorgeloos bestaan wil iedereen wel.

Het eeuwige leven is nog ver weg, maar de stappen in die richting zijn toch groter dan wij voor mogelijk hebben gehouden. Wij gaan naar een toekomst die zelfs Jules Vernes niet heeft kunnen fantaseren. Zelf denk ik dat wij het meeste moeite zullen hebben met het grondwettelijk recht op plezier. Iedereen heeft het recht om voor de lol te leven, ik hoor nu onze christelijke broeders al grommen. De mens is op aarde om te lijden en om schuld te hebben. Dát heeft Jezus ons zo geleerd.

Jezus had ook een straf in zijn gedachten voor een ieder die zich niet aan de regels van zijn God zou houden: de hel. Het is daar beslist niet pluis en voor je het weet word je gegrild als een satéstokje. In het Vaticaan kunt u hierover meer informatie krijgen. Maar wat te doen als die straf er niet meer is? Ik bedoel: de hel kan blijven bestaan, maar wat gebeurt er als er niemand meer aanbelt, eenvoudig omdat er geen doden meer te betreuren zijn? Dan dooft het vuur.

Medici stopt uw onderzoek en redt de duivel!

'Beschavingen botsen niet'

Kunnen beschavingen botsen? Nee, betoogt de Vlaamse filosoof Mark Heirman. In zijn recente boek veegt hij de visie van Samuel Huntington dan ook resoluut van tafel. Heirman maakt een duidelijk onderscheid tussen cultuur en beschaving. 'Een cultuur is wat volken van elkaar onderscheidt, een beschaving wat hen verenigt'.

Tien jaar geleden publiceerde professor Samuel Huntington zijn ophefmakende boek 'The Clash of Civilizations' waarin hij een quasi-apocalyptische botsing tussen de diverse beschavingen in de wereld voorspelde. De liberaal democratische en kosmopolitische cultuur, die Huntington de 'Davoscultuur' noemde, werd volgens hem slechts gedeeld door één procent van de wereldbevolking en kon dus amper een wereldcultuur worden genoemd. Zelfs de massale verspreiding van westerse consumptiegoederen, het feit dat mediagroepen in westerse handen kwamen en het algemeen gebruik van de Engelse taal kon daar iets aan veranderen. Steeds meer landen moderniseerden wel, maar dit was volgens Huntington niet hetzelfde als een toenemende verwestering. De religieuze opstoot die we sinds het ineenstorten van de oude ideologieën meemaakten, werd gedragen door brede volksmassa's die in de ideeën van hun leiders meer zekerheid voelen dan in de 'moderne waarden'. Sinds 11 september 2001 delen steeds meer intellectuelen Samuel Huntingtons pessimistische visie en wordt hij beschouwd als een van de belangrijkste neoconservatieve ideologen van onze tijd.

EXPLOSIEVE TEGENSTELLING

De botsing van beschavingen lijkt vanuit dit standpunt bezien intussen nog toegenomen. Niet alleen door de oorlog in Irak, de spanningen met Iran, het voortdurende conflict

in het Midden-Oosten en de felle protesten tegen de Deense cartoons, maar nog meer door de economische opmars van China en India en de schijnbare wederopstanding van Rusland onder Poetin. De globalisering brengt onrust mee; met name Europa en de Verenigde Staten komen onder druk te staan van de nieuwe concurrenten op de wereldmarkt. Het stemt heel wat westerse intellectuelen pessimistisch. Hedendaagse auteurs zoals Roger Scruton, John Gray en Ad Verbrugge hebben het zelfs over het verval van godsdienst en traditie in het Westen en daarmee het einde van de beschaving. Daarmee sluiten ze aan bij Oswald Spengler en zijn 'Der Untergang des Abendlandes'.

De vraag is of het uitgangspunt wel juist is en of beschavingen überhaupt kunnen botsen? De Vlaamse filosoof Mark Heirman meent van niet en schreef hierover een erudiet boek met de titel 'Beschavingen botsen niet'. Het vormt de kroon op zijn werk van het afgelopen decennium – een reeks van twaalf boeiende boeken over het jodendom, het christendom en de islam, de ontwikkeling van Afrika, Europa en Amerika, en andere aspecten van de internationale politiek.

Heirman maakt een duidelijk onderscheid tussen cultuur en beschaving. 'Een cultuur is wat volken van elkaar onderscheidt, een beschaving wat hen verenigt,' zo schrijft hij. Een beschaving legt niet zozeer regels op, maar maakt wel

duidelijk wat niet meer geduld wordt in een 'beschaafde' samenleving, zoals slavernij, de doodstraf, discriminatie en geweld. Door de universele aspiraties van deze verboden zou men zelfs kunnen stellen dat er maar één soort beschaving mogelijk is tegenover vele diverse culturen. Nieuw is die stelling niet. Johann Herder had in de achttiende eeuw reeds het verschil benadrukt tussen 'Kultur' en 'Zivilisation'. Alleen loofde de Duitse dichter juist het unieke karakter van nationale culturen en verwierp hij het universalisme van zijn tijdsgenoot Kant. Ook de Duitse cultuurfilosoof Oswald Spengler zag cultuur en beschaving als twee tegengestelde polen en omschreef cultuur als 'de ziel van het volk', een na te streven hoger niveau, terwijl beschaving voor hem een zielloos eindpunt betekende. Met zijn stelling en deze voorbeelden legt Heirman heel scherp de explosieve tegenstelling bloot tussen de status-quo van de cultuur en de dynamiek van de beschaving die nog het meest zichtbaar wordt in de relatie tussen stad en platteland. Of anders gezegd, het gaat hier om een regelrechte botsing tussen conservatisme en progressiviteit.

'EEN BESCHAVING LEGT GEEN REGELS OP, MAAR MAAKT DUIDELIJK WAT NIET MEER GEDULD WORDT'

'Als een cultuur zich in zekere zin vernieuwt, wil ze terug naar haar bron, zelfs als een cultuur daartoe alles moet opblazen wat een beschaving over haar heeft uitgestort', zo schrijft de auteur. Dat zagen we nog in 2001 toen de Afghaanse Taliban de twee boeddhabeelden bij Bamiyan opbliezen omdat ze strijdig waren met de islamitische leer. Volgens de auteur is die culturele weerstand tegen een opkomende beschaving niet zo verwonderlijk omdat mensen zich steeds meer verbonden voelen met hun eigen cultuur dan met een wereldomvattende beschaving. Op het eerste gezicht lijkt dit te kloppen gezien de manier waarop de islamitische wereld zich afzet tegen de westerse beschaving, China en India hun economische plaats in de wereld veroveren, en antiglobalisten zich afzetten tegen de alomtegenwoordigheid van multinationale merken. Maar wie dieper graaft, merkt dat de beschavingstendens de afgelopen decennia met volle kracht doorzet in bijna alle landen van de wereld. Noord-Korea lijkt nog de enige uitzondering. Dat komt door toenemende communicatie en het besef in steeds meer landen dat bepaalde praktijken 'onmenselijk' zijn. De oprichting van het Internationaal Strafhof in Den Haag is daar een sprekend voorbeeld van, alhoewel enkele landen, zoals de VS, weigeren er aan mee te werken.

NIEUWE LICHTPUNTEN

Maar is de toenemende secularisering in het Westen dan geen bewijs van het tegendeel? Zo noemde de Vlaamse filosoof Gerard Bodifée een menselijke cultuur zonder religie nog ondenkbaar. Voor sommige culturen is dat ongetwijfeld

niet zozeer tussen beschavingen, maar tussen mensen en volkeren met diverse religieuze overtuigingen. De geschiedenis toont aan dat zich veel meer oorlogen voordeden binnen eenzelfde beschaving dan tussen beschavingen onderling, waarmee Heirman Huntingtons visie finaal van tafel veegt. Het brengt Heirman ook tot de opvallende conclusie dat 'religie een machtige motor (is) van culturele identiteit, maar tegelijk een splijtzwam die volken en culturen tegen elkaar uitspeelt en die elke beschaving fataal kan worden'.

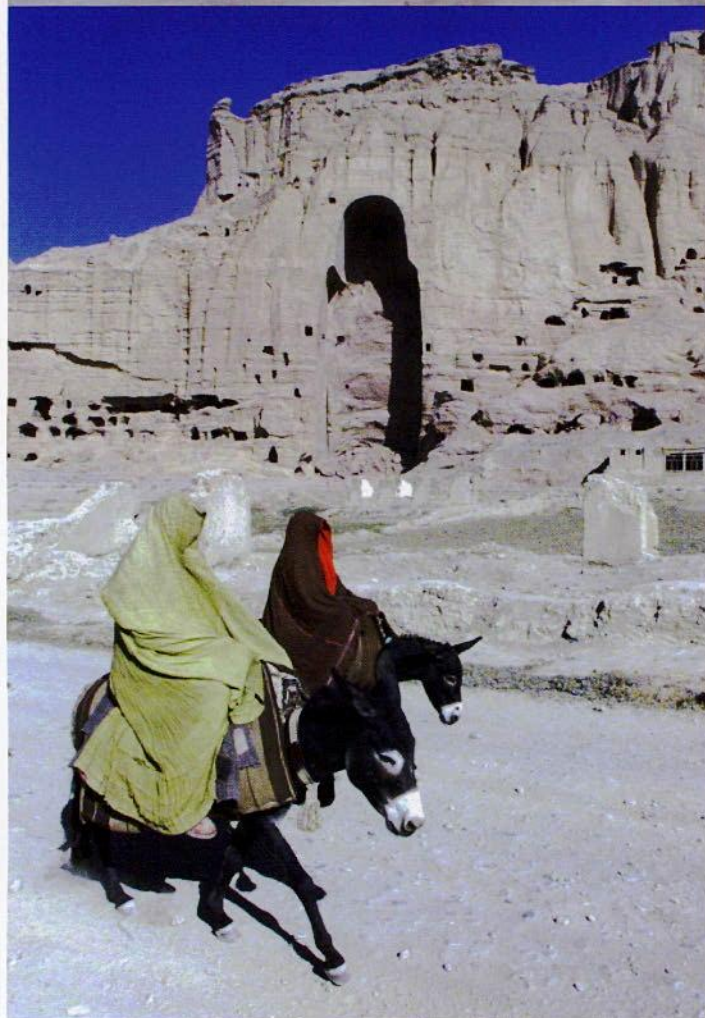
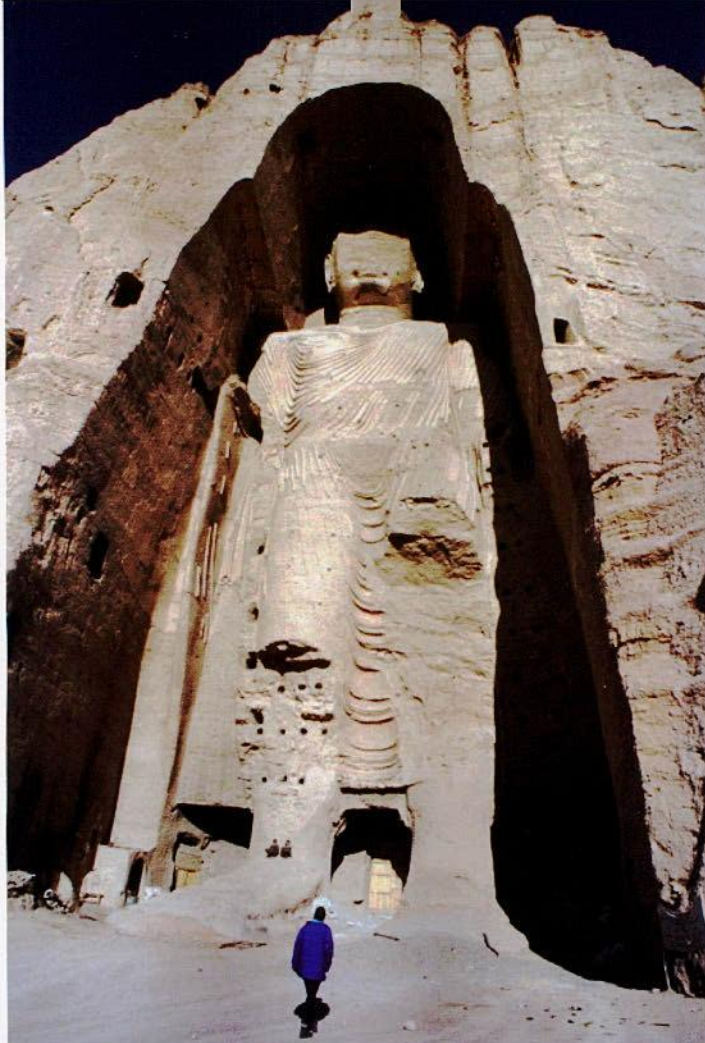
Maar hoe zit het dan met het begrip 'westerse beschaving'? Is die beschaving niet gestoeld op het christendom? Nee, zo oordeelt Heirman, de westerse beschaving heeft vele wortels, niet alleen judeo-christelijke, maar ook Griekse, Romeinse, Keltische, Germaanse en zelfs Arabische. En dat, zo stelt

'HISTORICI DIE ONS BESCHAVINGSPEIL ZIEN ALS HET RESULTAAT VAN EEN LINEAIRE HISTORISCHE ONTWIKKELING VERGISSEN ZICH'

de auteur, is het unieke van een beschaving. Het omvat juist uiterst verschillende culturen, religies en tradities. Als er al iets typisch is aan de moderne westerse beschaving dan zijn het juist de seculiere principes van de scheiding van kerk en staat, de scheiding der machten, de gelijkwaardigheid van elke mens en het recht op zelfbeschikking, maar die principes zijn nog maar twee eeuwen oud. Historici die ons huidige beschavingspeil als het resultaat van een lineaire historische ontwikkeling beschouwen, vergissen zich. Vanaf de vijfde eeuw zonk het gekerstende Westen in een diepe duisternis waarin dogma's belangrijker waren dan empirische vaststellingen en menselijk geluk. Een soort 'christelijke beschaving' dus. Pas duizend jaar later zorgde de seculiere *pursuit of happiness* voor nieuwe lichtpunten, een ongekende dynamiek, en zo voor de moderne westerse beschaving.

ONTWIKKELING VAN DE RECHTSSTAAT

Heirmans visie is niet alleen boeiend, maar biedt ook hoopvolle perspectieven. Vroeger leefde amper tien procent van

de wereldbevolking in steden, in 2000 was dat reeds de helft, en dat aantal lijkt alleen nog maar toe te nemen. Dat is slecht nieuws voor de drie monotheïstische godsdiensten die zich in hun teksten afkeerden van de steden. Denk aan de verwijzing in Jesaja naar de stad Babylon als 'de grote hoer'. Steden waren het werk van de duivel. Het waren ook centra van onderwijs, wetenschap en techniek, drie ontwikkelingen die de godsdiensten met lede ogen ondergingen en zelfs vurig bekampten omdat ze ervoor zorgden dat de mens kritisch stond tegenover hun dogmatisme. Culturen en religies hebben zowat alle moderne ontwikkelingen proberen tegen te houden, maar Heirman wijst er fijntjes op dat wat ooit ontdekt en uitgevonden werd, nooit helemaal ongedaan kan worden. Opnieuw een optimistische gedachte die spoort met de nieuwsgierigheid van bijvoorbeeld jonge Iraniërs en Chinezen naar wat er gebeurt in de rest van de wereld, terwijl hun regeringen er alles aan doen om internet en televisie aan banden te leggen. Het betekent eveneens dat beschavingstenden uiteindelijk elke religieuze en culturele grens overschrijden en automatisch leiden naar een universele attitude.

'CULTUUR EN RELIGIE HEBBEN ZOWAT ALLE MODERNE ONTWIKKELINGEN PROBEREN TEGEN TE HOUDEN'

Maar hoe zit het dan met Auschwitz en de Goelag? Het bewijs dat techniek en wetenschap niet waarde vrij zijn maar in handen van fanatici kunnen leiden tot de meest gruwelijke zaken. Mensen hebben techniek nodig, maar ook de morele kracht om deze te temperen. Vandaar het belang van universele idealen die geen staat, volk, cultuur of religie centraal stellen, maar alleen de autonome mens en zijn waardigheid. Idealen en waarden die de uniciteit van elke mens erkennen en die, overeenkomstig Kant, de mens niet als een middel maar als een doel beschouwen. En juist de ontwikkeling van de rechtstaat maakt de afdwingbaarheid van dergelijke waarden mogelijk en beschermt de mens tegen dictatuur en willekeur. Daarvoor is een staat nodig. En zelfs Fukuyama erkende in 2004 dat een verzwakte of afwezige staat nog erger was dan een al te sterke staat. De rechtstaat is waarschijnlijk het belangrijkste instrument van een beschaving. En tegelijk moeten we via de wetenschap onze wereld proberen beter te begrijpen en oplossingen zoeken voor problemen die zich voordoen. Zoals voor de tsunami eind 2004. 'Zelfs een catastrofe leert de moderne westerling hooguit wat hij nog niet kan, niet wat hij nooit zal kunnen', is ook een optimistische boodschap van Heirman. Het alternatief is namelijk berus-

Cultuurvernietiging in Afghanistan door de Taliban, die in 2001 de eeuwenoude Boeddhabeelden in Bamiyan opbliezen.

ting en onderwerping zoals bepleit door sommige christelijke leiders in de Verenigde Staten die na de aanvallen van 11 september stelden dat dit een straf van God was vanwege het morele verval in hun land. Zoals ook de jezuïeten beweerden na de aardbeving in Lissabon in 1755.

KINDEREN VAN DE VERLICHTING

Beschavingen worden, in tegenstelling tot wat Huntington beweert, zelden bedreigd door andere beschavingen. Natuurlijk waren er altijd schrijvers en denkers die de beschaving principieel afwezen zoals Marx, Nietzsche en Heidegger. En er waren ontsporingen zoals de Russische en Chinese revolutie die de auteur 'bastaardkinderen' van de Verlichting noemt. Maar daar vergist hij zich in. Het communisme en het nazisme streefden geen beschaving van vrije mensen na, maar juist een complete duisternis waarin alleen de leiders een toorts hadden om de massa's op het pad te zetten naar de totale morele destructie. Hun doel was niet de mens 'op te tillen tot het goddelijke', zoals Pico della Mirandola hoopte, maar om hem neer te slaan tot het meest dierlijke. Communisme en nazisme zijn geen kinderen van de Verlichting omdat ze tegengesteld zijn aan de drie essentiële kenmerken ervan: vrijheid, gelijkheid en broederlijkheid. Alleen het kritisch rationalisme komt tegemoet aan de principes van de Verlichting en die staan lijnrecht tegenover het traditionalisme, het conservatisme en het botte racisme van de twintigste-eeuwse despoten.

Heirman ziet drie periodes in de Verlichting. De tweede helft van de achttiende eeuw, de Belle Epoque tijdens de tweede helft van de negentiende eeuw en de periode na de Tweede Wereldoorlog tot pakweg 1973. De omwentelingen van 1968

dat klopt ook. Net de toenemende communicatie en kennis maakt dat de gesloten geest, het platteland, in feite verdwijnt en plaats maakt voor de openheid en verscheidenheid van de universele stad. Een wereldstad waarin diverse culturen en religies hun plaats hebben, maar waar de beschaving boven staat, en elk individu zijn eigen idee mag vormen en gang kan gaan voorzover hij de rechten en vrijheden van anderen niet aantast.

UNIVERSELE SECULIERE MORAAAL

Het overgrote deel van de voorbije oorlogen gebeurde niet tussen beschavingen, maar wel tussen staten en culturen van eenzelfde beschaving. Tegenover 'God save the queen' stond gedurende de oorlog 'Gott mit uns'. Culturen willen niet méér beschaving maar juist minder. De omstreden theoloog Hans Küng stelde dat geen enkele religie een andere van een gemeenschappelijk waardestelsel kan overtuigen en pleit voor een oecumenisch en interreligieus perspectief. Dat is al te optimistisch. Religies zullen juist door hun dogmatische uitgangspunten moeilijk een gemeenschappelijke morele code kunnen vinden. Het enige alternatief lijkt me dan ook een 'universele seculiere moraal' als basis voor een soort wereldomspannende beschaving. In die zin is de visie van Huntington dat een beschaving 'een cultuur met een hoofdletter is' verkeerd. 'Als beschavingen een centrale kern hebben, ligt die in de toekomst, niet in het verleden', aldus Heirman. Daarmee volgt de auteur dezelfde lijn als Kant met zijn pleidooi voor een eeuwige vrede. Vroeger konden staten hun grenzen nog hermetisch sluiten, maar dat is nu (gelukkig) onmogelijk. Dankzij onderwijs, technologie en wetenschap zijn we op weg naar een eerste echt universele beschaving, en daar kunnen we als wereldburgers alleen maar blij om zijn. 'Er is geen beschaving zonder open grenzen in tijd en ruimte', aldus de auteur, en hij heeft gelijk. Het toont ook aan dat diegenen die de grenzen voor vreemdelingen, andere culturen en religies willen sluiten uiteindelijk ook de doodsteek geven aan de beschaving waarin we in het Westen leven.

Het boek van Heirman vormt niet alleen waarschuwing voor allerlei vormen van culturele en religieuze onverdraagzaamheid, maar wijst ook de enige weg om een vreedzaam samenleven tussen mensen met diverse overtuigingen mogelijk te maken. We hebben meer behoefte aan beschaving en minder aan reactionaire en conservatieve ideeën van vermeende 'eigenheid', 'zuiverheid' en 'volksverbondenheid'. Pas als we dit conservatisme kunnen doorbreken, is er hoop op een 'eeuwige vrede' zoals ooit nagestreefd door de vader van de Verlichting: Kant.

Mark Heirman (2006). *Beschavingen botsen niet. In de tang tussen religie & cultuur*. Antwerpen: Houtekiet.

Dirk Verhofstadt is kernlid van de onafhankelijke denktank Liberales, www.liberales.be.

E-mail: verhofstadt.dirk@pandora.be

'DE REACTIONAIRE OPRISPINGEN OGEN SPECTACULAIR, MAAR STEEDS MEER MENSEN BESEFFEN DE WAARDE VAN DE BESCHAVING'

ziet hij reeds als een ondergraving van de welvaartstaat door de romantiek. Nu wacht hij op een vierde adem van het vooruitgangsoptimisme. Die strakke opdeling klopt niet helemaal. In tal van landen – ook in de meest afgesloten – is de geest van het individualisme en de vooruitgang definitief uit de fles. De reactionaire oprispingen ogen misschien wel spectaculair, maar wereldwijd beseffen steeds meer mensen de waarde van de beschaving. Dat de weg naar de universele liberale democratie nog niet wijd open ligt klopt, dat niet weg dat de vooruitgang onomkeerbaar is. De auteur beschrijft zelf hoe het wereldbeeld van mensen van het begin van de twintigste eeuw verschilde van dat van huidige generaties. 'Er zijn geen afstanden meer,' zo schrijft Heirman en

DE DOORDENKER

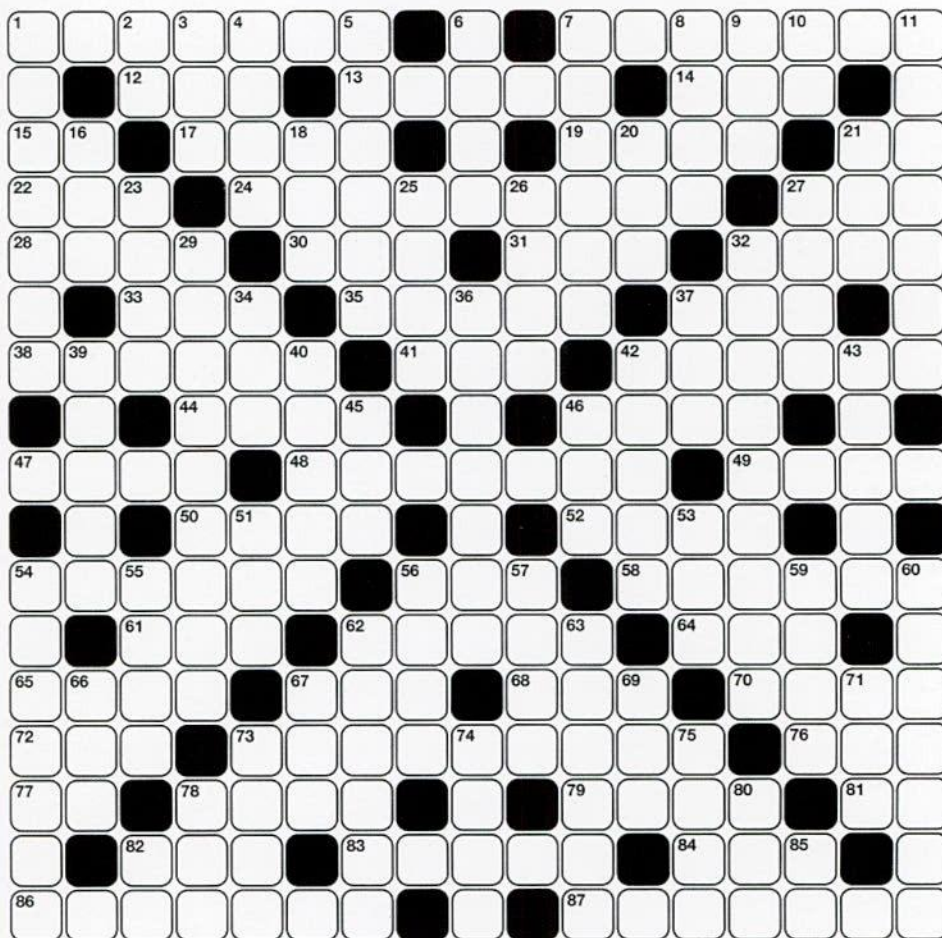
Horizontaal

1. afzonderlijk te verdedigen deel van een vestingwerk (dwangkasteel); 7. geen onderdak hebbende; 12. voor (in samenstelling); 13. stadion van Ajax; 14. algemene energieraad (afk.); 15. nummer (afk.); 17. god van de liefde; 19. honingdrank; 21. rivier in Italië; 22. Japanse munt; 24. thema Humanistisch Verbond in jubileumjaar; 27. raamscherm; 28. melkklier; 30. scheepsvloer; 31. zwarte kleverige stof; 32. munteenheid in Zuid-Afrika; 33. vrouwtjesschaap; 35. neerslag; 37. Sociaal Economische Raad (afk.); 38. bij vogels een nummer om een van de poten aanbrengen; 41. jongensnaam; 42. Socrates hoogleraar, gaf haar oratie op 1 november 2005; 44. spelonk (hol); 46. plaats in Noord-Brabant; 47. ploegsnede; 48. het vermogen om arbeid te verrichten (geestkracht); 49. Onhankelijke Post- en Telecommunicatie Autoriteit (afk.); 50. kledingstuk; 52. onaangenaam koud; 54. gezelschap van muzikanten; 56. Beatrix (afk.); 58. gadget t.g.v. 60 jaar Humanistisch Verbond; 61. Europeaan; 62. ondergrondse spoorweg; 64. grappenmaker; 65. het mannetje van hoederachtige vogels; 67. bloeiwijze; 68. rivier in Oostenrijk; 70. deel van gebit; 72. bierkraan; 73. tafel in een café voor de stamgasten; 76. herkauwend zoogdier; 77. kippenproduct; 78. overjas van dunne stof; 79. zuivelproduct; 81. Koninklijke Landmacht (afk.); 82. van weinig verstand getuigend; 83. dopheide; 84. lidwoord; 86. telwoord; 87. letter van het Griekse alfabet.

Verticaal

1. eis van opgejutte Moslims t.a.v. cartoonisten; 2. tutilo pleno (afk.); 3. vlaktemaat; 4. meisjesnaam; 5. kwaadsprekerij; 6. deel van voet; 7. denksport; 8. aanlegplaats voor schepen; 9. waterloop; 10. ondernemingsraad (afk.); 11. illegale taxichauffeur; 16. (koor)dans; 18. bejaard; 20. boomsoort; 21. nachtkleed; 23. soort verlichting; 25. berggeel; 26. toegankelijk; 27. tuingereedschap; 29. ontdekker van Paaseiland; 32. gebouw van waaruit een universiteit wordt bestuurd; 34. Europeaan; 36. fijnproever (Frans); 37. sluiskolk; 39. elpenbeen; 40. met grote toegewijde vlijt werkzaam; 42. langvleugelige (zwem)vogel; 43. vrije keus; 45. een van de meest gebruikte explosieve stoffen (afk.); 46. jong dier; 51. Europeaan; 53. uit aller naam (afk.); 54. deel van etmaal; 55. tik (mep); 56. strook grond langs een snelweg; 57. voorgedragen lyrisch-dramatisch zangstuk; 59. land in Azië; 60. met een slede langs een hellende weg naar beneden glijden; 62. het gras kortwieken; 63. auteur van "Atheologie"; 66. streling; 67. atmosfeer (afk.); 69. nieuw (in samenstelling); 71. hoogste punt van een hellend dak; 73. half (Lat.); 74. tobbe (kuip); 75. meisjesnaam; 78. haarknot; 80. bloeimaand; 82. titel (afk.); 85. int. auto-kenteken Nederland.

PUZZEL AD VAN DUN

50 17 60 73 1 27 83 68 78 20 40 65 48 39 7

Als u mee wilt dingen naar de boekenbon van € 20,- die onder de goede inzenders wordt verloot, ontvangen wij graag uiterlijk 24 mei uw oplossingen. Alléén wie *beide* oplossingen instuurt (dus het sleutelwoord van de kruiswoordpuzzel hierboven én de naam van de persoon die Hilde van Vlaanderen hiernaast beschrijft) kan in aanmerking komen voor de prijs. Stuur uw oplossingen op een ansichtkaart of briefkaart naar De Doordenker, Postbus 257, 1000 AG Amsterdam.

Oplossingen De Doordenker in de Humanist 1/2006

Puzzel 1: Jeugdwerkloosheid

Puzzel 2: Aletta Jacobs

Winnaar: A. Harms-Bentum, Assen

Zoeken naar een levensbeschouwing

‘Het menselijke leven – zelfs het meest individuele leven – krijgt pas z’n kleur of z’n specifieke betekenis in relaties tot de medemens. ... Ik heb daarbij zelf altijd gedacht aan een maatschappij van de redelijkheid en de vrijheid. Ik zag dat als een bewust of onbewust ideaal waaraan iedereen werkt’. Dit citaat komt uit een interview in dit blad, tweeëntwintig jaar geleden met de toen 76-jarige schrijver.

Gedurende zijn leven was hij altijd zoekende naar een levensbeschouwing. Al heel vroeg zette hij vraagtekens achter de godsdienstige opvattingen, die hij van huis uit had leren kennen. Hoewel het geloof van zijn ouders en grootouders meer gekarakteriseerd werd door een ethische grondslag dan door een streng religieus patroon.

Tijdens zijn gymnasium-tijd ontwaakte zijn literaire belangstelling. Hij maakte zijn school niet af, kreeg een baan bij een uitgeverij en werkte later als handelscorrespondent en privé-secretaris. Hierna volgde hij een opleiding tot bibliothecaris. In de jaren 1926-27 werkte hij mee aan het humanistisch-literaire tijdschrift *De Stem*. Enkele jaren werkte hij in de openbare leeszaal in Sneek. Hij trouwt en samen met zijn vrouw – met wie hij tweemaal in het huwelijk trad – verhuisde hij midden jaren 1930 naar Amsterdam, waar hij zijn verdere leven is blijven wonen. Zijn eerste bundel gedichten verscheen in 1927, zijn eerste grote roman kwam uit in 1931. In zijn immense oeuvre komen historische figuren voor, rebellen, zoekers en denkers, maar ook schilders, musici en

ketters. Hij schreef poëzie, verhalen, hoorspelen, essays, grote romans en talloze beschouwingen over kunstenaars en filosofen.

‘IN ZIJN IMMENSE OEUVERE KOMEN HISTORISCHE FIGUREN VOOR, REBELLEN, ZOEKERS EN DENKERS’

Tijdens de oorlogsjaren was hij vanwege zijn politieke opvattingen genoodzaakt onder te duiken en nam hij actief deel aan het kunstenaarsverzet. Door zijn arrestatie en deportatie naar het doorgangskamp in Amersfoort kon hij enkele jaren niet publiceren. Dit haalde hij na de oorlog met grote vaart in: in drie jaar tijd verschenen vijf romans. In 1945-46 was hij korte tijd betrokken bij de oprichting van het Humanistisch Verbond.

Maar zijn literaire activiteiten namen hem steeds meer in beslag. Zijn politieke stellingname was in die jaren

voor velen onbegrijpelijk en resulteerde in een uitsluiting uit de internationale schrijversbond. 14 jaar later werd hij in ere hersteld en als voorzitter gekozen.

‘Als je begint met: “er was eens”, dan spitsen alle mensen hun oren’ heeft deze veelschrijver ooit in een interview gezegd. Ook tijdens wandelingen met zijn dochter vertelde hij graag. Zij beschreef eens in een artikel, dat er bij hen thuis een gemeenschappelijk lievelingsboek was: ‘Winnie de Poeh’ en hoe haar vader en broer hele stukken eruit konden citeren.

Talloos zijn de namen van grote denkers die in zijn boeken, na uitgebreid onderzoek, beschreven werden. Van Spinoza leerde hij gelijkmoedig te zijn in tegenslag, Molière bewonderde hij om zijn grote zachtmoedigheid en menselijkheid.

Terugblikkend op zijn werk heeft hij zich weleens afgevraagd wat zijn – soms zeer – verschillende boeken met elkaar verbindt. Hij zag er steeds weer personen optreden die verlangen naar innerlijke bevrijding.

Wie was deze man?

ESSAYIST LEWIS LAPHAM OVER EEN
VERDORVEN WERELDMACHT

'Wij zijn failliet en voeren

De essayist Lewis Lapham behoort tot de oude intellectuele elite van de Amerikaanse oostkust. Dertig jaar lang was hij hoofdredacteur van het gerenommeerde *Harper's Magazine*. Vorig jaar voltooide hij de gespeelde documentaire 'The American Ruling Class' waarin de inmiddels 71-jarige Lapham twee jonge academici begeleidt op hun zoektocht naar de leidende klasse in de VS. Lapham, die zelf aan de Universiteit van Yale afstudeerde, doceerde jarenlang aan de belangrijkste universiteiten van de Verenigde Staten. Hij ziet frappante overeenkomsten tussen het Amerikaanse en het Romeinse Rijk.

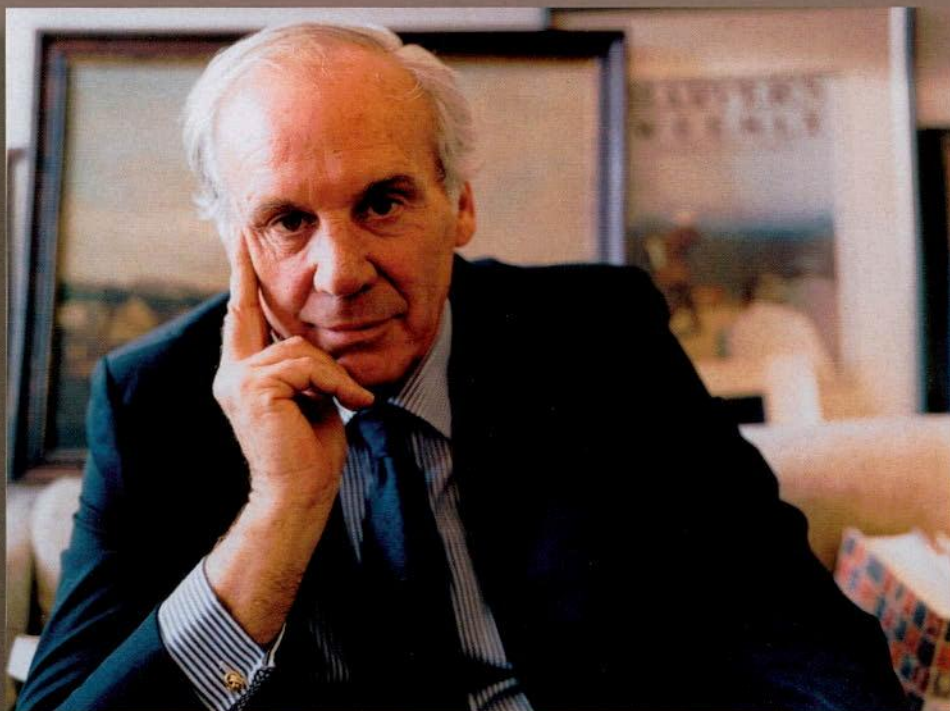

FOTO
MATTHEW SEPTIMUS

oorlog'

De democratie in de Verenigde Staten is snel aan het verdwijnen. Mark Twain had gelijk toen hij rond 1900 erop wees dat wij er geen imperium op na kunnen houden en tegelijkertijd een democratie blijven. Die twee sluiten elkaar uit, zoals we uit de geschiedenis weten.

Eerder al, in 1821, zei president John Quincy Adams dat Amerika niet de wereld in moet trekken om 'monsters te vernietigen,' omdat het zichzelf anders in de nesten zou werken en 'de dictator van de wereld' zou kunnen worden en haar verlangen naar vrijheid zou veranderen in het streven naar macht. En hij had gelijk.

Dat wisten de Romeinen al toen hun democratie veranderde in een dictatuur van de keizers. Ondanks het omvangrijke kiesstelsel stelde de democratie er in de eerste eeuw van onze jaartelling niets meer voor. Het was een door en door gestratificeerde maatschappij, gebaseerd op klasse en rijkdom, net als de Verenigde Staten nu. De democratie in mijn land is een schijnvertoning geworden. Eerlijk gezegd weet ik zelfs niet eens meer wat democratie precies betekent. Twain wist dat nog wel. Een eeuw geleden bestond er tenminste nog een democratisch *ideaal*. In zijn tijd was het mogelijk om het Witte Huis te betreden zonder een afspraak vooraf en als de

'DE DEMOCRATIE IN MIJN LAND IS EEN SCHIJNVERTONING GEWORDEN'

president tijd had kon een burger hem op een bepaald moment te spreken krijgen. Maar vandaag de dag stuit je op een muur van veiligheidsmensen, de Amerikaanse president reist rond met een stoet van vijfhonderd volgelingen, onder wie ook de media en zijn staf, zijn *chef du protocol*, zijn wijnproever en persoonlijke knecht. De hofstoet van Nero telde 5000 volgelingen, dat punt hebben wij nog niet bereikt, maar

we zijn op weg. Natuurlijk hebben de rijken en hun bedienden wel makkelijk toegang tot de president.

MACHT KOPEN

Hoewel niet alle rijken Republikeinen zijn, behoren ze toch tot dezelfde soort mensen. Toen John Kerry in 2004 aan de presidentsverkiezingen meedeed, werd zijn campagne door nagenoeg dezelfde bronnen gefinancierd, olieconcerns, banken, verzekeringsmaatschappijen, de farmaceutische industrie, de *agrobusiness*, de grote mediasyndicaten. Het kostte de burgemeester van New York bij de laatste verkiezing 70 miljoen dollar om gekozen te worden en de prijs van een presidentiële campagne kan oplopen tot honderden miljoenen dollars, terwijl een senaatszetel daar weer ergens tussenin kan zitten. Zonder dat geld maak je geen enkele kans een politieke positie te verwerven. Het spreekt voor zich dat daar iets tegenover moet staan, de financiers willen door de gekozene beloond worden. Dat was altijd al zo, maar

vroeger besteedde men meer aandacht aan de uiterlijke schijn. Dat is niet langer het geval, de afgelopen dertig jaar wordt dit omkopen schaamtelozer naarmate steeds meer burgers niet langer in de democratie geloven. Vijftig procent van de Amerikaanse kiezers stemt niet meer omdat het vertrouwen in het idee van democratie verloren is gegaan.

Weliswaar is de Amerikaanse democratie nooit perfect geweest – er bestaat niet zoiets als een Gouden Eeuw – maar er heerste in het verleden toch algemeen het geloof dat het zou kunnen werken.

Dat vertrouwen is verdwenen bij de kiezers en zeker ook bij de massamedia en de grote concerns. Die gaan er vanuit dat de wereld te groot is en te gecompliceerd voor zoiets als ware democratie. Ze hebben geen tijd meer voor discussie. Ze hebben de politieke spelregels veranderd, steeds meer van het beleid moet in het geheim worden uitgevoerd. We voeren momenteel een nooit eindigende oorlog tegen terreur. De oude constitutionele vorm van regeren is niet langer adequaat voor de huidige omstandigheden. Hoe controleer je steeds grotere aantallen mensen die in toenemende mate de facto analfabeet zijn? Ze zijn nog net in staat een stopbord

Beeltenis van keizer Nero (64-68 n. Chr.) op gouden munt. Boston, Museum of Arts

te lezen. Er heerst een oorlog tegen het intellect, het meeste geld gaat naar wapens en amusement voor de massa. In 1945 beschikte een middelbare scholier in de VS nog over een woordenschat van ongeveer 10.000 woorden, dat is nu gehalveerd. Ik bedoel: de Amerikaanse democratie is ontstaan in de tweede helft van de achttiende eeuw toen de Verenigde Staten rond de 4 miljoen mensen telde. Vandaag de dag is dat bijna 300 miljoen. Hoe kun je met zo'n groot aantal ongeïntegreerde individuen het klassieke idee van democratie in de praktijk brengen?

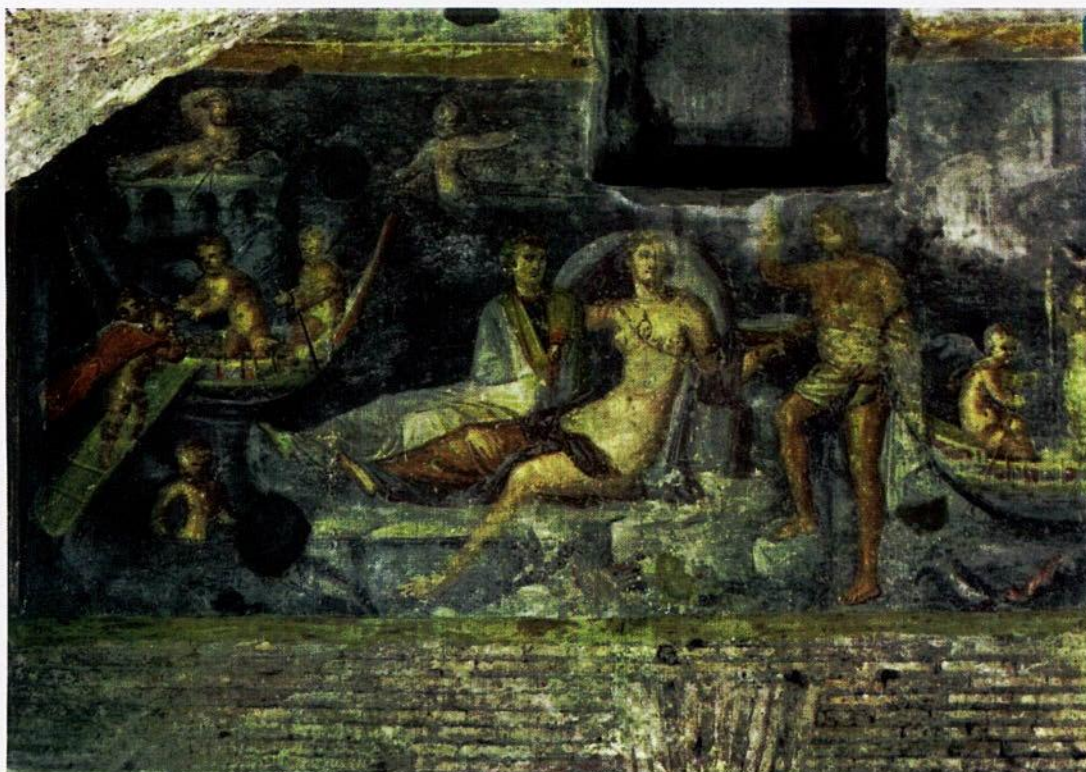
DE DAGDROMEN VOORBIJ

George Kennan, de architect van de *containment* politiek, die als geen ander het Amerikaans buitenlands beleid van na de Tweede Wereldoorlog heeft vorm gegeven, schreef in 1948 in een geheim memorandum dat de Verenigde Staten 'ongeveer 50 procent van de rijkdommen in de wereld' bezat, 'maar slechts 6,3 procent van haar bevolking.' Als hoofd van het planningsbureau wees hij het ministerie van Buitenlandse Zaken erop dat: 'In deze omstandigheden we niet in staat (zullen) zijn te voorkomen dat wij het voorwerp worden van jaloezie en haat. Onze werkelijke taak in het komende tijdperk is om een netwerk van betrekkingen op te bouwen die ons in staat stelt deze positie van ongelijkheid te handhaven.' En vervolgens adviseerde hij de Amerikaanse beleidsbepalers 'alle sentimentaliteit en dagdromen opzij' te zetten omdat 'onze aandacht overal geconcentreerd (moet) zijn op onze directe nationale doelstellingen. [...] We moeten ophouden te spreken over vage en [...] imaginaire doelstellingen

als mensenrechten, het verhogen van de levensstandaard, en democratisering. De dag is niet veraf dat we in pure machtconcepten moeten handelen. Hoe minder we daarbij gehinderd worden door idealistische slogans, des te beter het is.' En Kennan's advies is nog steeds de hoeksteen van wat we nu het Amerikaanse Rijk noemen. De Verenigde Staten doet precies hetzelfde als Rome onder Caesar, Pompeius en Augustus. Het ging toen en gaat nu om het veroveren van gebieden en het veilig stellen van vitale grondstoffen, dat is het streven van elk imperium. We zien het momenteel weer bij de bezetting van Irak, het negeren van de Geneefse Conventies, maar ook op binnenlands niveau is het merkbaar, bijvoorbeeld door het feit dat veertig miljoen Amerikanen geen ziektekostenverzekering hebben. De wereld wordt in toenemende mate duidelijk verdeeld in *haves* en *have-nots*.

ANDER POLITIEK CONCEPT NODIG

Ik denk dat door het grote aantal mensen het democratisch systeem niet kan werken. Ik ben van mening dat er een ander systeem van besturen moet komen. Het enige dat wij tot nu toe hebben kunnen verzinnen is het creëren van een imperium. Desondanks blijven we vasthouden aan het inmiddels uitgeholde begrip democratie, terwijl de theorie niet meer spoort met de feiten in het dagelijks leven. De omstandigheden hebben de theorie verpletterd. Er is geen echte politieke strijd meer in de Verenigde Staten, er is zeker geen principieel verzet vanuit de zogeheten Democratische Partij. De strijd is gestreden, de rijken worden rijker, de armen blijven arm en voor de rest: loof de Heer! In 2004 was een

'Baden, wijn en vrouwen',
- het topvermaak van de
Romeinse decadente elite
in de keizertijd. Schildering
in een Romeins huis uit de
tijd van Hadrianus (117-138
na Chr.)

kleine groep van 587 Amerikaanse miljardairs rijker dan de 170 armste naties bij elkaar. Slechts 1 procent van de rijkste Amerikanen bezit 40 procent van 's lands rijkdommen. 225 van 's werelds rijksten ontvangen elk jaar evenveel als het gezamenlijke jaarlijkse inkomen van de tweeënhalf miljard allerarmsten op aarde. Ook daarom hebben we een ander politiek concept nodig waarin we oprecht kunnen geloven. Ik zou niet weten hoe die eruit moet zien, maar wat ik wel weet is dat het groei-of-sterf motto van de Amerikaanse zakenwereld de natuur een geweldige schade toebrengt en ook onze eigen samenleving en die van anderen. En we hebben geen idee hoe we die expansionistische moloch kunnen bedwingen. Het kapitalisme gaat aan zijn eigen succes ten onder, imperia vernietigen zichzelf. Als je blijft expanderen dan raken op een bepaald moment onvermijdelijk de grondstoffen op of het krediet en daarmee komt een einde aan je macht.

'DE AMERIKANEN PROBEREN DE TOEKOMST NIET TE VERDIENEN, MAAR TE KOPEN MET ANDERMANS GELD'

In Washington geloofden ze dat de invasie van Irak Amerika's onoverwinnelijk kracht zou tonen, in plaats daarvan heeft het Amerika's zwakte bloot gelegd. De oorlog kost ons ten minste vijf miljard dollar per maand. Dat gaat voor een deel naar de wapenindustrie en oliemaatschappijen, maar als natie bloeden we dood in het zand van Mesopotamië. Ik kan me voorstellen dat andere machten daar blij mee zullen zijn, zoals China, Rusland, India. Die zien graag dat de Verenigde Staten zichzelf doodbloedt. Zo gaat dat nu eenmaal met imperia, op een gegeven moment worden ze te groot, dan grijpen ze te hoog. Rome was gebouwd op expansie, de Romeinen moesten provincies als Gallië en Klein-Azië blijven plunderen. Zelf verloren ze, net als wij nu, hun capaciteit om te produceren. Wij hebben veel van ons werk geëxporteerd, nu beginnen we zelfs ons intellectuele vermogen te exporteren, sommige van onze meest briljante mensen vertrekken naar China omdat ze daar meer betaald krijgen. Het grootste Amerikaanse 'exportproduct' is schuld, meer dan drie miljard per dag. Op den duur zal er met ons hetzelfde gebeuren als met Spanje in de tweede helft van de zeventiende eeuw. Het toentertijd machtigste land ter wereld dacht dat het zo rijk was dat het zelf niets meer hoefde te produceren en alleen maar hoefde te kopen, tot het ineens failliet bleek en het rijk ineens stortte. Al het Amerikaanse goud en zilver was onvoldoende gebleken om die luchtbel zwevend te houden.

BARBAREN IN ZIJDEN TOGA

Wat men in Washington negeert, is dat de nationale veiligheid in de allereerste plaats berust op factoren als een goede volksgezondheidszorg, gedegen scholing en huisvesting

en de spankracht van het Amerikaanse volk en niet op het militair apparaat. Maar in onze samenleving wordt niet geïnvesteerd. We investeren niet in de infrastructuur, we privatiseren het. Wij zadelen de staat op met de kosten en laten de privé-sector de winsten opstrijken. Het neoliberale systeem waarbij de kosten worden gesocialiseerd en de winsten geprivatiseerd vernietigt de gemeenschappelijke infrastructuur die het Amerikaanse volk nodig heeft om de toekomst te kunnen opbouwen. Ondertussen groeit de woede en het ressentiment onder de burgers en dat zal tot een ontploffing komen als we op de ingeslagen weg blijven doorgaan. De afgelopen dertig jaar is het reële gemiddelde loon van de meeste Amerikanen niet gestegen. Door onze klassenmaatschappij is er vandaag de dag meer sociale mobiliteit mogelijk in Frankrijk dan in de Verenigde Staten. Oligarchieën worden door hun hebzucht dom en ranzig, net als kaas die te lang in de zon is blijven liggen. Een probleem is ook dat er in de Verenigde Staten geen linkse stroming van belang bestaat. Er zijn wel mensen met linkse opvattingen, maar er is geen georganiseerde linkse oppositie. En wat er aan linkse oppositie bestaat blijft beperkt tot de universiteiten, waar het totaal ondoeltreffend is. Daarentegen heeft de afgelopen dertig jaar Republikeins rechts een efficiënt werkend intellectueel apparaat opgebouwd met talloze opinietijdschriften. Deze mensen zijn erg slim en hebben overal toegang. Daarentegen heeft iemand als bijvoorbeeld Noam Chomsky geen achterban onder de mensen die de Verenigde Staten bezitten en

'VOOR WE HET WETEN HEBBEN WIJ OOK ONZE EIGEN NERO EN CALIGULA; BARBAREN IN EEN ZIJDEN TOGA'

besturen. Intellectuelen zoals hij worden niet uitgenodigd om de zakenwereld toe te spreken of te getuigen in het Congres. Zij verschijnen niet bij de grote tv-netwerken. Ik betwijfel of Chomsky of Howard Zinn ooit zijn uitgenodigd in het programma van Ted Koppel, die 25 jaar lang het befaamde 'Nightline' heeft gepresenteerd. Voor de machtigen in de VS bestaan deze intellectuelen domweg niet. Wat dat betreft kent het huidige Amerika veel totalitaire elementen. Ze willen niets van hen horen, ze vinden kritische intellectuelen maf. Kijk ook eens naar de samenstelling van de Senaat. Een onevenredig aantal senatoren is jurist, vooral bedrijfsjurist, een deel van hen is miljonair. Er zitten geen architecten, leraren, boeren of timmerlui tussen. De samenstelling van Europese parlementen is veel gevarieerder. Bij ons is sprake van een klasse van professionele politici die de belangen dienen van degenen die hun verkiezing betalen. Net als in het gedicht van Kavafis zitten we eigenlijk te wachten op de komst van de barbaren. En met het aantreden van de heren Rumsfeld

en Cheney is in feite de voorhoede van die barbaren al gearriveerd. Voor we het weten zullen ook wij onze eigen Nero en Caligula hebben, barbaren in zijden toga die niet van buitenaf kwamen, maar van binnenuit.

AMERIKAANSE VERSIE VAN FASCISME

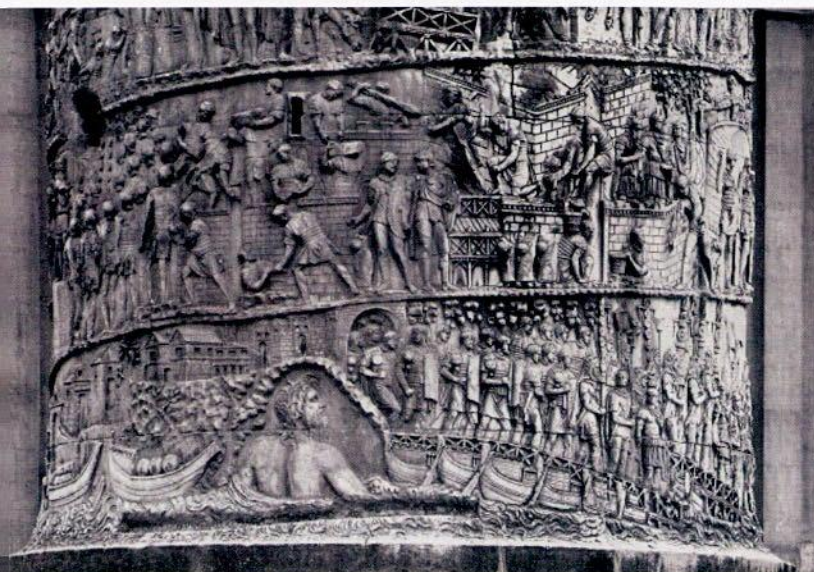
Van ons Amerikaanse burgers wordt nu verwacht dat wij een groot deel van onze vrijheid opgeven en zeker de helderheid van ons denken in ruil voor het benarde wereldbeeld van die angstige, ellendige oligarchie die in Washington aan de macht is. Het hele streven achter de oorlog tegen het terrorisme is niet bedoeld om het Amerikaanse volk tegen een buitenlandse vijand te beschermen, maar om de Amerikaanse plutocratie te verdedigen tegen de Amerikaanse democratie. Het juiste woord hiervoor is natuurlijk fascisme, maar dat woord is in onbruik geraakt omdat het wordt beschouwd als een te beladen term die geassocieerd wordt met nazi-Duitsland. Daarom zal ik een citaat geven van Franklin Roosevelt die in de jaren dertig verklaarde dat 'de vrijheid van een democratie niet veilig is als de bevolking de groei tolereert van de particuliere macht tot het punt waarop deze sterker wordt dan de democratische staat zelf. Dat is in wezen fascisme – het bezit van de regering door een individu, door een groep of door welke leidende privé macht dan ook.' De democraat Roosevelt was zich bewust van de Amerikaanse versie van het fascisme, een fascisme dat in de woorden van Mussolini zelf beter 'corporatisme' kon worden genoemd 'omdat het een fusie is tussen de macht van de staat en die van de grote ondernemingen.' Roosevelt herkende dit soort fascisme in de oppositie van vooraanstaande Amerikaanse kapitalisten tegen zijn New-Deal beleid. Hij was vooruitziend, want onze huidige nationale veiligheidsstaat met zijn toenemende geheimhouding, beperking van de vrijheid van het individu, voortdurende oorlogen en verregaand corporatisme is geen democratie meer. Het is het fascisme dat de

harten en geesten heeft veroverd van de generatie die nu in Washington aan de macht is. De Europeanen zouden er dan ook goed aan doen om een eigen en beter antwoord te vinden en niet het Amerikaanse model te volgen, maar te leren van onze fouten. Zie Amerika als het verleden en niet als de toekomst, Europa zal zijn eigen toekomst moeten opbouwen. De Amerikanen proberen de toekomst niet te verdienen, maar te kopen met andermans geld. Daarin zullen ze een tijdje slagen tot het onherroepelijk fout gaat, want je kunt niet doorgaan met schulden maken. Eind vorig jaar was die schuld opgelopen tot rond de acht biljoen dollar, dat is acht maal

'HET FASCISME HEEFT DE HARTEN VEROVERD VAN DE GENERATIE DIE IN WASHINGTON AAN DE MACHT IS'

een miljoen maal een miljoen, omgerekend is dat meer dan 26.000 dollar voor iedere inwoner van de VS. Alleen al aan rente was de Amerikaanse belastingbetaler in 2004 ruwweg 80 miljard dollar kwijt. De grootste schuldeisers zijn China en Japan, maar ook van de OPEC-landen in het Midden Oosten hebben we miljarden geleend. Wij zijn failliet en voeren oorlog. Stel dat de Arabische landen de olie in euro's betaald willen krijgen omdat de dollar in feite niet de waarde heeft die het buitenland ervoor moet betalen. Saddam wilde dat, Iran doet het nu. Als ze allemaal overstappen op de euro is dat een ramp voor Amerika. Tot nu toe accepteert men zoveel van ons omdat de munteenheid in de wereld nog steeds de dollar is en die kunnen alleen wij drukken. Maar als dat voorbij is...Ik ben al een jaar of tien pessimistisch. Tot nu toe gaat het nog zijn gangetje en heb ik 't bij het verkeerde eind gehad. Toch zie ik niet dat het op de langere termijn goed kan gaan. Ik zie de cavalerie niet over de heuvel komen om ons te redden.

Stan van Houcke heeft een weblog:
<http://stanvanhoucke.blogspot.com>

Detail van de triomfzuil van Trajanus op diens Forum, voorbeeld van de Romeinse rijkspropagandakunst om de pacificatie van de wereld in Rome aanschouwelijk te maken.

CARRIE

ANDERSOM

Stel nou dat het andersom zou zijn.

Je bent een meisje en leeft in een fundamentalistisch land waar 93% van de mensen homoseksueel is. Je vader woont met een man; je moeder met een vrouw. En als kind hoor je heel soms fluisteren over een tante die afwijkend is of een perverse oom die het graag met vrouwen doet. Pas op je vijftiende of zestiende begin je te denken dat er bij jou ook wat mis is. Je familie is al op zoek naar een goede vrouw voor jou. Maar jij kijkt liever naar de buurjongen. Samen met een priester besluit je te bidden, omdat de hetero-ziekte daarvan over schijnt te gaan.

Op een dag krijg je op je werk een nieuwe, mannelijke collega. Je wordt verliefd en hij ook. Je probeert er tegen te vechten. Op een moment dat je samen in de archiefkast staat, valt hij op zijn knieën en drukt zijn hoofd in jouw schoot. Dan komt de chef binnen. Je wordt beide op staande voet ontslagen. Je collega wordt zelfs gearresteerd wegens onzedelijk gedrag. Thuis staat een scheldende menigte voor je deur. Je moeder trekt je naar binnen. Haar ogen zijn betraand.

Als de eerste steen tegen het raam wordt gegooid, neemt ze je mee. De achterdeur uit, naar de haven. Daar drukt ze een man geld in zijn handen om je te helpen vluchten, ver over zee. Je hebt nauwelijks tijd om afscheid te nemen. Je komt in Nederland aan en gelooft je eigen ogen niet. Mensen mogen trouwen met wie ze willen. En hetero's zoenen op straat. Natuurlijk wil je hier graag blijven en eerlijk vertel je alles bij je asielaanvraag. Acht jaar later krijg je te horen dat je terug moet. 'Zolang je er niet mee te koop loopt, is er als hetero best te leven in dat land van jou,' zegt de Nederlandse minister.

Mee te koop loopt? Iedereen weet thuis heus nog wel dat jij een smerige hetero bent. En voor het geval ze het vergeten zijn, geeft diezelfde Nederlandse minister jouw asielaanvraag aan de autoriteiten in je thuisland. Of ze laat je – vlak voor je wordt uitgezet – door de geheime dienst van je thuisland ondervragen.

Dat mag allemaal niet, maar dat flikte Rita Verdonk de afgelopen maanden toch. Met vluchtelingen uit Congo en Syrië.

In het echt, zeggen mensen die het weten kunnen, is Rita Verdonk een schat van een mens. En dat zal best. Keizer Nero was verlegen, Mao een knuffelbeer, en Stalin goed voor dieren.

'RITA VERDONK VERZAMELT MOTIES VAN WANTROUWEN ALS ERE-MEDAILLES'

Maar in het andere echt is Rita Verdonk een Duracell-ijskonnijn, dat loopt op kritiek in plaats van batterijen. Ze verzamelt moties van wantrouwen als ere-medailles. En ze denkt dat mensenrechten- en vluchtelingenverdragen gemaakt zijn om haar kont mee af te vegen.

En dat is voor een vluchteling helaas het enige dat telt.

Humanistisch Verbond hekelt stelling Wilders

Na Pim Fortuyn heeft nu ook Geert Wilders artikel 1 van de grondwet ontdekt. In het verkiezingsprogramma 'Klare Wijn' van zijn nieuwe partij, de Partij voor de Vrijheid, geeft hij te kennen artikel 1 te willen vervangen door een artikel waarin de joods-christelijke en humanistische tradities van Nederland als dominant worden aangemerkt.

Artikel 1 van de grondwet luidt :

Allen die zich in Nederland bevinden, worden in gelijke gevallen gelijk behandeld. Discriminatie wegens godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht of op welke grond dan ook, is niet toegestaan.

MEDIA-AANDACHT

Hoe op deze oproep te reageren? In Jack Spijkermans programma 'Koppensnellers' wordt Wilders neergezet als een politicus die er letterlijk alles voor over heeft om in de pers te verschijnen. En inderdaad, artikel 1 van de Grondwet in debat brengen, in navolging van Fortuyn, is moeilijk anders te interpreteren dan als een mediastunt.

Is het verstandig om deze media-aandacht niet te voeden en dus niet te reageren of moet er

juist wél gereageerd worden? Peter Derkx (UvH) en Rein Zunderdorp (HV) hebben er – onder andere op de radio – voor gekozen helder en duidelijk aan te geven dat Wilders een onverstandige en intern tegenstrijdige weg kiest. Daarnaast heeft het Humanistisch Verbond, naar aanleiding Van Geert Wilders stellingname, een persbericht uitgebracht met een tegenreactie.

HUMANISTISCHE VISIE

Wilders verwijst dan wel naar de humanistische traditie, maar gaat voorbij aan de aard van de traditie zelf. Het gelijkheidsbeginsel en het non-discriminatiebeginsel zijn samen met de vrijheid van godsdienst, levensbeschouwing en vrijheid van meningsuiting, grondbeginselen van de humanistische visie. Het anti-discriminatiebeginsel kan dan ook niet tegenover de humanistische traditie worden geplaatst, noch kan het een het ander vervangen. Daarbij betreuren Derkx en Zunderdorp het dat de islam wordt neergezet als een bedreiging van de democratie en van een tolerante samenleving.

Hoe vanzelfsprekend artikel 1 ook is, klare taal vanuit het HV is nodig wanneer datzelfde artikel 1 onder verwijzing naar de humanistische tradi-

tie ter discussie wordt gesteld.

Het Humanistisch Verbond zet zich in voor een zorgzame en verdraagzame samenleving, waarbij gelijkwaardigheid en gelijkberechtiging van ieder individu vanzelfsprekend is.

Steun dat streven, steun de verdediging van die samenleving. Word lid.

Esther Wit/ Roeland Ensie

Van Praag-prijs

De website met informatie over de Dr. J.P. van Praag Prijs – www.vanpraagprijs.nl - is weer actueel. Regelmatig zullen er aanvullingen en interessante bijdragen op de pagina worden geplaatst. Tevens kunnen belangstellenden zich vóór 20 april via deze website aanmelden voor de prijsuitreiking op donderdagavond 11 mei in het Muziekgebouw aan 't IJ te Amsterdam. Zie ook het uitgebreide bericht op de Zoompagina.

Roeland Ensie

WORD NU LID

Zelfbeschikking, verantwoordelijkheid, verdraagzaamheid en gelijkwaardigheid zijn de kernbegrippen van het Humanistisch Verbond. *Zelf denken samen leven* is onze lijfspreuk. Praat, denk en werk mee aan een humanistische toekomst!

Naam:
Adres:
Postcode:
Telefoonnummer:
Datum:

Voorletter(s): M/V
Woonplaats:
Geboortedatum:

Word nu lid en ontvang De Stuifzandsamenleving van Kees Schuyt (winnaar J.P. van Praag-prijs 2005) als welkomstcadeau!

Ik word lid van het Humanistisch Verbond en betaal € _____ per jaar. *Als lid ontvang ik 4x per jaar het ledenblad Humus.

Ik ontvang graag meer informatie over de diensten, cursussen en publicaties van het Humanistisch Verbond.

Ik word donateur en ontvang 2x per jaar een acceptgiro en informatie over projecten en activiteiten.

* de minimumcontributie is € 52,50 per jaar, jongeren tot 27 jaar betalen € 23,50 per jaar, mensen met een minimuminkomen € 28,00

Stuurt u deze bon naar het Humanistisch Verbond, t.a.v. afdeling publieksvoorlichting, Antwoordnummer 10938, 1000 RA, Amsterdam. Voor meer informatie kunt u ook bellen met (020) 521 90 90 of kijken op onze website www.humanistischverbond.nl

Humanistisch Verbond

PARIJS BIJ NACHT VASTGELEGD DOOR HENRI DE TOULOUSE-LAUTREC (1864-1901)

Het talent van Henri de Toulouse-Lautrec blijkt al op jonge leeftijd. In zijn schoolschriftjes tekent hij karikaturen en kermis- en circustaferelen. Op zijn achttiende trekt hij van het Zuid-Franse Albi naar Parijs.

Hij raakt geboeid door de grote avenues met brede trottoirs en terrassen, het drukke verkeer, het theater, cabaret, de opera en de Eiffeltoren – 300 meter hoog en het pronkstuk van de wereldtentoonstelling (1887-'89). Van de schilder Léon Bonnat leert De Toulouse-Lautrec portretteren in olieverf en bij Ferdinand Cormon maakt hij naaktstudies. Hij leert Degas en Cézanne kennen en ontmoet Vincent van Gogh, met wie hij een bewondering voor de Japanse houtsnede deelt. De Toulouse-Lautrec past die techniek toe in zijn tekeningen, aquarellen en later in zijn vele affiches. In luxe bordelen maakt hij schetsen van de intense verveling van wachtende prostituees, van patserige en aristocratische ogende heren. De affiches die hij maakt op basis van deze schetsen waren

toen al *collectorsitems*.

De Toulouse-Lautrec nodigde graag vrienden uit om te komen eten en zijn recepten waren 'vermaard'. Maar te veel drank, geslachtsziekte en nauwelijks nachtrust, zouden zijn toch al zwakke gezondheid slopen. Een delirium dwingt hem tot opname in een kliniek. Uit zijn hoofd maakt hij toch nog 'Au cirque' (39 tekeningen) en 'Les Jockeys'. Eenmaal buiten de kliniek, vervalt hij echter in zijn oude gewoonten. In aanwezig van beide ouders sterft De Toulouse-Lautrec in het ouderlijk huis in Albi.

Het werk van dat tentoongesteld is in de Rotterdamse Kunsthal geeft een beeld van het nachtleven zoals De Toulouse-Lautrec het kende. Verder wordt aandacht geschonken aan een kookboek met zijn favoriete recepten, opgeschreven en uitgegeven door zijn vriend en bewonderaar, Maurice Joyant. De Nederlandse vertaling is te koop en een *must* voor liefhebbers van de klasieke Franse keuken, aldus *de Volks-*

krant. De tentoonstelling is nog te zien tot en met 5 juni 2006. Een catalogus ontbreekt helaas. (AdB)

'Henri de Toulouse-Lautrec. Parijs bij nacht'. Locatie: Kunsthal Rotterdam, Museumpark, Westzeedijk 341. Henri de Toulouse-Lautrec en Maurice Joyant, *De kunst van het koken*. Schiedam: Scriptum. Prijs: € 24, 95.

FILM

TEKST
YANAÏKA ZOMER

DARK HORSE

Daniël (Jacob Cedergren) is graffitikunstenaar in Kopenhagen. Hij gaat zijn eigen weg en probeert elke vorm van verantwoordelijkheid te ontlopen. Met het spuiten van meisjesnamen op de muren in de stad, in opdracht van verliefde jongens, verdient hij net genoeg om benzine te kopen voor zijn Fiat 500. Roger (Nicolas Bro), door iedereen Opa genoemd, is van een heel ander slag. Hij houdt zich aan de regels, volgt een opleiding tot voetbalscheidsrechter en probeert tevergeefs Daniël op het rechte pad te houden. Ondanks hun grote verschillen zijn de twee beste vrienden en dat zorgt voor bijzonder komische dialogen.

Op een dag ontmoet Daniël de mooie Franc (Tilly Scott Pedersen), net zo onaangepast als hijzelf. Natuurlijk worden ze

verliefd en even lijkt er geen wolkje aan de lucht. Dan wordt Daniël opgepakt en moet hij voor de rechter verschijnen. Vanaf dat moment ontvouwt zich een tweede verhaallijn. De rechter (Morten Suurballe), die Daniël een taakstraf oplegt, loopt na de rechtszaak weg van zijn verantwoordelijkheden. Hij laat alles achter zich; zijn gezin, zijn werk. Ondertussen worden Franc en Daniël geconfronteerd met een situatie die ze dwingt hun leefstijl drastisch te herzien.

Met deze twee contrasterende verhaallijnen brengt regisseur Dagur Kari in beeld hoe dun maatschappelijke grenzen zijn. Wie zich aan de regels houdt, hoort erbij. Wie dat niet kan, komt aan de zijlijn te staan. Omdat hij het leven buiten de maatschappij in beeld wilde brengen als een andere realiteit, koos hij ervoor de film in zwart-wit te maken. Hij stelt dat iedereen in de werkelijkheid leeft, maar dat figuren als Daniël en Franc tot het domein van de dromen behoren. 'En dromen doen we immers in zwart-wit.'

'Dark Horse' is een grappige, aandoenlijke en onderhoudende film. Een klein magisch moment tegen het einde maakt het echter tot een film die je niet meer vergeet.

'Dark Horse' draait vanaf 23 april in de bioscoop.

INTERMEZZO ARMAGEDDON

Het is weer armageddontijd. Dat schijnt ongeveer twee keer per eeuw op onze planeet voor te komen. Armageddon is de verwoestende eindstrijd tussen goed en kwaad. Daarna volgt het einde van de wereld.

Wereldwijd geweld is niet meer te stoppen en de criminaliteit is heviger en brutaler dan ooit, zegt men. Jonge bewoners van deze planeet met en zonder ring in navel, tong of neus en oudere bewoners met witte boorden en stropdas, stelen, frauderen, vervuilen, terroriseren en moorden de maatschappij naar haar einde. Moet ik me ongerust maken? Nee, ik geloof van niet.

Een grondige rondvlucht door de geschiedenis en mijn levenservaring hebben mij geleerd dat de samenleving een zichzelf corrigerend organisme is. Ze herstelt, saneert en reguleert zichzelf. Gezaghebbers, moralisten en geestelijken klimmen in de stijgbeugels en trekken ten strijde. Ze preken, donderjagen en doen wat ze geleerd hebben te doen, maar helaas: er gebeurt niets.

Maar dan opeens, vanuit het niets komt er een proces op gang – door niemand voorzien, door niemand opgeroepen – waar

niemand controle over heeft en dingen beginnen te gebeuren. Er is een omslag. En die zet onstuitbaar door.

Ik herinner me nog de jaarlijkse knikkertijd in ons provincie-stadje. Na de knikkertijd kwam de hoepeltijd. En na de hoepeltijd kwam de bromtollentijd. Het waren gebeurtenissen waar niemand controle over had.

Als ik op dinsdag met een zakje knikkers de straat op ging, kon het gebeuren dat iedereen me verbaasd aan keek. Er was niemand om mee te knikkeren. En dan ineens stond ik 's morgens op en iedereen liep al knikkerend naar school. Het stond niet op een kalender. Er was niets over afgesproken. Er werd zelfs van tevoren niet over gepraat, maar ineens was het er. Hetzelfde gebeurde met de hoepeltijd en de bromtollentijd. En ineens hield ook alles weer op.

Verbazingwekkend.

Hein Thijssen is auteur van Leeg en bevrijd (2004) en De andere God (2005), uitgeverij SWP, Amsterdam.

JUBILEUM VAN PRAAG-PRIJS VOOR HEDDY HONIGMANN

Het Humanistisch Verbond reikt de Van Praag-prijs op donderdagavond 11 mei uit aan film- en documentaire maakster Hedy Honigmann. De jury koos voor Hedy Honigmann omdat zij in haar werk op indringende, vaak ontroerende en inspirerende wijze de overlevingskracht laat zien van mensen in kwetsbare omstandigheden.

De prijs bestaat sinds 2005 uit een sculptuur die speciaal voor de prijs ontworpen is door beeldend kunstenaar Sigurdur Gudmundsson.

De feestelijke uitreiking vindt plaats in het Muziekgebouw aan 't IJ in Amsterdam. Aanvang 20.00 uur. Een groot deel van de avond zal in het teken staan van het werk van Hedy Honigmann. Fragmenten uit haar films en documentaires worden door haarzelf voorzien van commentaar tijdens een interview met Mart Dominicus.

De Van Praag-prijs werd eerder

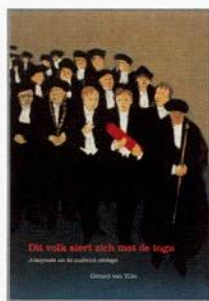
uitgereikt aan onder andere Amnesty International (1971), Hella Haasse (1985), Otto von der Gablentz (1991), Max van der Stoep (1993), Abdullahi An-Na'im (1999) en Kees Schuyt (2005).

Voor nadere informatie en aanmeldingen (vóór 20 april): www.vanpraagprijs.nl of 020-521 9 000.

(advertentie)

GÉRARD VAN TILLO

DIT VOLK SIERT ZICH MET DE TOGA

Achtergronden van het academisch onbehagen

De grote bekendheid van de auteur met de universiteiten maken het boek tot een belangrijke bron

van informatie voor wie bij de academische wereld betrokken zijn.

Isbn 90 5573 651 1, omvang 152 pp., € 16,90
Uitgeverij DAMON i.s.m. de Edmund Husserl-Stichting
www.damon.nl

WIE HELPT MARIA TERESA

Zuster Maria Teresa van de Heilige Jozef (1855-1938) wordt op 13 mei in Roermond zalig verklaard. De dienst in de St. Christoffelkathedraal (Roermond) zal gecelebreerd worden door kardinaal José Saraiva Martins, afgevaardigde van paus Benedictus XVI, in aanwezigheid van honderden katholieken.

Het samenstellen van het dossier over het leven van Maria Teresa nam bijna 40 jaar in beslag. Als jong meisje bekeerde ze tot het katholicisme. Ze werd non en legde zich toe op het stichten van kinder- en opvanghuizen en kleuterscholen. In Sittard stichtte ze daartoe het klooster van de karmelietessen van het Goddelijk Hart van Jezus. Inmiddels omvat haar congregatie in Europa en Amerika 50 kloosters met circa 450 zusters.

Deze verdiensten bleken echter ontoereikend voor een zaligverklaring. Voor die status is namelijk een wonder nodig. En dat kwam pas op 16 december 1996 toen mevrouw Pieters-Maas uit Heerlen na 18 dagen achtereenvolgend tot Maria Teresa genas van een 'zeer pijnlijke voetschimmel'. Recentelijk is dit wonder officieel erkend. Uiteraard hopen de zusters in Sittard nu op een heiligverklaring. Maar, om te worden opgenomen in deze schare van voorspreeksters en -sprekers bij God is ten minste nog één wonder nodig. Daarom vraag ik: wie helpt haar? Het hoeft niet veel meer te zijn dan een voetschimmel. (AdB)

Bron: Infobulletin Bisdom Roermond, februari 2006

LEZINGEN & SYMPOSIA

Seminar 'Waarheid en religie' 20 april, Ravenstein

Kritiek op de waarheidsclaim van religie, of die nu uit marxistische of liberale hoek komt, maakt gebruik van een even absolute waarheidsopvatting als religie. Is relativisme het enige alternatief? Sprekers zijn Dick Pels, Erik Borgman en Ger Groot.

Locatie: Studiecentrum Ravenstein, Elleboogstraat 2.

Tijdstip: 13:00 tot 17:00 uur.

Kosten: € 40.

Nadere informatie:

www.ru.nl/soeterbeeckprogramma

Jong HV weekend 'De relativiteitstheorie in de praktijk' 21-23 april, Egmond-Binnen

Het halfjaarlijkse weekend Jong HV heeft ditmaal als thema: relativiseren. Relativeren kan voorkomen dat mensen worden overvleugeld door woede en een gezonde dosis relativiseringsvermogen kan mensen ook dichterbij elkaar brengen. Doel van het Jong HV weekend is om de deelnemers de mogelijkheid te bieden om op een speelse manier kennis te maken met het humanisme.

Locatie: Hoeve Vredestijn.

Nadere informatie:

www.jonghv.nl

De week van de poëzie 22-28 april, diverse locaties

Op initiatief van Stichting VSB Poëzieprijs vindt voor de tweede keer 'De week van de poëzie' plaats. De week wordt geopend in de Openbare Bibliotheek in Amsterdam, maar het is een landelijke aangelegenheid. Er worden poëziewedstrijden voor kinderen en jongeren georganiseerd, dichtersavonden, masterclasses en debatten.

Voor een overzicht van alle

activiteiten:

www.weekvandepoezie.nl

Lezing 'Waarom begrijpen we Amerika niet?'

25 april, Enschede

Nederlanders snappen niets van Amerika. Het land is voor ons een vat vol tegenstrijdigheden. Het kent de meest intensieve milieulobby ter wereld, maar lapt het verdrag van Kyota aan zijn laars. Het Amerikaanse leger kan in korte tijd complete steden bezetten, maar blijkt niet in staat hulp te bieden aan de slachtoffers van de watersnoodsramp in New Orleans. Prof. dr. Maarten van Rossum (hoogleraar Amerikanistiek aan de Universiteit Utrecht) vraagt zich af of Amerikanen het zelf nog wel snappen.

Locatie: Vrijhof/Agora. Tijdstip: 19.30-21.00 uur.

Nadere informatie:

www.utwente.nl/sg

De avond van het gesproken woord

27 april, Maastricht

De hedendaagse cultuur is doortrokken van communicatie. In het kader van het 30-jarig bestaan van de Universiteit Maastricht zal een groot aantal sprekers vanuit zeer uiteenlopende achtergronden hét communicatiemiddel bij uitstek, het gesproken woord, aan het woord laten. Deelnemers zijn onder andere: dichter/schrijver H.C. ten Berge, priester Antoine Bodar, zapdichter Quirien van Haelen, strafpleiter mr. Theo Hiddema, FNV-voorzitter Agnes Jongerius, popmuzikant Spinvis (Erik de Jong) en dichter-performer Mustafa Stitou.

Locatie: Theater aan het Vrijthof. Aanvang: 20.15 uur.

Prijs: € 12,00.

Nadere informatie en reserve-

ringen: www.sg.unimaas.nl of www.theateraanhethvrijthof.nl

Conferentie 'Vreemd gaan en vreemd blijven'

13-14 mei, Leusden

De vermaarde Vlaamse filosoof Rudi Visker publiceerde recentelijk het boek 'Vreemd gaan en vreemd blijven. Filosofie van de multiculturaliteit'. De verhouding tussen het zelf en de ander heeft een grote filosofische en maatschappelijke actualiteit. In het boek gaat Visker in op de filosofie van de Ander. Hij geeft niet alleen een heldere en eigenzinnige uiteenzetting van filosofen als Levinas, Lyotard, Foucault, Derrida, Heidegger en Arendt, maar treedt ook met hen in gesprek. Tijdens de conferentie zal Visker zijn analyses aanvullen met persoonlijke standpunten die uitnodigen tot een serieus gesprek met Levinas, Kenner Jan Keij, romancier Thomas van Aalten, én de deelnemers. Locatie: Dodeweg 8, Leusden. Van zaterdag 13 mei 10.00 uur tot zondag 14 mei 12.30 uur. Nadere informatie, aanmeldingen en prijzen: www.isvw.nl

Wereldhumanismefestival 17 juni, Driebergen

Jaarlijks festival ter viering van wereldhumanismedag georganiseerd door Hivos en de Humanistische Alliantie. Het thema is dit jaar 'globalisering'. Locatie: Landgoed De Horst in Driebergen.

Voor nadere informatie:

www.human.nl

THEATER

Mugmetdegoudentand speelt 'Quality Time'

16 tot en met 27 mei, Amsterdam

Het stuk speelt zich af op een

avond, nacht en ochtend uit het leven van een modern gezin met twee kinderen van 4 en 6 jaar oud. De man en de vrouw hebben in hun vroegste jeugd allerlei strategieën en mechanismen ontwikkeld om hun overlevingskansen te vergroten. De onbewuste herinneringen uit die periode kleuren hun ervaring van de werkelijkheid. De jongste dochter probeert greep te houden op het werkelijke leven. Met onder andere: Joan Nederlof en Marcel Musters.

Dinsdag 16 tot en met zaterdag 27 mei. Locatie: De Brakke Grond, Nes 45. Aanvang 20.30 uur.

Voor nadere informatie en een volledige speellijst:

www.mugmetdegoudentand.nl

Festival aan de Werf

18 tot en met 27 mei, Utrecht

Festival aan de Werf biedt een nationaal en internationaal aanbod van theater, muziek en beeldende kunst. Het festival wordt dit jaar geopend door het Rosa Ensemble en Spinvis met de muziektheatervoorstelling 'Vaandragers, morgen ga je op de fiets naar je werk' over de opbouw en neergang van het vaderlandse na-oorlogse vooruitgangdenken. Zes muzikanten spelen het ontwerp-team van 'het winkelhart van Nederland (Hoog Catharijne) Nieuwe composities worden afgewisseld met historische opnamen van radio, televisie, pamfletten, beleidsnota's en dia's gemaakt tijdens de bouw van Hoog Catharijne.

Voor nadere informatie en een programmaoverzicht: www.festivalaandewerf.nl

DE BIJBEL ALS MYTHE

Vijf jaar na de publicatie van het ophef veroorzakende 'The Bible Unearthed' is dit baanbrekende werk van de archeologen Finkelstein en Silberman eindelijk in Nederlandse vertaling beschikbaar. De vroege geschiedenis uit de bijbelse streken getoetst aan hedendaagse opgravingen – fascinerend voer voor agnosten. Dat de historische betrouwbaarheid van bijbelteksten gering is, erkennen inmiddels ook vele gelovigen, al horen ze dat doorgaans nog altijd niet van hun predikanten en pastoors. Bepaald ontluisterend voor hen moet de ragfijne wetenschappelijke ontleding zijn van de oudtestamentische verhalen aan de hand van archeologische vondsten. Dan blijkt de bijbelse geschiedenis – vanaf Abrahams ontmoeting met God en zijn reis naar Kanaän via de bevrijding van de kinderen Israëls uit hun slavernij door Mozes tot de ondergang van de koninkrijken Israël en Juda – geen bovennatuurlijke openbaring, maar een briljant product van menselijke

verbeelding. Tegen het einde van de zevende eeuw voor onze jaartelling vormde zich tijdens enkele decennia van uitzonderlijke godsdienstijver en politieke agitatie een onwaarschijnlijke coalitie van Judese hofdignitarissen, schriftgeleerden, priesters, boeren en profeten rond een verzameling epische verhalen van ongekende literaire en spirituele kracht. Historische geschriften, herinneringen, legenden, volksverhalen, anekdotes, Koninklijke propaganda, profetieën en oude verzen werden tot één geheel geweven, en dat Boek der boeken zou niet alleen voor de nakomelingen van het volk van Juda maar ook voor andere gemeenschappen, ver van die streken vandaan, een spiritueel anker gaan vormen.

En zoals dat vaker gaat met boeken over helden en heiligen, wordt het boek op den duur zelf heilig. Dat was mogelijk, omdat de mensen zich niet realiseerden, dat de nakomelingen van David de geschiedenis herschreven uit politieke en ideologische

overwegingen. Hoe en waarom, dat beschrijven Finkelstein en Silberman nauwgezet, en vanuit hun joodse achtergrond vooral in relatie tot de geschiedenis van 'het volk Israël'. Dan is het toch schrikken als blijkt, dat er geen enkel bewijs bestaat voor Abraham noch enige andere aartsvader. Dat hetzelfde geldt voor Mozes, de exodus, de vestiging van de twaalf stammen... Toch bieden de auteurs voldoende alternatieve interpretaties om de onveranderlijk indrukwekkende inhoud van de boeken een nieuwe plaats te geven, dikwijls functioneler dan voorheen. Ook daarom is dit werk uitermate boeiend, terwijl het tegelijk allerminst als beledigend behoeft te worden ervaren door vrome gelovigen. (BCh)

Israel Finkelstein en Neil Asher Silberman, *De bijbel als mythe. Opgravingen vertellen een ander verhaal*. Paperback, 448 blz. € 24,90.

NEDERLAND EN DE TWEEDE WERELDOORLOG

Lou de Jongs 'Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog' staat in heel veel boekenkasten. Het kopen van dit standaardwerk, dat in afleveringen verscheen, was lange tijd een *must*. Bijna het ultieme bewijs dat de bezitter ervan ook aan de goede kant had gestaan. Maar hoe staat het met de kennis over de bezettingsjaren bij de naoorlogse generaties? Enkele gemeenplaatsen nagelaten, vrees ik het ergste. Dankzij de twee delen 'Nederland en de Tweede Wereldoorlog' van René Kok en Erik Somers kan daar nu iets aan gedaan worden.

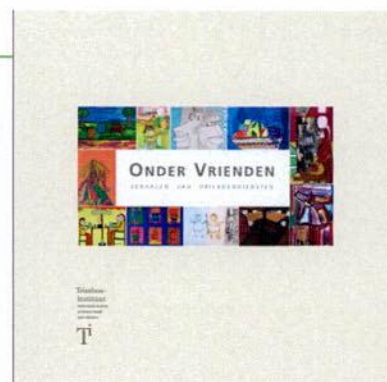
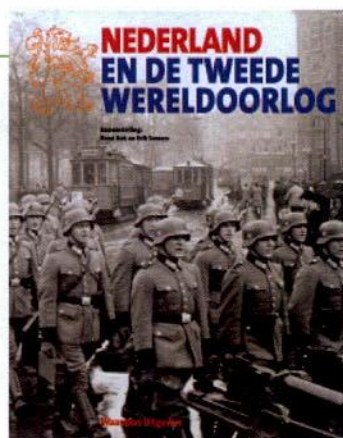
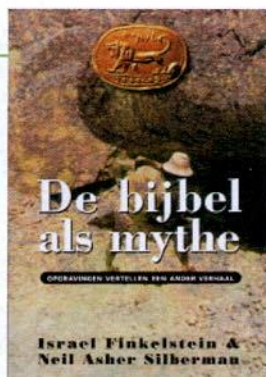
Net als De Jong beginnen de auteurs in de jaren 1930 met de beschrijving van de economische crisis, de immense werkloosheid en toenemende armoede. Ze doen verslag van de opkomst van de NSB, de mislukte poging van onze strijdkrachten om de vijand tegen te houden, de invoering van de Nieuwe Orde, de aanpassing daaraan en het verzet ertegen, de jodenvervolging, de inkadering van verenigingen en beroepsorganisaties, het verbod op politieke partijen, de opheffing van de Staten-Generaal, Provinciale

Staten, de gemeenteraden, de invoering van nieuwe bestuursvormen. Ook wordt aandacht besteed aan de censuur, het (boven- en ondergrondse) muziekleven, het verbod op Engelstalige muziek en de zuivering van het boekenbestand van openbare bibliotheken. En dat alles toegelicht aan de hand van veel originele documenten. Een uniek document is de, in het Nederlands vertaalde, oproep van de bisschop van Münster (Von Galen), ingeleid met een citaat van paus Pius XI, waarin tot een kruistocht tegen het communisme werd opgeroepen. Bedoeld om meer katholieke Oostfrontstrijders te werven. Ook wordt gewezen op de verbetering van de sociale wetgeving en een nieuw ziekenfondsenstelsel (dat in essentie tot en met 2005 gehandhaafd is). Maatregelen waar de partijen en vakbeweging vóór 1940 maar niet uit hadden kunnen komen. Logisch dat NSB-ers zich daarover op de borst klopten. Daar stond weer tegenover dat het dagelijkse leven geleidelijk ingrijpend verslechterde: door het distributiesysteem, de jodenvervolging, de verplichte tewerkstelling van

Nederlandse mannen in Duitsland et cetera. Uiteraard wordt ook de illegale pers niet vergeten. Evenals de propaganda pro en contra, de illusies van de oprichters van de Nederlandse Unie, bedoeld om de Nederlandse cultuur te beschermen tegen vreemde invloeden en wat er overbleef van de beloofde 'bijltjesdag' – de afrekening met alle 'foute' Nederlanders. De situatie in Nederlands-Indië wordt in drie fasen geschetst, onder het Nederlandse bestuur, onder het Japanse bestuur en daarna.

Voor wie zijn kennis wil ophalen of verdiepen, zijn (klein)kinderen verhalen wil vertellen, of de vele illustraties wil bekijken, zijn deze boeken echte aanraders. In elk geval mogen ze niet ontbreken in openbare en schoolbibliotheken. (AdB)

René Kok en Erik Somers, *Nederland en de Tweede Wereldoorlog*. Waanders, Zwolle. Twee delen (1182 blz.), voorzien van honderden illustraties en een uitvoerig register. € 75.

HET HART VAN DE NATIE

De Groningse historica Hanneke Hoekstra beschrijft de strijd van groepen die zich in de late negentiende, begin twintigste eeuw in Nederland inspannen voor de morele verheffing van de samenleving. Haar bijzondere aandacht daarbij geldt de invloed van vrouwen en de rol van de vrouwenbeweging en haar internationale inspiratoren. In de eeuw van burgerlijk idealisme maakten liberalen zich zorgen over de losse zeden, verzetten confessionelen zich tegen het materialisme en de teloorgang van het geloof en strenden vrouwen tegen de dubbele moraal. Hoekstra belicht de morele dimensie van de natievorming vooral vanuit deze gezindten, zonder veel aandacht te besteden aan de opkomst van het socialisme, en noemt de kracht van hun organisaties 'het warme hart van Nederland'. De

moralisering van de samenleving begon in haar visie met de afschaffing van de doodstraf, waar Nederland vroeg mee was (1870), en die volgens Hoekstra vooral door vrijzinnig protestanten is bepleit. Mocht voor hen de bijbel niet langer als rechtvaardiging voor executies van overheidswegen dienen, in een verlichte eeuw kon ook om meer profane redenen straf als wraak geen uitgangspunt meer zijn. Daarbij passende idealen werden veeleer gekoesterd in kringen van liberale feministen die in de strijd tegen de prostitutie, alcohol en gezinsverwaarlozing niettemin vele orthodoxe christenen aan hun zijde wisten. Geïnspireerd door de Britse zedelijkheidsactiviste Josephine Butler werd de Nederlandse Vrouwenbond ter Verhooging van het Zedelijk Bewustzijn opgericht, de eerste vrouwenbeweging

met een politiek doel. De actie voor het vrouwenkiesrecht, het logische derde thema van dit boek, vond haar basis meer in het liberale en het socialistische volksdeel. De Nederlandse Vereniging voor Vrouwenkiesrecht, onder leiding van de ook qua huwelijksmoraal progressieve Aletta Jacobs, liet zich inspireren door de Britse suffragettes. Hanneke Hoekstra diept dit thema mooi uit in een hoofdstuk met de intrigerende titel 'Georganiseerde moederliefde'. Een studie, die het aandeel van vrouwen in het turbulente tijdperk van de morele verontwaardiging recht doet. (BCh)

Hanneke Hoekstra **Het hart van de natie. Morele verontwaardiging en politieke verandering in Nederland 1870-1919**. Wereldbibliotheek, Amsterdam. 237 blz. € 28,50.

BIJZONDERE VRIENDSCHAPPEN

Ruim vijftien jaar geleden startte in Maastricht de eerste zogeheten 'Vriendendienst' voor mensen met psychische problemen. Nu telt ons land zo'n zestig organisaties die deze mensen in contact brengen met beschikbare vrijwilligers om elkaar, voor een periode van ten minste een jaar, eens per twee weken te ontmoeten en naar believen activiteiten te ondernemen.

De behoefte aan mensen voor dit vrijwilligerswerk is groot en de bundel 'Onder vrienden' is gemaakt om inzicht te geven in wat het betekent maatje te zijn. Elf auteurs die in het dagelijkse leven een journalistiek beroep vervullen, vertellen in dit boek over hun wederwaardigheden en maken ook invoelbaar wat het vrijwilligerswerk met hen persoonlijk doet. Vrijmoedig, integer en kundig doen ze verslag over een jaar omgaan met hun

maatje. Zij vertellen over onwennigheid, groeiend vertrouwen en tonen wat er gebeuren kan, wanneer twee vreemden bereid zijn elkaar open en kwetsbaar tegemoet te treden. We worden ervan deelgenoot hoe twee mensen met slechts enkele raakvlakken en verder heel verschillende levens elkaar leren kennen en betrokken op elkaar raken. Aangaan van maatjescontacten blijkt verrassend en verrijkend te zijn. We zien mensen die erin slagen overbruggende stappen te zetten in de richting van elkaar.

Vriendschap is een thema waarover de meeste auteurs zich vragen stellen. Wat is vriendschap, zijn maatjes vrienden en wat maakt vrienden eigenlijk tot vrienden? In eenvoudige maar verrassend treffende woorden staat de schrijver-filosoof Jan Vorstenbosch hierbij stil in zijn bijdrage.

Mooi is dat iedere bijdrage begint met een eigen titelpagina, geïllustreerd met een fraaie kleurenreproductie uit de kunstcollectie van Very Special Arts Nederland. Dat accentueert subtiel het unieke van elke bijdrage. Op de omslag van het boek staan verkleind alle afbeeldingen bij elkaar. 'Onder vrienden' is niet alleen een inspirerende informatiebron voor potentiële vrijwilligers, maar ook een prachtige bundel voor liefhebbers van authentieke verhalen over mens-zijn. (FB)

Sonja van Rooijen (red.) (2005), **Onder vrienden. Verhalen van vriendendiensten**. Utrecht: Trimbos-instituut, Utrecht. 128 blz. € 18,50.

TELEVISIE

'Met minder meer mens'

17 april, Ned. 1, NCRV

Tijdstip: ca. 23 uur.

'Met minder meer mens' is een onthullend portret van Nijmegenaar Chris van den Hatert, huismeester van een dak- en thuislozenopvang. Jarenlang leefde hij op straat. Vanwege drankmisbruik, een scheiding en ander ongeluk in zijn leven. In 1996 startte Chris, samen met andere dak- en thuislozen in Nijmegen, een nachtopvang. Voor mensen met alcoholverslavingen, voor drugsgebruikers, voor mensen met psychiatrische problemen. De dak- en thuislozen uit de opvang zijn voor de maatschappij afgeschreven maar blijken nog tot veel in staat. Ze roepen elkaar tot de orde en vormen een hechte leefgemeenschap. Gezamenlijk runnen ze een straatkerk voor dak- en thuislozen, zetten ze solidariteitsprojecten op voor straatkinderen in Zuid-Amerika en maken theater.

(Ingezonden mededeling)

Van Helsdingenprijs 2006
Essaywedstrijd met als thema
'De Waargenomen
Toeschouwer'
Prijs: € 10.000.
Inzendingsdatum: 31 augustus
Voor meer informatie:
www.psychiatrieenfilosofie.nl

de
HUMANIST
een ware verlichting.
Ook op internet.
Kijk op
www.humanist.nl

MUZIEK

Mayra Andrade

27 april, Utrecht

In 2001 won ze, pas 16 jaar oud, de gouden medaille bij de Francophone Games in Canada. Ze maakte er een onvergetelijke indruk met haar diepe en fluweelzachte stemgeluid en haar mix van traditionele Kaapverdiaanse muziek met jazz. Nu al wordt ze beschouwd als één van de meest invloedrijke vertolkers van de hedendaagse Kaapverdiaanse muziek. Schijnbaar moeiteloos wisselt Mayra Andrade af tussen de verschillende lokale stijlen als de 'morna', de 'funana', de 'coladeira' en de 'batuque', en voegt er een eigen, jazzy tintje aan toe.

Locatie: RASA Wereldculturencentrum, Pauwstraat 13A. Aanvang: 20.30 uur. Entree: € 15.
Nadere informatie: www.rasa.nl

Toon Roos Group

7 mei, Amsterdam

Sopraan- en tenorsaxofonist Toon Roos staat 'qua instrumentale beheersing op een zame hoogte' volgens het juryrapport bij de prestigieuze Bird Award die hem deelachtig werd. Roos is in veel genres thuis, maar blijft altijd hoogst herkenbaar door zijn lyrische speelstijl. Muzikale chemie, intuïtie en groove zijn kenmerkend voor deze groep met Christoph Erbstoesser (piano en synthesizers), Peter Tiehuis (gitaar), Boudewijn Lucas (bas), Danny Sahupala (drums) en Martin Verdonk (percussie). Na de pauze begeleidt het sextet singer/songwriter Andrea van Otterloo met een repertoire van eigen hand in allerlei ritmes en stijlen, meanderend van pop naar folk naar jazz.
Locatie: De Kleine Komedie. Amstel 56-58.

Prijs: vanaf € 11,00.

Nadere informatie:

www.dekleinekomedie.nl

EXPOSITIES

Mijn hoofddoek

Tot en met 14 mei, Amsterdam

Het Amsterdams Historisch Museum verzamelde voor de expositie 'Mijn hoofddoek' verhalen, uitspraken en een groot aantal hoofddoeken. In de presentatie zijn diverse gefilmde portretten te zien waarin jonge moslima's aan het woord komen over het dragen van hun hoofddoek. Verder zijn er fotoportretten te zien, gemaakt door de Amsterdamse fotografe Gon Buurman. Zij portretteerde vooraanstaande, in Nederland wonende moslima's. De foto's maken deel uit van het boek 'Moslima's – emancipatie achter de dijken' van Ceylan Pektas-Weber, dat recentelijk is verschenen.
Locatie: Amsterdams Historisch Museum, Nieuwezijds Voorburgwal 357 (of Kalverstraat 92).
Nadere informatie:
www.ahm.nl

'Le Mépris'

Tot en met 30 april, Amsterdam

'Le Mépris' (verachting), een tentoonstelling van curator Moniek Voulon, is gemodelleerd naar Jean-Luc Godard's gelijknamige film uit 1962. De film laat zien hoe het Amerikaanse geld een loopje neemt met het Europese geweten. Een artistiek bedoelde film over de Griekse oorlogsheld Odysseus mondt uit in een commerciële kitsch-adaptatie. Voulon ziet in dit drama een parallel met de gebeurtenissen die hebben geleid tot de Irakese oorlog. De expositieruimte doet denken aan een luchthaven. De monitoren

laten geen aankomst- of vertrektijden zijn, maar videowerken van een groep internationale kunstenaars die hun kritiek op Bush's oorlogszuchtige optreden niet onder stoelen of banken steken. Dicht op elkaar geplaatst vertolken deze visuele statements de verontrusting en woede over de invasie en bezetting van Irak.

Locatie: Mediamatic Groundfloor, Post CS gebouw, Oosterdokskaai 5. Donderdag tot en met zondag van 12.00 tot 18.00 uur.

Nadere informatie:

www.mediamatic.net

Immigranten in China

27 april tot en met 28 mei, Amsterdam

In Nederland wordt veel over integratie gepraat. Maar hoe is het met de integratie van de Nederlandse gemeenschap in China is gesteld. In hoeverre hebben zij zich Chinese gewoonten en gebruiken eigen gemaakt. Hoe ver gaat de behoefte en de noodzaak om in te burgeren in de Chinese samenleving? Hoe worden zij gezien door de lokale bevolking? En wie dwingt Nederlandse 'gelukzoekers' te integreren? Een fototentoonstelling van Yee Ling Tang.

Locatie: Melkweg Gallerie, Marnixstraat 409.

Nadere informatie:

www.melkweg.nl

The Amazing Rembrandts

Tot en met 3 juli, Amsterdam

Een groep verstandelijk gehandicapte kunstenaars liet zich na een bezoek aan het Rijksmuseum inspireren door de meester. Met als resultaat een zestigtal verrassende werken. 'De Nachtwacht', 'De Badende Vrouw', 'De Staalmeesters' en vele andere werken van Rembrandt zijn getransformeerd

tot kleurrijke en expressieve schilderijen. De expositie vindt plaats in Museum Ons' Lieve Heer op Solder, gebouwd in 1662, het jaar waarin Rembrandt 'De Staalmeesters' schilderde.

Locatie: Museum Ons' Lieve Heer op Solder, Oudezijds Voorburgwal 40.

Nadere informatie:

www.museumamstelkring.nl

Armando – overzichtstentoonstelling (1952-2005)

Tot en met 5 juni, Amstelveen

Overzichtstentoonstelling van 50 jaar werk van Armando.

Armando is behalve schilder, tekenaar en beeldhouwer ook nog dichter/schrijver, filmmaker en musicus. Het maken van kunst komt bij Armando voort uit een 'Trieb', een drift waaraan hij moet toegeven. De expositie bestaat uit 75 schilderijen, tekeningen en enkele beelden en gedichten. Van het informeel-abstrakte werk uit de jaren vijftig tot zijn meest recente schilderijen, waarin de kleur weer is teruggekeerd. Het centrale thema van het werk is de menselijke tragiek. Tijdens de expositie wordt de VPRO-documentaire van Cherry

Duyns, 'Armando, portret van een vriend' vertoond.

Locatie: Cobra Museum, Sandbergplein 1

Nadere informatie:

www.cobra-museum.nl

Beschuit met spuitjes

Tot en met januari 2007, Rotterdam

Felgekleurde, oversized installaties met allerlei speelgoed, kleding en andere kinderspullen laten zien hoe de kindertijd is veranderd én wat hetzelfde is gebleven. De bezoeker komt op zijn tocht door de kindertijd van alles tegen. Een middel-

eeuwse bijtstift en een achttiende-eeuwse gouden ramelaar liggen naast een moderne fopspeen. Antieke luiers, trekbeesten, kinderkleding, de complete uitzet van diverse poppengezinnen en allerlei constructiespeelgoed van blokendozen tot Lego: alles heeft een eigen verhaal.

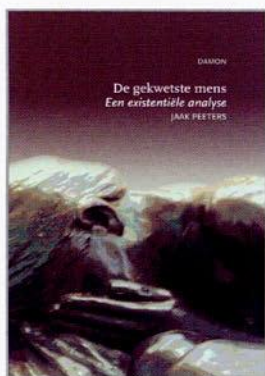
Locatie: Het Schielandshuis, Korte Hoogstraat 31.

Nadere informatie:

www.historischmuseumrotterdam.nl

SEB

JAAK PEETERS

DE GEKWETSTE MENS, EEN EXISTENTIËLE ANALYSE

'Kennelijk is het mogelijk om mensen buitengewoon diep te raken, zo

diep zelfs dat de gevolgen ervan elk redelijk voorstellingsvermogen te boven gaan. Blijkbaar is het mogelijk de bestaansgrond van het-er-zijn-als-mens grondig aan te tasten en als dat gebeurt is er vaak geen houden meer aan.'

De auteur graaft tot op de bodem van de ziel van de gekwetste mens. Wat gaat er om in de ziel van gekwetste mensen? En hoe staat een mens na deze kwetsing in het leven?

Isbn 90 5573 656 2, omvang 176 pp., € 17,90

ANDRIES HOOGERWERF

VOORUITGANG EN VERVAL

Denkers over geschiedenis en toekomst

Aan de hand van grote Europese denkers uit meer dan twintig eeuwen

maakt de lezer een reis door de tijd: hoe heeft het denken over vooruitgang en verval zich in de loop van de eeuwen in Europa ontwikkeld? In een boeiend panorama worden vooruitgang en achteruitgang op uiteenlopende gebieden belicht: kennis, gelijkheid, vrijheid, gemeenschap, verscheidenheid, democratie, moraal en religie. Inspirerende beschouwingen voor wie zich de vraag stelt waarheen de mensheid op weg is.

Isbn 90 5573 687 2, omvang 230 pp., € 17,90

JACQUES JANSSEN
EN JOOS VAN VUGT (RED.)

BREIN EN BEWUSTZIJN

Gedachtesprongen tussen hersenen en mensbeeld

Als mensen gestuurd worden door onbewuste

fysiologische processen in plaats van bewuste keuzes en bedoelingen, dan wordt de afstand tussen mens en machine wel erg klein. Maakt de toenemende kennis over hersenen een einde aan de idealen van menselijke keuzevrijheid en autonomie? Zijn ook de diepste esthetische, religieuze en morele ervaringen slechts illusies die door biochemische processen in het brein worden geproduceerd? Essays door hersenonderzoekers, psychologen en filosofen.

Isbn 90 5573 649 x, omvang 94 pp., € 12,90

AD BOESTEN

GOED LEVEN

Meer geluk dan wijsheid?

Nog nooit waren de mogelijkheden om een goed leven te leiden zo groot en niet eerder was het goede leven voor

zoveel mensen toegankelijk. Of een toename van individuele keuzemogelijkheden ook tot meer geluk leidt, is echter een andere kwestie. *Goed leven* is een betrouwbare coach bij het sturen van ontwikkelingen in je eigen leven en bij het maken van moeilijke en verantwoorde keuzes. Het is een toegankelijk en uitstekend onderbouwd 'doe boek'. *Goed leven* stelt de lezer in staat om met meer succes en plezier het eigen bestaan vorm te geven.

Isbn 90 5573 681 3, omvang pp. 218, prijs € 17,90